

ПРОГРАМ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Бања Лука, 2022. година

1. УВОДНИ ДИО

- Дефиниција предшколског васпитања и образовања
- Значај укључивања дјеце у програме предшколског васпитања и образовања
- Темељни стубови система предшколског васпитања и образовања
- Циљеви предшколског васпитања и образовања
- Задаци предшколског васпитања и образовања
- Улога васпитача у Програму предшколског васпитања и образовања
- Програмски принципи система учећих активности
- Методе предшколског васпитања и образовања

2. ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ДЈЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

- Исходи учења и учеће активности
- Структура садржаја програма предшколског васпитања и образовања
- Програм предшколског васпитања и образовања за дјецу са посебним васпитно-образовним потребама
- Програм предшколског васпитања и образовања за потенцијално даровиту и талентовану дјецу
- Програм предшколског васпитања и образовања за дјецу са сметњама у развоју
- Програм за дјецу у години пред полазак у школу
- Креирање окружења за развој и учење
- Центри за учење
- Примјери центара за учење
- Партнерство са породицом и заједницом
- Партнерство са школом

3. АСПЕКТИ ДЈЕЧЈЕГ РАЗВОЈА И ИСХОДИ УЧЕЊА

I ГОВОР, КОМУНИКАЦИЈА И ПИСМЕНОСТ

- Програмски циљеви и задаци васпитача
- Исходи учења у вези са говорним изражавањем
- Потенцијалне активности за говорно изражавање
- Исходи учења у вези са активним слушањем и разумијевањем
- Потенцијалне активности за активно слушање и разумијевање
- Исходи учења у вези са унапређивањем вјештина комуникације
- Потенцијалне активности за унапређење вјештина комуникације
- Исходи учења у вези са раном писменошћу и развојем графомоторике
- Потенцијалне активности за рану писменост и развој графомоторике

II ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ И ЗДРАВЉЕ

- Програмски циљеви и задаци васпитача
- Исходи учења у вези са подстицањем и развојем крупне и ситне моторике
- Потенцијалне активности за подстицање и развој крупне и ситне моторике
- Исходи учења у вези са бригом о себи, свом здрављу и безбједношћу
- Потенцијалне активности за бригу о себи, свом здрављу и безбједност
- Исходи учења у вези са бригом о свом окружењу и природи
- Потенцијалне активности за бригу о свом окружењу и природи

III ДРУШТВЕНИ И ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ

- Програмски циљеви и задаци васпитача
- Исходи учења у вези са појмом о себи и властитим ЈА
- Потенцијалне активности у вези са појмом о себи и властитим ЈА
- Исходи учења у вези са односима са другима и припадањем
- Потенцијалне активности у вези са односима са другима и припадањем

- Исходи учења у вези са поштовањем различитости
- Потенцијалне активности у вези са поштовањем различитости
- Исходи учења у вези са вољним управљањем властитим емоцијама и понашањем
- Потенцијалне активности у вези са управљањем властитим емоцијама и понашањем
- Исходи учења у вези са одговорношћу према себи и другима
- Потенцијалне активности у вези са одговорношћу према себи и другима
- Исходи учења у вези са односом према раду (практичне активности и рутине)
- Потенцијалне активности у вези са односом према раду (практичне активности и рутине)

IV ОТКРИВАЊЕ И РАЗУМИЈЕВАЊЕ СВИЈЕТА

- Програмски циљеви и задаци васпитача
- Исходи учења у вези са властитим ЈА и свијетом у којем живим
- Потенцијалне активности у вези са исходима учења за властито ЈА и свијетом у којем живим
- Исходи учења у вези са појавама и процесима у свијету који нас окружује
- Потенцијалне активности у вези са појавама и процесима у свијету који нас окружује
- Исходи учења у вези са чулно-перцептивним искуствима
- Потенцијалне активности у вези са чулно-перцептивним искуствима
- Исходи учења у вези са истраживањем и експериментисањем (елементарна сазнања из науке)
- Потенцијалне активности у вези са истраживањем и експериментисањем (елементарна сазнања из науке)
- Исходи учења у вези са раном математичком писменошћу
- Потенцијалне активности у вези са раном математичком писменошћу

V УМЈЕТНОСТ И СТВАРАЛАШТВО

- Програмски циљеви и задаци васпитача
- Исходи учења у вези са подстицањем музичке, ликовне и драмске активности и активности покрета
- Потенцијалне активности у вези са подстицањем музичке, ликовне и драмске активности и активности покрета
- Исходи учења у вези са креативним изражавањем
- Потенцијалне активности у вези са креативним изражавањем
- Исходи учења у вези са развијањем доживљаја лијепог
- Потенцијалне активности у вези са развијањем доживљаја лијепог
- Исходи учења у вези са општом културом и познавањем умјетности
- Потенцијалне активности у вези са општом културом и познавањем умјетности

4. ПЛАНИРАЊЕ, ДОКУМЕНТОВАЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

- Планирање васпитно-образовног рада са дјецом предшколског узраста
- Планирање васпитно-образовног рада са дјецом јасличког узраста
- Приступ планирању
- Врсте планирања
- Дугорочно, етапно, процесно планирање и планирање у ходу

- Евалуација
- Педагошка документација и евиденција

ДЕФИНИЦИЈА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Предшколско васпитање и образовање је процес раног учења и формирања личности дјетета од рођења до поласка у школу, који се одвија у свим окружењима у којима дијете живи. За свако дијете предшколског узраста, поред породице, најбитнија је подршка стручњака, како би, у интеракцији са окружењем, кроз сопствену активност, расло, учило и развијало се.

Најважнија улога предшколског васпитања и образовања је да се:

Кроз квалитетно и пажљиво праћење сваког дјетета и одговарање на развојне потребе и тенденције, међудејством породице и институција, у добро структурираним условима социјалног и материјалног окружења оснажи дијете да се развије до својих оптималних нивоа, поштујући природу цјеловитог учења и развоја.

Предшколско васпитање и образовање је дјелатност од општег интереса и саставни је дио јединственог система васпитања и образовања у Републици Српској. Предшколско васпитање и образовање представља основ цјеложивотног учења и цјеловитог развоја дјетета и усмјерено је према слједећим аспектима развоја дјетета: говор, комуникација и писменост; физички развој и здравље; друштвени и емоционални развој; откривање и разумијевање свијета; умјетност и стваралаштво, којима се дијете подржава за квалитетно укључивање у конкретни социокултурни контекст, друштво засновано на знању, уз његовање сопствене духовне и културне баштине.

У складу са општим хуманистичким и демократским тежњама развоја друштва, дјеца предшколског узраста имају право на образовање и равноправно укључивање у свакодневни живот заједнице. Друштво има одговорност да ствара веће повјерење у моћ раног дјетињства и значај раног учења, развијајући капацитете јавног и приватног сектора за рано образовање, унутар јединственог система васпитања и образовања. Паралелно са увећавањем капацитета и повећањем обухвата дјеце предшколским васпитањем и образовањем, неопходно је радити на подизању квалитета цјелокупног система предшколског васпитања и образовања.

ЗНАЧАЈ УКЉУЧИВАЊА ДЈЕЦЕ У ПРОГРАМЕ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Савремена педагошка наука указује да постоје бројни разлози за укључивање дјеце у квалитетне предшколске програме, и то:

1. ПОШТОВАЊЕ ДЈЕЧЈИХ ПРАВА

Не постоји хијерархија дјечјих права и свако право припада сваком дјетету, без изузетка. Право на образовање је једно од темељних дјечјих права!

Конвенција Уједињених нација о правима дјетета прописује да свако дијете има право на подстицајно и брижно окружење, које укључује: добро здравље, адекватну исхрану,

одговорну одраслу особу која брине о дјетету, сигурност и заштиту и прилике за рано учење.

Квалитетним предшколским васпитањем и образовањем могуће је обезбиједити оптималне услове за задовољавање дјечјих друштвених потреба и јавно прокламованих дјечјих права да се роде, расту и развијају у средини која ће обезбиједити њихово физичко и ментално здравље, у којој ће се осјећати вољеним и прихваћеним, без изузетка и без дискриминације.

Родитељи/старатељи, васпитачи, наставници, али и цијела друштвена заједница, дужни су да поштују права дјетета, морају бити у међусобној интеракцији и омогућити дјечи да стичу различита искуства, у друштву својих вршњака, како би дијете задовољило своје потребе, интересовања и потенцијале и достигло свој максимум.

2. НАУЧНИ РАЗЛОЗИ

Прве године живота од суштинске су важности за дјететов каснији развој, јер у раном развојном периоду долази до бурног раста и развоја, те услед тога и до јављања изражених промјена у физичком, интелектуалном, емоционалном и социјалном погледу. У погледу физичког раста у првој години живота промјене које се јављају код дјетета израженије су него у било којој другој години послје. Слично се дешава и са говором и интелектуалним развојем, јер је у првим годинама живота изражена пластичност нервног система и тада мозак дјетета има највећу способност примања и стварања неуронских веза између неурона (синаптогенеза) што у значајној мјери зависи и од стимулација које дијете добија путем чула или путем дјечје интеракције.

Истраживања показују да је развој мозга, као и стварање синапси (веза) између неурона најактивније у предшколском узрасту. Доказано је да су за развој мозга изузетно важне прве три године живота и да је, већ од петнаесте године, стварање неуронских веза у мозгу ограничено. Познато је да се знања, способности и вјештине стечене у раном периоду живота одражавају на будуће школовање, али и на цјелокупан каснији живот човјека.

Неуронске везе се интензивно формирају након рођења (до пете године формирано је 50%, до седме године још 25%).

У првим годинама живота мозак се интензивно развија и неурони се међусобно повезују електрохемијским везама, које су основа за комплетан психофизички развој особе. Новорођенче има приближно исти број неурона као одрасла особа.

Мозак је орган који се временом развија и који је подложен искуственим утицајима, те се у раном развојном периоду одвија најинтензивнији раст у мозгу. Развој мозга зависи од повезивања међу неуронима – прављења синапси. У свакој можданој регији се налази приближно милион неурона који би требало међусобно да се повежу. Од броја и организације веза зависи све, од развоја говора до контролисања сопствених емоција. До треће године развије се око 90% мождане масе, а током првих година живота ствара се од 700 до 1.000 синапси у секунди и таква брзина се касније никада више не достиже.

У мозгу се одвија права борба међу неуронима, стварају се нове синапсе, све их је више и јаче су, формира се мрежа нових нервних путева и то највише захваљујући стимулацији коју дијете добија из свог окружења. Истовремено, уколико нема стимулације и везе се не користе, оне се постепено гасе и губе, а неактивни неурони умиру. Мождане везе јачају кроз честу употребу, кроз активност, различита дјечја искуства и подстицаје из окружења. Дакле, мождана кора је највише подложна утицају учења и раног искуства, тако да баш уз њу можемо везати изражено дјеловање раног искуства и сазријевања на човјека.

ДРУШТВЕНИ РАЗЛОЗИ (ЈЕДНАКОСТ И ПОШТОВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ)

Укључивањем у квалитетне предшколске програме дјеца дајемо безброј могућности за учење – јачање социјалних вјештина, подстицање говорног развоја, развијање интелектуалних потенцијала дјетета, унапређивање физичког развоја и здравља, његовање креативности и сл.

Сва дјеца имају корист од предшколског васпитања и образовања, а највидљивије ефекте оно има код дјеце из осјетљивих категорија становништва (дјеца са сметњама у развоју, дјеца из социјално и материјално угрожених породица). Укључивањем у квалитетне предшколске програме повећавају се њихове шансе за даљи успјех у школовању и животу, а дугорочно гледано постиже се трајан утицај на развој цјелокупног друштва.

Друштво вршњака, стручни и емпатични васпитачи помажу дјеци да развију резилијентност (психичка отпорност), како би се успјешно суочавали са трауматичним и стресним ситуацијама и развијали се у свијету који се убрзано мијења.

Квалитетно предшколско васпитање и образовање помаже квалитетан и здрав живот породице и свих њених чланова, заснован на снажним везама са предшколским институцијама, са нагласком на његовање идентитета и осјећаја припадности заједници, заснованих на традицији и културној баштини свог народа.

Улагање у предшколско васпитање и образовање је дио стратегије подршке друштва развоју дјеце у раном дјетињству и нужно је повезано са другим институцијама за дјецу и породицу (здравство, исхрана, социјална заштита...).

Укључивањем дјеце у квалитетне предшколске програме учимо их да поштују људска права и слободе, усвајају социјалне и моралне вриједности демократског, хуманог и толерантног друштва, са посебним нагласком на поштовање и његовање различитости.

Из угла економске струке, изражено је стајалиште које се приклања постојању узајамног односа између инвестирања и улагања у рано образовање дјеце и користи за друштво у погледу финансијских и нефинансијских ефеката. Квалитет раног раста и развоја дјетета има утицаја на квалитет популације и здравље у одраслом добу, јер неподстицајно и нестимулативно окружење након рођења утиче на појаву менталних болести, гојазности и делинквенције у одраслом добу. За друштвену заједницу улагање у прве године живота дјетета може имати вишеструки ефекат у облику образовних резултата, бољег здравственог стања, те тако и ниже стопе потрошње за здравствену заштиту, веће радне продуктивности, већег економског раста, виших прихода од пореза за државу, нижих стопа потрошње у сврхе које се односе на кривична, односно криминална дјела и слично. Улагање на почетку животног вијека од кључног је значаја и представља улагање у људски, али и економски капитал, јер се у раном дјетињству стварају темељи за цијели живот, као и веће шансе да дијете развије вјештине које ће му бити касније потребне да се такмичи на тржишту рада и у свијету глобалне економије, чиме јачајући себе, ствара боље друштво за све.

ТЕМЕЉНИ СТУБОВИ СИСТЕМА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

СОЦИЈАЛНИ ОДНОСИ

Узајамна интеракција са вршњацима и одраслима који поштују дијете, пружа дјетету сигурну основу за учење, стицање сигурности и тумачење свијета око себе. Програм предшколског васпитања и образовања заснован је на идеји да се учење и развој одвијају у сасвим конкретном социјалном контексту, у интеракцији са вршњацима и одраслима. Социјална искуства дјетету дају охрабрујуће и драгоцјене сигнале за сопствена истраживања, изградњу својих статусних позиција, тумачења свијета око себе и стицање

сигурности. Пожељно је укључивање дјетета у догађаје у окружењу у свом пуном обиму, у складу са његовим сазнајним и развојним могућностима. Развој социјалних компетенција у мањим и већим социјалним групама, кроз размјену, сарадњу, емпатију, симпатију и конфликте, омогућавају дјетету да разумије конкретни социјални контекст, развије сопствену одговорност, прихвата хумане и демократске вриједности друштва у коме живи.

АУТОНОМИЈА

Програм предшколског васпитања и образовања даје оквир за стварање аутентичних програма васпитно-образовног рада у конкретној предшколској установи, њеним организационим јединицама и конкретним васпитним групама, које се налазе у специфичном локалном миљеу, саткане специфичном културом дјецe, родитеља, васпитача, експлицитном и имплицитном филозофијом, стилем рада, атмосфером, навикама, искуствима и праксом. Свака предшколска установа, поштујући дјецу, васпитаче и родитеље као равноправне и компетентне партнере, у складу са Програмом предшколског васпитања и образовања, креира сопствени програм, заснован на потребама дјецe, родитеља и саме предшколске установе. Аутономија предшколске установе заснована је на принципима демократског друштва, планирању ресурса и њиховом адекватном кориштењу, партнерству са породицом и заједницом, те преузимање одговорности за квалитет сопственог рада.

ХОЛИСТИЧНОСТ

Кроз Програм предшколског васпитања и образовања врши се подршка дјечјем учењу, развоју и доживљају свијета, што захтијева интегрисање васпитно-образовних искустава, активности, садржаја, и омогућава јединство и међузависност наслијеђеног и стеченог, тјелесног и духовног, социјалног и емоционалног, индивидуалног и друштвеног, духовног и материјалног. У раду са предшколском дјецом потребно је тежити јединству теорије и праксе, те поштовати дидактичко-методичке принципе и савремена достигнућа педагошке науке.

АКТИВНОСТ И ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈА

Програм предшколског васпитања и образовања подржава индивидуалност сваког дјетета, одговарајући на његову потребу да буде виђено, да се његов глас чује, да буде поштовано као особа, са свим својим осјећањима, мишљењима, ставовима, идејама и људским достојанством. Рано учење је чулне и емпиријске природе и адекватни ефекти учења постижу се само стицањем конкретног искуства, укључивањем дјетета у активности, омогућавањем дјеловања, интеракције са окружењем, а знатно мање поучавањем. Снажно је засновано на осјећањима, пријатном напору да се учећа препрека савлада и доживљају успјеха. Ослања се на унутрашње мотиве за учење и уважава индивидуалне потенцијале у свим аспектима развоја. Дијете предшколског узраста је биће које учи, осјећа, опажа, стиче искуства, разумијева појаве око себе, или ће их разумјети уколико му се за то обезбиједи ваљана подршка. Кроз сопствену активност, уз особе које га воде у зони наредног развоја (одрасле и/или искусније вршњаке), открива себе и своју околину, интернализује њене утицаје који доприносе квалитативним промјенама у самом дјетету, само ствара своја знања и искуства интегришући их у већ постојеће знање, формулише и преформулише разумијевања свијета у коме живи на сопствени начин. Дијете, заједно са другом дјецом и одраслима, истражује, пробава, вјежба, бира, експериментише цијелим бићем, у потпуности уроњено у активност, овдје и сада.

ДЈЕЧЈА ИГРА

Један од темељних стубова Програма предшколског васпитања и образовања јесте дјечја игра. Дјечја игра и развој су међусобно условљени, а дијете сваку животну активност спонтано претвара у игру. Дијете је радознано, активно и компетентно биће, са урођеном спремношћу и способношћу да учи, а игра је водећа активност предшколског дјетета и најприроднији облик учења. Игра подржава савршеније функционисање дјечјих когнитивних, социјалних, емоционалних и физичких структура што убрзава развој, док, истовремено, бржи развој отвара нове могућности утицаја игре. У програмима раног учења, игра је незамјењив метод и као таква захтијева веће поштовање, познавање њених својстава од стране васпитача и родитеља како би остварила своје плодотворне утицаје на дијете које је укључено у игровне, учеће активности.

ОСНАЖИВАЊЕ

Програм предшколског васпитања и образовања даје подршку и сигурност васпитачима, оснажује их у креирању, истраживању сопствене праксе, како би на одговарајући начин пратили дјечји развој, пружали сваком дјетету прилике да расте, развија се и учи, у складу са својим потребама, способностима и интересовањима. Важно је континуирано пратити и храбрити дијете, да би му се обезбиједила сигурност и искуство успјеха. Учење засновано на успјеху доприноси убрзавању развоја и константно усмјерава дијете ка зони наредног развоја. Основни смисао ефикасног предшколског учења је пажљиво праћење сигнала развоја и утемељење наредног учења на релативно сигурној процјени да ли је дијете дорасло некој активности. Дијете на најбољи начин указује чему је дорасло, у чему се осјећа сигурним, а смисао педагошке акције лежи у храбрењу на покушај и процјени постигнутих ефеката бираним ријечима и гестовима, реалним и стрпљивим одговарањем на питања, пажљивом подршком и разумијевањем, без обзира на то какав је стварни учинак. Оснаживање дјетета подразумева стварање услова за постепено и поступно дјечје освајање аутономије, развијање осјећања компетентности, преузимања одговорности и успостављање самоконтроле, као најкрупнијих домета развоја и учења.

ПРИПАДАЊЕ

Програм предшколског васпитања и образовања пружа подршку развоју идентитета, обезбјеђује континуитет живота дјетета и његове породице са културном и духовном баштином свог окружења, а у складу са породичним, друштвеним и културним вриједностима, развијајући осјећај припадности породици и заједници. Предшколска установа је мјесто заједничког живљења дјецe, родитеља, васпитача и свих запослених, у којој дијете учи да поштује и његује различитости, доприносећи стварању инклузивног, хуманог и демократског друштва.

ОКРУЖЕЊЕ ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ (СТИМУЛАТИВНО ОКРУЖЕЊЕ)

Програм предшколског васпитања и образовања тражи богате социјалне и физичке просторе у којима се дјеца осјећају пријатно, задовољно, равноправно, моћно, заштићено, поштовано, сигурно, здраво. Окружење за учење мора бити подстицајно да би задовољило дјечје развојне потребе и интересовања и омогућило му оптималан говорни, физички, интелектуални, социоемоционални развој, те подстакло његову креативност и маштовитост. Испитивањем непосредног окружења и околине дијете истражује, манипулише предметима, експериментира, на основу чега стиче ново искуство које уједно повезује са ранијим искуством и, на тај начин, вуче сопствени развој у зону наредног развоја. Поред материјалних и просторних потенцијала, стимулативно окружење подразумева и богате социјалне интеракције, које доприносе дјечјем расту и развоју.

ТИМСКО ДЈЕЛОВАЊЕ

Програм предшколског васпитања и образовања могуће је остварити само тимским дјеловањем свих одраслих који директно или индиректно учествују у животу и раду предшколске установе (васпитачи, родитељи, стручни сарадници, управа, техничко особље, волонтери, представници локалне заједнице и сл.). Тимски рад у предшколској установи подразумијева интеракцију у којој сваки члан тима, у складу са својом стручношћу, доприноси креативним рјешењима у раду са дјецом. Подијељена одговорност, континуирани дијалог и размјена знања и искустава, граде предшколску установу као мјесто заједничког живљења дјеце, родитеља, васпитача и свих других из непосредног дјечјег окружења.

ЦИЉЕВИ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Глобални циљ предшколског васпитања и образовања је да, у оквиру цјеловитог система васпитања и образовања, постепено, у складу са реалним могућностима заједнице, осигура оптималне услове за цјеловит (холистички) развој и остваривање права дјетета у складу са принципима Конвенције Уједињених нација о правима дјетета, сваком предшколском дјетету.

Општи циљ система предшколског васпитања и образовања је да омогући средину у којој ће се оснажити

ХОЛИСТИЧКИ (ЦЈЕЛОВИТ) РАЗВОЈ ПРЕДШКОЛСКОГ ДЈЕТЕТА, У СΚЛАДУ СА ЊЕГОВИМ СПОСОБНОСТИМА, ПОТЕНЦИЈАЛИМА, ОСОБНОСТИМА, ПОТРЕБАМА И ИНТЕРЕСОВАЊИМА, ДА БИ РАЗВИЛО СИГУРНУ ОСНОВУ ЗА ЦЈЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ.

Циљ предшколског васпитања и образовања у Републици Српској је подстицање дјечјег развоја, учење засновано на искуству и интересовањима, стицање нових искустава и проширивање знања о себи, другим људима и свијету око себе, потребних за даље васпитање и образовање и укључивање дјеце у друштвену заједницу, поштујући и уважавајући права и могућности дјеце.

ЗАДАЦИ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

1. Правовремена подршка интелектуалном развоју, учењу и стицању сазнања нужних за разумијевање природе, друштва и свијета око себе, у складу са индивидуалним потребама и интересовањима.
2. Развијање способности разумијевања и прихватања себе и других, у складу са развојним могућностима, развијање способности за договарање и уважавање туђих гледишта у групи, уважавање различитости и поштовање права дјеце, људских и грађанских права и основних слобода, етичке и вјерске толеранције, јачање повјерења међу дјецом, као и развијање свијести о једнакости и равноправности полова.
3. Обезбјеђивање услова и подршке за оптималан физички раст и развој, здрав живот, развој физичких способности и здравствено-хигијенских навика, ради промовисања здравог начина живота, заштите и очувања здравља и здраве животне средине.
4. Његовање осјећаја припадности, идентитета и континуитета са духовном и културном баштином окружења, ослоњеног на традицију и културну баштину заједнице европских народа.

5. Развијање самоконтроле и одговорности, способности препознавања доживљавања и изражавања емоција, развој емпатијских способности од значаја за социјализацију и одговорно учествовање у друштвеном животу.
6. Откривање и унапређивање услова за стваралаштво и изражавање путем различитих медија, подршка дјечјем уласку у свијет умјетности кроз доживљавање умјетничких дјела и умјетничког изражавања и креативног мишљења у различитим видовима умјетности.
7. Припремање дјеце за наредни степен образовања.

УЛОГА ВАСПИТАЧА У ПРОГРАМУ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

У Програму предшколског васпитања и образовања, улога васпитача је кључна, јер је он посредник дјететовог учења, који користи своје знање, вјештине и ресурсе да би подржао дјечји развој. Васпитач је креатор и истраживач сопствене праксе, који тимски (са другим васпитачима, стручним сарадницима, управом, породицом и заједницом), у сталној интеракцији са дјецом, ствара подстицајно окружење за учење, активно учествује у његовању квалитетних односа и стварању позитивне климе у васпитној групи.

Васпитач континуирано прати дјечји развој и, на основу тога, планира васпитно-образовни рад, узимајући у обзир дјечје потребе, интересовања, могућности, претходна искуства и сазнања. Исто тако, васпитач врши рефлексију и саморефлексију, промишљајући о сопственој пракси, како би је унаприједио и, заједно са дјецом, створио прилике за учење. Васпитач користи различите стратегије поучавања, које подстичу дјецу да истражују, покрећу иницијативу, стварају, освајају своју слободу, питају и трагају за одговорима. Прави професионалац посматра, прати и изазива дјецу да буду активни, чиме доприноси њиховом правилном расту и развоју и стварању темеља за будуће школовање и цјеложивотно учење.

Поштујући Програм предшколског васпитања и образовања, као оквир, васпитач прави мрежу исхода учења, планира учеће активности и бира различите садржаје (игре и активности), у складу са потребама васпитне групе и сваког појединачног дјетета. Пажљиво осмишљене учеће активности, усклађене са дјечјим узрастом и могућностима, дјецу воде у наредну зону развоја, која је само мало изнад онога што дјеца знају и могу да ураде сами, али унутар онога што могу да ураде уз минималну помоћ и подршку васпитача, као посредника дјечјег учења. Васпитач у себи треба да његује радозналост, разиграност, отвореност, емпатију, да поштује друге и другачије, подстиче иницијативу и жељу за новим сазнањима, како би дјеци био најбољи примјер и могао да их подржи и створи темеље на којима ће градити своје будуће школовање и живот.

ПРОГРАМСКИ ПРИНЦИПИ СИСТЕМА УЧЕЋИХ АКТИВНОСТИ

- **Јединство његе, васпитно-образовних подстицаја, игре и учења** заснива се на складном и подржавајућем односу дијете – одрасли и разумијевању дјечјих потреба, уз јединство васпитања са свакодневним животним активностима и играма дјеце и одраслих у предшколској установи. Његовање дјеце, посебно у најранијем дјетињству, кроз испуњавање њихових потреба, успоставља блискост и гради међусобно повјерење

између дјече и васпитача. При томе се игра и учење темеље на складним односима васпитач – дијете, уз уважавање животног контекста.

- **Принцип подстицања учења кроз вршњачке групе (вршњачко учење)**, указује да је интеракција са вршњацима један од основних услова који води ка разумијевању свијета који дјецу окружује, што подразумева дијелење и размјену знања и искустава на којима се у заједничким активностима учење заснива. Дјеца се међусобно подржавају и уче једни од других, а одрасли постају медијатори и посредници, партнери у игри и учењу.
- **Принцип прилагођавања активности узрасту и холистичкој природи дјече**, као један од основних принципа за успјешно укључивање дјече у активности; подразумева поштовање захтјева да се у учећим активностима иде од лакшег ка тежем, од познатог ка непознатом, од ближег ка даљем, од једноставног ка сложенијем. Поштујући овај принцип предшколски програм заснован је на развојно примјереној пракси у коју су укључени васпитачи који знају и препознају развојне потребе дјече – пракса која уважава и емоционална стања оног који учи, те посебно изражено поштовање самоусмјерења дјетета заснованог на доктрини интереса и холистичкој развојној перспективи; подразумева интегративност обухватајући све аспекте развоја чиме се уважава холистичка природа дјетета и избјегава понуда изолованих и неповезаних знања у програму.
- **Принцип очигледности**, који представља основни услов за чулни доживљај учећих садржаја и повезивање тог доживљаја са искуством дјетета; појам очигледно синоним је за појам конкретно. Дјеца брже и лакше усвајају сазнања заснована на чулном искуству, а подразумевају се знатно веће могућности у поступцима посматрања, слушања, кушања, мирисања, додиривања – за активитет дјетета у процесу учења.
- **Принцип јасноће**, којим се указује да све што дјеци показујемо или говоримо (објашњавање појмова, појава, ријечи, израза који се користе) морају бити прилагођени могућностима разумијевања од стране дјетета и језику којим је већ овладало.
- **Принцип поступности**, указује највише на сазнајни ниво и уважавање идеје Виготског да се захтјеви у учењу увијек усмјеравају према зони наредног развоја, да би се, корак по корак, улагао пријатан напор дјетета у освајању нових сазнања. Васпитачи увијек морају промислити шта је у процесу учења прије, а шта послје, шта не може да се учи истовремено (прије учења слова и читања, које их чека у школи, увијек се вјежба држање оловке и контролисање покрета; супротни апстрактни појмови никада се не проучавају заједно и сл.).
- **Принципом научности** сугерише се васпитачима да увијек, и без изузетка, на дјечи примјерен начин, користе научне истине које је могуће доказати. Такав приступ омогућиће да дјечји развој буде обогаћиван сазнањима која ће касније имати трансмисивну или трансферну улогу у стицању наредних сазнања.
- **Принципом систематичности** указује се на уређивање система учећих активности и његов значај, на одговорности васпитача које су највише усмјерене на исходе учења. Потребно је уредити редослијед активности, уз максимално поштовање интересовања, мотива и потреба дјече. Систематичност се у Програму предшколског васпитања и образовања највише односи на везу између планираног и оствареног. Важно је добро упознати дјецу, средину и околности у којима они живе, те на основу тога, градити развојни пут сваког појединачног дјетета.
- **Принцип контекстуално примјерене праксе** узима у обзир контексте у којима дјеца живе, материјалне и културне ресурсе доступне њиховим родитељима и заједници што онима који креирају образовне политике даје прилику да стварају програме који ће бити засновани на контекстуализованом процесу развоја кроз који ће дјеца стицати културне компетенције и градити властити идентитет, овладавати когнитивним способностима и

културним компетенцијама које су производ људске цивилизације и свјетске интелектуалне баштине.

МЕТОДЕ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА, ОБРАЗОВАЊА И УЧЕЊА

Методе предшколског васпитања и образовања битније се разликују од уобичајених метода наставног рада у школи, управо због природе предшколског дјетета, начина на које дијете предшколског узраста учи, стиче знања и искуства и богати своју личност. Ако говоримо о тзв. општим методама васпитања и образовања у ширем значењу тог појма, у предшколским установама васпитачи најчешће користе сљедеће методе:

- Дјечја игра,
- Посматрање и демонстрирање,
- Метода говора,
- Рад са дјечјом књигом,
- Практични рад и вјежбање,
- Стимулисање и храбрење на активност.

Када је ријеч о начинима и поступцима остваривања васпитно-образовних циљева и задатака у оквиру институционалног васпитно-образовног система, постоји велики број предшколских модела, приступа и поступака, јер за неке од њих нема опште сагласности како се могу карактерисати, као модели или као приступи (или чак методе) који су настали усљед различитог сагледавања процеса учења, улоге одраслих у том процесу, структуре простора и времена у којем се учење одвија, те начина на који су дјеца укључена у тај процес. У зависности од слободе која се оставља васпитачима и њихове стратегије остваривања, структурираности програма, флексибилности приликом примјене, досљедности инструкције, као и очекиваних резултата дјечјег учења, јавили су се многобројни модели предшколских програма од којих су најпознатији: Модел креативног програма (енгл. *Creative Curriculum*), Развојно-интерактивни приступ (енгл. *Developmental Interaction Approach*), Модел развојно прилагођене праксе (енгл. *Developmentally Appropriate Practice*), Програм директне инструкције (енгл. *Direct Instruction Model*), Програм пуне слободе (енгл. *High/Scope Curriculum*), Монтесори метод (енгл. *Montessori Method*), Валдорф приступ (енгл. *The Waldorf Approach*), Ређо Емилија приступ и други (ibidem). У самом називу неких модела представљен је и начин остваривања циљне усмјерености програма, док су неки утемељени у коријенима који воде до рада Марије Монтесори, Рудолфа Штајнера и Лориса Малагуџија. Ови приступи представљају израз јединственог погледа на дијете, али и циљеве друштвено организованог предшколског васпитања и образовања. Сви ови приступи виде дијете као активног чиниоца свог развоја који је условљен природним, узрасним и индивидуалним својствима дјетета, али природу дјетета схватају различито, нарочито приступ Марије Монтесори, Ређо Емилија и валдорфски приступ.

- **Монтесори приступ:** Основно обиљежје Монтесори приступа је антрополошки концепт уважавања људског достојанства и слободе, којим се залаже за непосредно посматрање и праћење дјетета на путу ка властитој индивидуалности и самосталности као духовној вриједности у себи. Монтесори приступ је заснован на чињеници да свако дијете има креативни потенцијал и природну мотивацију да учи, уз чувену педагошку девизу Марије Монтесори: „Помози ми да урадим сам!“

- **Ређо Емилија приступ:** Према овом приступу, дјеца се посматрају као радознали и активни ученици, које околина треба да подстиче на откривање свијета око себе. Овај приступ од васпитача захтијева да дјетету континуирано пружа прилике за стицање различитих искустава, како би развило своје потенцијале. Посебна пажња се посвећује подстицању самоизражавања и креативности код дјеце.

- **Валдорфски приступ:** Рудолф Штајнер се залаже за холистички приступ образовању у којем дјеца уче „традиционалне предмете на нетрадиционалне начине“. Овај образовни приступ у великој је мјери фокусиран на могућности практичног учења и на чулна искуства, гдје дјеца у топлој атмосфери могу доживјети ред, ритам и хармонију, што је утемељено на антропозофском погледу на свијет.

У теорији и пракси постоје бројне **методе предшколског учења** које су погодне за рано учење. Најпознатије су:

1. МЕТОДА ДЈЕЧЈЕ ИГРЕ

Дјечја игра је водећа активност предшколског дјетета, у којој оно задовољава своје основне потребе, развија умне и стваралачке способности, учи, јача здравље и социјализује се. Игра ангажује дијете више него што то чини реалан живот, она подржава савршеније функционисање дјечјих когнитивних, социјалних, емоционалних и физичких структура и играјући се дијете „само себе вуче у зону наредног развоја“. Метода дјечје игре је јединствена метода, која доминира у пракси. Игра је најбогатији и најповољнији природни оквир за учење активности, јер дјеца теже да сваку животну активност најрадије претворе у игровну. У оквиру ње се врло добро могу користити и скоро све методе предшколског васпитања и образовања: метода говора са свим њеним модалитетима, као што су: разговор у облику константног и усмјеравајућег дијалога, рад са дјечјом књигом и текстовним материјалима; метода посматрања и демонстрирања, метода практичних радова и сл.

2. МЕТОДА ДЈЕЛОВАЊА СПЕЦИФИЧНО УРЕЂЕНОМ СРЕДИНОМ

Када говоримо о значају простора и окружења у коме се дијете налази превасходно говоримо о задовољењу дјечјих развојних потреба и интереса. Зато је неопходно обезбиједити и понудити дјетету просторно и материјално окружење које ће му омогућити оптималан физички, интелектуални и социоемоционални развој. Да би се такав развој десио морамо знати да су неопходни подстицаји из окружења који ће на дијете дјеловати путем чула вида, слуха, додира, укуса и мириса кроз богатство сензорних подражаја, будући да такви подстицаји највише кореспондирају са дјечјим когнитивним процесима. Такво окружење је управо подстицајно окружење јер оно пружа стицање искустава и сазнавања свијета које превазилази интелектуално академско учење.

Планирање и операционализација рада васпитача увелико је условљена методичком концепцијом рада у **центрима за учење**, који су повољан оквир за интензивну примјену игре и интерактивно учење. Методу дјеловања специфично уређеном средином чини обогаћујућа и погодна, специфично уређена средина (стимулативно окружење), у којој су јасно дефинисане мале цјелине у којима се одвијају разноврсне учеће активности у малим групама (до петоро дјеце).

3. ПРОБЛЕМСКА МЕТОДА

Представља најквалитетнији одговор на „жеђ за сазнањем“. Неодвојива је од игре и подстицајне средине, зависи од услова и ваљаног избора проблема којима би се дјеца могла смислено бавити, а затим од начина подршке дјетету. Ова метода је суштински најближа „истраживачком немиру“ у науци, покреће је радозналост дјетета и потреби да истражује свијет око себе. Примјеном ове методе еманципација дјетета је бржа и успјешнија, слобода и креативност су израженије, мотиви за учење снажнији, а доживљај успјеха и радост сазнавања на високом нивоу. Примјеном проблемске методе дијете се

суочава са тешкоћом на њему прихватљив начин и само себе вуче у зону наредног развоја. Одрасли не смије поставити претежак проблем, како не би обесхрабрио дијете, већ треба да га охрабри и стимулише на активност. Проблемска метода у предшколском учењу може да има двије основне варијанте:

а) истраживачко-развојну,

која подразумева вишеетапно експериментисање са појавама и материјалима (сви видови обликовања природним материјалима, истраживања својстава предмета, експериментисање са водом, ваздухом, биљкама, свјетлошћу, топлотом итд.).

б) откривалачка варијанта,

у пракси је заступљенија кроз структуриране материјале и играчке које у себи имају правила, чијим се коришћењем долази до рјешења, која су увијек извјесна, у складу са исходима учења (дидактичке игре, конструкторски материјали, слагалице). Ова варијанта проблемске методе је уско повезана са методом дјечје игре и методом дјеловања специфично уређеном средином.

2. ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ДЈЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

ИСХОДИ УЧЕЊА И УЧЕЊЕ АКТИВНОСТИ

Дидактичка концепција Програма предшколског васпитања и образовања у Републици Српској заснована је на систему учећих и играчких активности које су интегрисане у мрежу исхода учења распоређених по аспектима дјечјег развоја у оквиру интегрисаног програма, што одговара природи дјетета и његовом цјеловитом гледању на свијет. Из практичних разлога, као што су олакшано планирање, уређивање амбијенталних услова и систематизовања дидактичких средстава, садржаји Програма разврстани су у поуздан систем учећих активности, који одређују мрежу исхода учења.

СТРУКТУРА САДРЖАЈА ПРОГРАМА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

АСПЕКТИ ДЈЕЧЈЕГ РАЗВОЈА	ПОЉА ИСХОДА УЧЕЊА
I ГОВОР, КОМУНИКАЦИЈА И ПИСМЕНОСТ	1. Говорно изражавање 2. Активно слушање и разумијевање 3. Унапређење вјештина комуникације 4. Рана писменост и развој графомоторике
II ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ И ЗДРАВЉЕ	1. Подстицање развоја крупне и ситне моторике 2. Брига о себи, свом здрављу и безбједности 3. Брига о свом окружењу и природи
III ДРУШТВЕНИ И ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ	1. Појам о себи и властито ЈА 2. Односи са другима и припадање 3. Поштовање различитости 4. Вољно управљање властитим емоцијама и понашањем 5. Одговорност према себи и другима 6. Однос према раду (практичне активности и рутине)

IV ОТКРИВАЊЕ И РАЗУМИЈЕВАЊЕ СВИЈЕТА	1. Ја и свијет у којем живим 2. Појаве и процеси у свијету који нас окружује 3. Чулно-перцептивна искуства 4. Истраживање и експериментисање (елементарна сазнања из науке) 5. Рана математичка писменост
V УМЈЕТНОСТ И СТВАРАЛАШТВО	1. Подстицање музичке, ликовне, драмске и активности покрета 2. Креативно изражавање 3. Развијање доживљаја лијепог 4. Општа култура и познавање умјетности

Систем учећих активности се интегрише МРЕЖОМ ИСХОДА УЧЕЊА ДЈЕТЕТА (општих и конкретних) и ПОТЕНЦИЈАЛНИМ АКТИВНОСТИМА (одабраним у складу са планираним исходима, а према узрасту, потребама, могућностима и интересовањима дјеце), који заједно представљају оквир за стварање програма сваке појединачне предшколске установе.

Исходима се дефинишу развојне промјене и достигнућа дјетета у њима. Они говоре о току развојних промјена у свим аспектима развоја, у знањима, вјештинама и ставовима предшколског дјетета, са којима дијете корача ка наредној зони развоја. У вези са тим, сасвим је разумљиво да се дјелује на оно што се очекује као природан развојни ток, имајући у виду да се развојне промјене дешавају индивидуално и условљене су не само узрастом, већ и наслеђем, дјеловањем срединских утицаја и самим дјететом и његовим дјеловањем на сопствени развој.

Сам појам исхода представља конкретне циљеве учења и развоја дјетета, изражене у терминима дјечјег понашања, њиховог односа према сопственој стварности и представљају све оно што предшколско дијете зна, умије и може да уради или ће моћи да уради на одређеном узрастом нивоу, прије или након процеса учења у који је укључено.

Програм предшколског васпитања и образовања обухвата сва искуства која дјеца стичу, планирана и непланирана, директна или индиректна, у стимулативном окружењу које подржава њихово учење и свеукупни развој. Програм обухвата све активности, догађаје, ритуале, обичаје одраслих и дјеце у предшколској установи, као и директне и индиректне интеракцијске утицаје породице и заједнице.

С обзиром на природу предшколског дјетета, свака активност којом се оно бави је учећа и подстиче дјететов раст и развој, проширује његово искуство и помаже му да упозна свијет око себе. Игра је дјететова примарна потреба и најбољи начин учења, те је посао васпитача да, полазећи од исхода учења, осмисли и одабере баш оне игре и активности које ће дијете повести ка зони наредног развоја. Под појмом учеће активности најчешће се подразумева активност коју осмишљава васпитач, водећи рачуна о дјечјим потребама, могућностима и интересовањима. Учећа активност има уводни, главни и завршни дио (главни дио се, најчешће, реализује кроз активност малих група, у центрима за учеће). Васпитач треба водити рачуна о смјени мирних и кретних активности, о трајању учеће активности (15 минута до пола сата, у зависности од узраста и интересовања дјеце), као и о дидактичким материјалима и средствима које користи. Дјеци треба пружити могућност да, од неколико понуђених активности малих група, одаберу ону којом се желе бавити, али им дати прилику да се, након обављеног задатка, ротирају и одлуче за рад у неким другим понуђеним центрима за учеће. Посебно је

важно користити сваку прилику за вршњачко учење и помјерање улоге васпитача са предавача на улогу медијатора, сарадника и саиграча.

ПРОГРАМ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ЗА ДЈЕЦУ СА ПОСЕБНИМ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА

ПРОГРАМ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ЗА ПОТЕНЦИЈАЛНО ДАРОВИТУ И ТАЛЕНТОВАНУ ДЈЕЦУ

Потенцијално даровиту и талентовану дјецу препознајемо већ у предшколском узрасту, јер они, у односу на своје вршњаке, раде брже, боље, прије, више, успјешније и другачије, уз боља и виша постигнућа у томе што раде. Потенцијална даровитост је дјелимично урођена и, уз одређене особине личности и спољашње факторе (емоционалну и социјалну подршку) испољава се као изузетно постигнуће у једној или више области. Потенцијално даровито дијете може бити успјешно и без пуно напора постизати изнадпросјечне резултате у свему што ради или може бити изузетно даровито само у једној области и тада кажемо да има таленат. Дијете може бити потенцијално талентовано за умјетност, спорт, математику и сл.

Потенцијално даровита и талентована дјеца имају другачије васпитно-образовне потребе, које треба препознати и, у складу са њима, радити са таквом дјецом, како се њихова даровитост не би изгубила. Васпитач неће погријешити уколико свако дијете сматра потенцијално даровитим, у смислу да сваком дјетету обезбиједи васпитне и образовне услове који ће му омогућити да своје способности развије у пуном капацитету. Посао васпитача је да, у сарадњи са родитељима и стручним сарадницима, препозна и идентификује потенцијално даровито и талентовано дијете и да, у складу са тим, таквом дјетету пружи подршку у његовом развоју. Програм предшколског васпитања и образовања је довољно отворен и флексибилан, те омогућава васпитачу да у раду са дјецом буде креативан, те да, кроз игре и активности, тежи ка зони наредног развоја код сваког дјетета и испољавању потенцијалног талента и даровитости.

Потенцијална даровитост је продукт три важна елемента: особине личности, натпросјечне способности и креативност, то је дар који су појединци добили рођењем и подстицајним окружењем у којем расту и развијају се. Таква дјеца би, у будућности, својим знањима, вјештинама и способностима, могла мијењати свијет, те је посао предшколске установе да створи услове у којима ће њихов развој бити подржан, да његује њихову различитост и оснажи их, како би њихова потенцијална даровитост и таленат постали видљиви и његовани током будућег школовања. Из тог разлога, важно је радити на подизању свијести код запослених у предшколским установама о значају рада са потенцијално даровитом и талентованом дјецом.

ПРОГРАМ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ЗА ДЈЕЦУ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

Програм предшколског васпитања и образовања за дјецу са сметњама у развоју заснован је на начелима планирања, примјене и евалуације цјеловитог развојног програма, који се темељи на развоју сазнања, моторике, комуникације, бриге о себи, те емоционалног и социјалног понашања дјеце, на основу сигурне, здраве и подстицајне средине за игру и учење, како би се осигурала адекватна стимулација и оптималан развој дјетета, те

подршка оптималном функционисању дјеце са сметњама у развоју у васпитно-образовним активностима и учешћу у свакодневном животу.

Дјеца са сметњама у развоју су: дјеца са оштећењем вида, слуха, са оштећењем у говорно-гласовној комуникацији, са тјелесним оштећењем и/или хроничним обољењем, са интелектуалним оштећењем, са психичким поремећајем и/или обољењем, вишеструким оштећењима, или са другим оштећењем или обољењем који доводе до потешкоћа у психомоторном и сензомоторном развоју, а која значајно отежавају функционисање у активностима свакодневног живота.

Предшколска установа је природна, сигурна и подстицајна средина у којој свако дијете има једнаке могућности да даље развија потенцијале и задовољава потребе. Дијете са сметњама у развоју има право на једнак приступ образовању као јавном добру, у својој локалној заједници и што ближе свом дому и породици. Родитељи најбоље познају своје дијете и кључна су карика у укључивању дјетета у предшколску установу. Предшколска установа се прилагођава потребама сваког дјетета, досљедно слиједи професионалност и систематски ради на отклањању физичких и социјалних баријера за учење и боравак дјетета (физичке препреке у објекту и радним собама, доступност играчака, предрасуде, стереотипи, увредљиви коментари, изолација и сл.). Да би се то постигло, васпитачима је од изузетне важности подршка стручних сарадника, сарадника за васпитача и ресурсних центара за инклузивно васпитање и образовање, као и квалитетан партнерски однос са породицом.

Прописима који регулишу област предшколског васпитања и образовања утврђено је да се васпитање и образовање дјеце са сметњама у развоју може спроводити у предшколским установама, основним школама, школама за дјецу са сметњама у развоју, центрима за социјални рад у неразвијеним и изразито неразвијеним јединицама локалних самоуправа у којима не постоје предшколске установе и установама социјалне заштите у којима су смјештена дјеца без родитељског старања, а које обављају дјелатност предшколског васпитања и образовања. Васпитање и образовање дјеце са сметњама у развоју у предшколским установама спроводи се тако да организација рада предшколске установе обезбеђује њихово укључивање у васпитно-образовни процес и пружа једнаке могућности током васпитања и образовања у цјелодневном и полудневном трајању, те максималан развој њихових потенцијала, који подразумева укључивање дјеце у редовне и развојне васпитне групе.

За свако дијете у предшколској установи које има сметње у развоју израђује се **Индивидуализовани васпитно-образовни програм прилагођен индивидуалним потребама дјетета**, руководећи се потребама и могућностима дјетета и узимајући у обзир карактеристике сметњи које дијете има, те исходима постављеним у Програму предшколског васпитања и образовања, којим се одређује пут напредовања дјетета за одређени период, подршка која ће дјетету бити пружена, те одговорности одраслих који су укључени и начини процјењивања ефеката програма.

ПРОГРАМ ЗА ДЈЕЦУ У ГОДИНИ ПРЕД ПОЛАЗАК У ШКОЛУ

Програм за дјецу у години пред полазак у школу у Републици Српској намијењен је дјечи која нису обухваћена неким обликом предшколског васпитања и образовања и која нису похађала цјеловити развојни програм, а која у наредној школској години стичу услове за полазак у први разред основне школе.

Програм за дјецу у години пред полазак у школу остварује се реализацијом утврђене мреже исхода учења за дјецу у години пред полазак у школу у оквиру цјеловитог развојног програма. Исходи учења подразумевају развојно достигнуће дјетета кроз следеће аспекте: говор, комуникација и писменост; физички развој и здравље; друштвени и емоционални развој; откривање и разумевање свијета; умјетност и стваралаштво.

Сврха Програма је подршка дјетету у погледу физичког здравља и физичке зрелости, когнитивног развоја, социјалне зрелости и емоционалне стабилности, кроз пружање основних знања која ће се надограђивати у школи, стицање радних навика, развијање љубави према учењу, оспособљавање за самосталан и креативан рад, развијање осјећаја одговорности и међусобне толеранције и учење правила понашања у друштву и групи. Програм се реализује у предшколским установама, а може се реализовати и у основним школама и школама за дјецу са сметњама у развоју.

Најбоље је Програм за дјецу у години пред полазак у школу реализовати у сарадњи са предшколским установама, а у јединицама локалних самоуправа у којима не постоје предшколске установе, горе поменуте установе могу да реализују Програм и самостално.

КРЕИРАЊЕ ОКРУЖЕЊА ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ

Креирање окружења за учење и развој у тијесној је вези са методом дјеловања специфично уређеном средином. Развој дјетета је условљен бројним факторима, од потенцијала добијених насљеђем и матурацијским промјенама, до намјерних васпитно-образовних утицаја одраслих који се одвијају у контексту у којем се дијете развија. Контекст укључује културне, друштвене, али и материјалне и економске околности у којима дијете живи. Подстицајно окружење подразумева просторне и материјалне ресурсе, али и социјалне односе, односно климу која влада у васпитној групи и предшколској установи у цјелини, тако да можемо говорити о просторном и социјалном окружењу.

Прије свега, окружење у којем дијете расте и развија се мора бити физички и психолошки сигурно и подстицајно, добро опремљено адекватним намјештајем, дидактичким средствима и материјалима. Окружење треба бити организовано тако да дјечи пружа довољно слободе за кретање, учеће активности које организује васпитач и слободну дјечју игру. Просторно окружење мора уважавати дјечја осјећања и потребе, подстицати дијете на активност и нудити простор за дјечју иницијативу. Подстицајно окружење пружа осјећај слободе и сигурности, даје могућност да дијете истражује, машта, ствара. У предшколској установи намјештај треба да је у функцији подстицања дјечје аутономије (полице које се лако помјерају, преградне табле са точковима), а подови прилагођени за спонтане и слободне активности, као и за обавезне учеће активности. Простор у коме се остварује овај програм лако се може препознати управо по томе што се намјештај, дидактички материјали, наставна средства стално прилагођавају и мијењају у складу са потребама и интересовањима дјетета, што им даје прилику да се ангажују и самоиницијативно укључе у активности којима руководи васпитач.

Исто тако, кроз квалитетне интеракције са вршњацима и васпитачима, код дјеце се његује осјећај припадности и власништва (дјеца треба да воде бригу о соби, играчкама, дидактичким средствима и материјалима). Дидактичка средства и материјали треба да буду доступни дјечи, једноставни, вишенамјенски, безбједни за коришћење, израђени што више од природних материјала (структурирани и неструктурирани), треба да подстичу истраживање, креативност, рјешавање проблема.

ЦЕНТРИ ЗА УЧЕЊЕ

Најпогоднија методичка организација простора у којем се одвија предшколски програм подразумијева могућности брже измјене различитих облика рада (индивидуални, рад у паровима и рад у малим групама), што се најуспјешније регулише центрима за учење, као окосницом за избор и планирање система учећих активности (од пет до шест центара у једној радној соби, у зависности од величине просторије и броја дјеце у групи). Центри су физички дефинисани простори у радној соби, са ниским покретним преградама, како би мале групе имале просторни доживљај у структурираном учећем амбијенту, који пружа оптималне услове за учеће активности и игру у оквиру мале групе. С времена на вријеме, покретне преграде се склањају због активности са цијелом групом, а да се притом не наруши основна дидактичка структура центара.

Центри за учење, својом опремљеношћу различитим дидактичким средствима и материјалима, дјеци поручују шта нуде и позивају их на бављење различитим, развојно стимулишућим активностима. У њима је могуће предвиђање и планирање услова за разноврсне (програмом уређене) учеће активности у малим групама (до петоро дјеце). Центри за учење су идеалан оквир за кооперативно учење, омогућавају далеко ближу и већу интеракцију међу дјецом, вршњачко подучавање, а нарочито значајно уколико у групи имамо дјецу са одређеним развојним потешкоћама.

Центри за учење морају поштовати очекивану разноврсну природу интересовања дјеце за активности и увијек имају више могућности од једне планиране активности. Они, такође, морају да се планирају и опремају за дуже вријеме, да се константно прати њихова функционалност и употребљивост у погледу остваривања циљева програма, те да се, с времена на вријеме, мијења њихова унутрашња структура и побољшавају могућности задовољавања специфичних дјечјих интересовања.

*** Напомена:** Не морају и не могу све учеће активности бити организоване у центрима за учење (нпр. физичке и музичке активности – учење нове пјесме, имају јасан методички поступак, те не могу бити реализоване у центрима за учење).

ПРИМЈЕРИ ЦЕНТАРА ЗА УЧЕЊЕ

I МАЛА БИБЛИОТЕКА

МАТЕРИЈАЛ: сликовнице, енциклопедије, радни листови, дјечји часописи, збирке пјесама, бајке, басне, приче, каталози, стрипови, јастук за сједење/осамљивање, CD са бајкама, CD-плејер.

II МОТОРИЧКИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: лопте, струњаче, чуњеви, обручеви, кесице са пијеском, вијаче, исцртана школица итд.

III ЛОГИЧКО-МАТЕМАТИЧКИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: штапићи различитих боја и дужине, кружићи различитих боја и величине, геометријски облици и тијела, пластичне чаше, сламчице, вага за мјерење, материјали за серијацију и класификацију, зрневље, штипаљке, картонске кутије, кликери, уметаљке.

IV ИСТРАЖИВАЧКИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: лупе, тегле, компас, стари сатови, термометар, микроскоп, различите посуде и бочице, свијеће, магнети, стари новчићи, сапун, сунђер, пијесак, брашно, шећер, со, сода бикарбона, различити остаци тканине (кожа, крзно), вуна итд.

V ЛИКОВНИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: папири различитих боја, дебљине и грамаже, цртаћи материјал (фломастери, дрвене бојице, воштани пастел, графитне оловке), сликарски материјал

(штафелаји, палете, кистови, акварел, темпере, акрилне боје), истрошене хемијске оловке, штапићи за роштиљ, материјали за обликовање (пластелин, глиномол, дас маса, плејдо тијесто, глина), маказе, љепило, кецеље (од пластичних кеса), најлони, природни материјал (зрневље, јесењи плодови, шкољке, каменчићи итд.), картонске кутије, ролне од убруса и тоалет-папира, дугмад, тканина, вуна, вата итд.

VI МУЗИЧКИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: Орфов инструментаријум (штапићи, звечке, мали бубњеви, даире, прапорци, триангл, чинеле, кастањете, звончићи, металофон, фрулице); конзерве, тканина, комади дрвета, бочице, рижа, различито зрневље, CD са музиком за дјецу (нпр. *Карневал животиња*, *Медведова женидба* итд.), CD са различитим звуцима из природе и свакодневног живота, микрофони, постери са музичким инструментима итд.

VII МАЛА ШКОЛА

МАТЕРИЈАЛ: свеске са уским и широким линијама, свеска са квадратићима, графитне оловке, оштрила, гумице, словарице, рачуналке, радни листови, свеске за вјежбање графомоторике и сл.

*** Напомена:** Посао васпитача није да описмени, већ да описмењава дјецу, односно да им, у складу са њиховим интересовањем за слова и бројеве, понуди дидактичка средства и материјале који им омогућавају да се упознају са словима и бројевима.

VIII КОНСТРУКТОРСКИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: коцке од различитих материјала, различитих облика, боја и величина, сламчице, кутије, ролне, возови, пруге, аутићи, картон, пластичне чаше, пластичне боце итд.

IX ЦЕНТАР ДРУШТВЕНИХ ИГАРА

МАТЕРИЈАЛ: слагалице, танграми, *Не љути се, човјече*, *Једи здраво! Браво, браво!*, шах, *Боје и облици*, *Мица*, лото, домине, карте, коцкице, сличице и албуми итд.

X ЦЕНТАР ЗА ИГРЕ МАШТЕ И ИГРЕ УЛОГА

МАТЕРИЈАЛ: завјесе и застори, „мало позориште“, лутке (гињол на штапу итд.), ташне, бижутерија, перике, различити одјевни предмети као што су: хаљине, мараме, огртачи, кравате, шешири, рукавице, амбалажни материјал као што су: празне кутијице за шминку, креме, дезодоранси, шампони, те четке за косу, фен – играчка, дјечја шиваћа машина, огледала, маске, наочари итд.

XI ГРАФОМОТОРИЧКИ ЦЕНТАР

МАТЕРИЈАЛ: ситни предмети и играчке, необликовани материјал (пијесак, брашно, гриз), штапаљке, кликери, пертле, материјал за низање (тјестенина, папирни облици), картони са рупицама за провлачење и пертлање, рајсфершлуси, тканине са дугмадима, маказе, рамови за ткање и сл.

XII ЦЕНТАР ПРИРОДЕ

МАТЕРИЈАЛ: саксије, кантице, лопатице, мале грабље, различито украсно и зачинско биље, сјеменке и расад поврћа, сличице биљака, рукавице итд.

ПАРТНЕРСТВО СА ПОРОДИЦОМ И ЗАЈЕДНИЦОМ

Предшколска установа је мјесто заједничког живљења дјеце, њихових родитеља и васпитача, тачка сусрета породичног и институционалног васпитања и подршка родитељима у вршењу одговорне родитељске улоге. Бројни изазови са којима се савремена породица суочава захтијевају од предшколске установе да широм отвори своја врата и родитеље укључи у различите активности, прихватајући их као истинске партнере у васпитању дјеце.

Партнерство са родитељима заснива се на претпоставкама:

- Родитељи су заинтересовани за благостање и добробит своје дјеце, посебно у условима када се други брину за њих;
- Они су, истовремено, заинтересовани и мотивисани да квалитетно подижу своје дијете;
- Спремни су да уче о подизању и васпитању дјеце, а мотивација је управо на природној упућености дјетета на одрасле.

Предшколско васпитање и образовање је допуна породичном васпитању и, заједно са њим, чини цјелину и најбољи могући оквир да се дјететов развој оснажи. Стога, предшколске установе развијају чврсту везу са породицом засновану на међусобном повјерењу и уважавању. Родитељима треба омогућити укључивање и активну улогу у свим активностима предшколске установе (од планирања, реализације до евалуације свих активности). Заједничко, усклађено дјеловање породице и предшколске установе кроз партнерство и подијељену одговорност за ефекте подизања дјеце, подразумијева обједињавање и усклађивање циљева дјеловања у различитим окружењима који су значајни за дијете.

Предшколска установа пружа континуирану стручну подршку родитељима у вршењу родитељских улога, у образовању за одговорно родитељство и стицању одговарајућих компетенција за квалитетну подршку развоју дјеце. На тај начин осмишљава сопствени програм партнерства са породицом, на основу којег тим васпитача сваке васпитне групе, у складу са потребама, интересовањима и потенцијалима дјеце, родитеља и самих васпитача, креира свој сопствени програм партнерства са породицом.

Имајући у виду горе наведено, задаци васпитача у партнерству са родитељима/старатељима су:

- Да његује професионализам у раду са родитељима/старатељима и уважавање родитеља/старатеља као равноправног партнера у развоју и учењу дјеце предшколског узраста,
- Да његује дијалог са родитељима/старатељима у вези са дјечјим развојем и учењем, у предшколској установи и код куће,
- Да користи нове технологије на квалитетан начин, ради информисања родитеља, промовисања рада предшколске установе и образовања за одговорно родитељство,
- Да заједно са родитељима/старатељима обезбиједи најбољи могући начин усклађивања различитих окружења у којима дијете борави,
- Да обезбјеђује услове за квалитетно партнерство (повјерење, добродошлица, пријатна атмосфера, кутак за родитеље, пано за родитеље, размјена информација у индивидуалним и групним разговорима, заједничке активности на планирању, реализацији и евалуацији васпитно-образовног рада).

Важно је пробудити унутрашње снаге родитеља, унаприједити њихове комуникацијске вјештине, упутити их на различите начине рјешавања проблемских ситуација и освијестити њихове, потпуно легитимне, родитељске потребе, јер је задовољан родитељ – добар родитељ. Предшколска установа треба да препозна унутрашње ресурсе породице, да родитељима пружи подршку и помоћ у унапређивању родитељских вјештина, оснажи их и учини истинским партнерима предшколске установе.

Партнерство са породицом може бити реализовано кроз различите садржаје, планиране програмом партнерства са породицом, јединственим за сваку предшколску установу и појединачну васпитну групу:

- дневни неформални контакти,

- индивидуални и групни разговори и дискусије,
- радионице са родитељима/старатељима, дјецом и родитељима, члановима шире породице,
- предавања за родитеље/старатеље,
- писмена обавјештења и контакти,
- обавјештења путем паноа за родитеље/старатеље,
- изложбе радова дјеце,
- посјете породици, односно родитеља/старатеља групи,
- васпитно-образовне активности са родитељима/старатељима,
- педагошко образовање родитеља/старатеља – подршка одговорном родитељству,
- учешће родитеља/старатеља у тијелима предшколске установе и сл.

Партнерство са заједницом је засновано на равноправности, подијељеној одговорности, међусобном разумијевању и интеракцији, а све са циљем подршке дјечјем расту и развоју.

Предшколско васпитање и образовање, као дјелатност од општег интереса за Републику Српску, важно је за цијелу заједницу у којој предшколска установа дјелује. Заједница треба бити укључена у рад предшколске установе, те преузети свој дио одговорности и узети активно учешће у животу и раду предшколске установе. Најчешће се партнерство предшколске установе и заједнице огледа у заједничкој организацији манифестација, еколошких и хуманитарних акција, посјета дјеце различитим институцијама (библиотека, музеј, дом здравља, стоматолошка ординација, ватрогасни дом, полицијска станица, културни центри, позориште и сл.).

Посебно је значајно да предшколска установа континуирано промовише значај раног учења и укључивања дјеце у систем предшколског васпитања и образовања, како се предшколске установе не би посматрале као чувалишта, а васпитачице као тете, већ да са пуним правом предшколско васпитање и образовање заузме мјесто које му припада – прва степеница у васпитно-образовном систему Републике Српске и темељ цјелокупног будућег живота дјетета.

ПАРТНЕРСТВО СА ШКОЛОМ

Са циљем подстицања цјелокупног развоја дјетета, предшколска установа успоставља различите форме сарадње са школом, како би се обезбиједио континуитет развоја и учења дјетета. Та сарадња се базира на општим циљевима постављеним у Програму предшколског васпитања и образовања, чија је основа оснаживање развоја, цјеложивотно учење и остваривање права дјетета прокламованих Конвенцијом Уједињених нација о правима дјетета.

Задаци предшколске установе у сарадњи са школом су:

- Да развија различите форме сарадње између предшколске установе и основне школе у својој локалној заједници;
- Да професионално и са етиком, заједно са будућим учитељима, школским педагозима и психолозима и осталим стручним сарадницима, размјењују знања и искуства о начинима рада и живота у предшколској установи и школи, као и навикама, потребама и достигнућима дјеце у предшколској установи;
- Да заједнички планирају подршку сваком дјетету у преласку из једног у други подсистем образовања, са нагласком на дјецу са сметњама у развоју, те даровиту и талентовану дјецу.

Садржаје партнерства са школом свака предшколска установа осмишљава у складу са својом традицијом, обичајима, склоностима и потребама свих (дјеце, родитеља, васпитача, стручних сарадника, представника образовних власти, локалне заједнице, наставника и осталих сарадника у школи).

Потенцијални садржаји могу бити:

- посјета првом разреду основне школе;
- предавање за родитеље од стране стручног сарадника школе да би их упознао са поласком дјеце у школу;
- посјета првачића предшколској установи;
- одлазак дјеце старије вртићке групе у двориште школе и дружење са првачићима;
- заједничка креативна радионица, коју ће организовати професор разредне наставе и васпитач;
- заједничка приредба;
- заједнички излет предшколаца и првачића;
- заједничко учешће у еколошким и хуманитарним активностима или манифестацијама у локалној заједници и сл.

3. АСПЕКТИ ДЈЕЧЈЕГ РАЗВОЈА И ИСХОДИ УЧЕЊА

I ГОВОР, КОМУНИКАЦИЈА И ПИСМЕНОСТ

Дијете користи разноврстан систем споразумијевања да би се изразило, ступило у интеракцију и комуникацију са окружењем, те своје мисли, потребе, интересовања, идеје, осјећања, планове, сазнања, хтијења, креације – свој унутрашњи свијет, представило спољашњем свијету, очекујући одговор од њега.

ПРОГРАМСКИ ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ВАСПИТАЧА У ПРЕДШКОЛСКОЈ УСТАНОВИ

- Да активности на развоју говора и комуникације повезује са свим активностима у предшколској установи,
- Да ствара услове за усвајање правилног матерњег језика и његује стандарде књижевног језика,
- Да његује граматички правилан говор дјеце, обезбјеђујући им добре моделе и, стварањем подстицајне средине, подстиче код дјеце развој вјештине комуницирања и уважавања саговорника (других),
- Да остварује могућност и прилике да дјеца вербално изражавају своје мисли, идеје и осјећања у спонтаним и организованим активностима,
- Да ствара стимулативно и подстицајно окружење у којем ће дијете развијати вјештине активног слушања и укључивање у разговор са другима,
- Да ствара богату и подстицајну средину у којој ће дијете увидјети смисао и вриједности усменог говора и писаног изражавања,
- Да свакодневно подстиче спонтане дјечје игре и игралике активности у којима дјеца користе говор и овладају говором у контексту,
- Да подстиче природну заинтересованост дјетета за описмењавањем, онда када дијете искаже интерес,

- Да његује са дјецом љубав према књижи и дјечјој књижевности,
- Да кроз свакодневне спонтане и инициране активности развија графомоторичке вјештине,
- Да благовремено уочава потешкоће у говору сваког дјетета и сарађује са стручњацима.

1. ГОВОРНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА	
• Дијете разумије, реагује и служи се говором. • Дијете богати рјечник и реченицу у различитим активностима. • Дијете истражује говор и показује иницијативу у усменом изражавању.	
КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА	
ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Слуша и реагује на звук и обрасце у говору. • Изговара правилно све вокале и већину сугласника. • Дискриминише гласове у говору.	• Уочава гласове, ријечи и гласовну структуру. • Артикулише и дискриминише гласове, правилно, јасно и разумљиво изговара сваки глас у ријечи и реченици. • Уочава да су ријечи састављене од гласова, а говор од ријечи.
• Користи учестале именице, глаголе и придеје. • Користи замјенице и множину. • Изговара више фраза и реченица састављених од двије до три ријечи.	• Користи се интуитивно граматички правилним говором. • Користи се граматичким правилима за множину, род, број и глаголско вријеме. • Изражава се говором и гласовним квалитетима говора као што су висина, темпо и боја гласа, како би осјећаје, мисли и идеје јасно изразило. • Изговара све врсте реченица. • Користи сложеније реченице које су повезане са својим пријашњим искуствима или искуствима других.
• Користи говор у контексту обликујући једноставне (просте) реченице. • Користи говор да изрази своја стања, потребе и емоције у контексту. • Повезује ријечи са одређеним предметима. • Описује своја искуства једноставним реченицама.	• Преноси и конструише поруке са сврхом и самопоуздањем. • Користи говор да изрази, преприча и објасни осјећања, мисли, жеље, искуства, идеје, потребе, да ријешу сукобе и гради позитивне односе са другима. • Казује својим ријечима догађаје логичким слиједом. • Описује своја маштања, измишља приче.
• Поставља питања: Ко је то? Шта је то? • Одговара на питања једноставним реченицама. • Понавља кратке вербалне поруке и пјесмице.	• Поставља питања у контексту. • Одговара на питања дужим и пуним реченицама. • Прати и наставља разговор уз уважавање саговорника. • Преноси и саставља поруке са намјеном (сврхом) и самопоуздањем.

	• Користи говор за изражавање и објашњавање својих мисли.
• Показује интерес за фонолошке игре. • Прати кратке пјесмице и стихове.	• Игра се гласовима, римама, ријечима, граматичким правилима. • Користи ријечи које означавају деминутиве и аугментативе, синониме, антониме... • Учествоује активно у говорним играма (фонолошким – игре гласовима; лексичким – ријечима, изразима; синтаксичне – игре реченицама). • Измишља нове ријечи, кратке приче, стихове... • Говори или пјева бројалице, риме, приче у којима се дијелови текста понављају или које само измисли.

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ГОВОРНО ИЗРАЖАВАЊЕ

- ✓ Игре у којима се дијете охрабрује и даље подстиче на вокализацију (усмјеравање погледа ка дјетету, осмијехом, одговарањем говором или вокализацијом, имитирањем онога што дијете изговара, подршком);
- ✓ Спонтане фонолошке игре дјетета (гукање, дуплирање гласова, прављење свих могућих комбинација гласова, варирање ритма и висине гласа, имитирање разговора);
- ✓ Именовање ствари и предмета (игролике активности именовања предмета, особа, животиња, дијелова тијела и сл. уз јасно показивање на шта се та ријеч односи);
- ✓ Храбрење на изговор дуже говорне цјелине (фразе);
- ✓ Вербализовање свакодневних ситуација које се дешавају у предшколској установи, једноставним и јасним реченицама (Дај руку, Ево ти лопта, Отвори уста, Пружи ногу, Хајде да ручамо...);
- ✓ Стимулисање на описивање радње, предмета и појава кратким реченицама;
- ✓ Игре у којима се дијете подстиче да користи научене ријечи и говори (да затражи нешто, да замоли, да поздрави неког ријечима, да позове неког итд.);
- ✓ Игролике активности у којима су једноставни налози и храбрење на говорне импровизације дјетета;
- ✓ Активности у којима се дијете подстиче на разумијевање значења неких стереотипних фраза (хајде да спавамо, добар дан, довиђења) у одговарајућој ситуацији и праћено невербалним знацима;
- ✓ Активности у којима користи практичне ријечи (Дај, Молим, Хоћу);
- ✓ Игровне активности и вјежбе дусања;
- ✓ Разликовање и стварање гласова;
- ✓ Активности слушања и дискриминације појединих шума, звукова и гласова;
- ✓ Опонашање природних и других звукова и шума;
- ✓ Игре у којима се различитим начинима и другим предметима означава број гласова у ријечи и представљање гласова словним симболима;
- ✓ Понављање гласова, слогова из пјесама и бројалица, стварање необичних гласовних комбинација;
- ✓ Игре којима се увјежбава правилан изговор гласова, уочавају разлике ријечи само у једном гласу, проналазе ријечи које почињу истим гласом и сл.;
- ✓ Игровне активности: сагледавање елемената говора (реченица, ријеч, слогови, гласови), растављање и састављање ријечи од гласова, одређивање броја гласова од којих се састоје ријечи;

- ✓ Игролике активности са говорним цјелинама, игре ријечима, слушањем, опонашањем граматички и књижевно правилног говора;
- ✓ Игра *Како се ко јавља, Птичје причање, Телефони, Ехо*, покретне игре са пјевањем у којима се мијења темпо говора;
- ✓ Изговарање ташунаљки, брзалица и бројалица у којима се критични гласови чешће појављују у ритму говора (нпр. *Пјетлићу, пјетлићу, црвени фесићу, шарени репићу...*, *Тарам, тарам, беца...*, *Сјешћу на пањић, појешћу колачић, На врх брда врба мрда*);
- ✓ Игролике активности асоцијација и груписања ријечи, трагања аналогича, извођења нових ријечи, тумачења загонетки и пословица, значења мимике, интонације и гестова, разних знакова и симбола;
- ✓ Игре богаћења рјечника именицама, придјевима, глаголима, грађењем деминутива и аугментатива, синонимима, антонимима.

2. АКТИВНО СЛУШАЊЕ И РАЗУМИЈЕВАЊЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете показује способност активног слушања и разумијевања у групи вршњака и одраслих у различитим ситуацијама.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Изражава реакције о одређеним догађајима.	• Реагује вербално или осјећајно на одређене догађаје који су реални и измишљени.
• Понавља кратке вербалне поруке када их чује.	• Учествује у групним дискусијама о различитим темама са вршњацима и одраслима, у малим и већим групама и у пару.
• Пажљиво слуша када одрасли чита, прича, објашњава. • Пажљиво слуша, разумије, прати и памти једноставне налоге одраслих.	• Дугорочно памти комплексније налоге и налоге одраслих разумије као правила понашања.
• Усмјерава пажњу (краткотрајно) ка ономе што му неко говори.	• Дуже вријеме усмјерава пажњу ка ономе што му неко говори. • Прати и наставља разговор уз уважавање саговорника.

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: АКТИВНО СЛУШАЊЕ И РАЗУМИЈЕВАЊЕ

- ✓ Организовати игре ријечима типа: настави причу, смијешне приче, шта ако, ко је дошао, заврши причу, сложи причу помоћу датих сличица...
- ✓ Игра налога (дијете се понаша тачно према налогу који му је дат, превodeћи вербално упутство у радњу);
- ✓ Остала дјеца, која нису чула како је гласио налог, треба да то погоде на основу посматрања изведених радњи;
- ✓ Групне дискусије о различитим темама;
- ✓ Игре преношења порука;
- ✓ Активности слушања говора и богаћење активног рјечника;
- ✓ Игре слушања, дошаптавања, преношење порука, слушања и сл.

--

3. УНАПРЕЂЕЊЕ ВЈЕШТИНА КОМУНИКАЦИЈЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете умије вербално и невербално да комуницира са вршњацима и одраслима.
- Дијете умије да слуша и да се културно опходи у комуникацији.
- У свакодневним активностима дијете се изражава примјеном графичких симбола.
- Дијете показује како функционишу системи симбола комуникације.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Препознаје расположења, стања или активности других људи (тужно, срећно), на основу невербалних знакова и невербално одговара (мимиком или гестовима). • Примјењује невербалну комуникацију у сврху задовољавања основних потреба у контексту.	• Тијелом и мимиком изражава осјећања, мисли и идеје. • Препознаје и именује невербално изражена осјећања, мисли и идеје других. • Показује на јасан начин, невербално, своју потребу. • Препознаје намјере, осјећања, понашања, мисли и идеје у невербалној комуникацији. • Користи невербалне видове комуникације за изражавање мисли.
• Користи слику и друга визуелна помагала као средство комуникације, уз помоћ и подршку искуснијих. • Препознаје једноставне симболе.	• Препознаје и именује уобичајене симболе и користи симболе у комуникацији (ријечи, слике, звукове, покрете) да изрази своје мисли и осјећања. • Разликује и „чита“ неколико знакова, симбола и познатих натписа у окружењу.
• Комуницира удвоје-утроје током игре.	• Комуницира са вршњацима и одраслима, уважавајући саговорника.
• Комуницира показујући елементе емпатије. • Комуницира у контексту користећи ријечи учтивости (молим, хвала, извини, изволи, добар дан...).	• Комуницира са вршњацима и одраслима показујући елементе емпатије и разумијевање перспективе другог. • Комуницира са вршњацима и одраслима користећи друштвено пожељне манире. • Зна бар једну стратегију ненасилног рјешавања конфликта. • Показује поштовање према одраслом у комуникацији.

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: УНАПРЕЂЕЊЕ ВЈЕШТИНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

- ✓ Комуницирање невербалним путем (уз помоћ утврђених знакова, мимике, поза и гестова);
- ✓ Језичке активности невербалним комуницирањем са дјететом, одржавање непосредне емоционалне комуникације помоћу невербалних средстава (осмијех, поглед, додир, мимика, гримасе, гестови, вокализација) током свих активности са дјететом (нпр. васпитачица/васпитач узме једну ципелу, а дијете другу и пружа ногу, што показује да се добро невербално разумију);
- ✓ Комуницирање уз помоћ нацртаних порука и симбола, честитки, путем писама – дјеца диктирају, а њихове ријечи записује васпитач);

- ✓ Комуницирање поштанским средствима: писмом (појединачно и групно састављање писма болесном другу, омиљеном писцу и др.), телеграмом (састављање кратких и јасних порука разног карактера), телефоном итд.;
- ✓ Комуницирање и техничка средства (ТВ, радио, касетофон, мегафон и др.);
- ✓ Говорне игре у којима се подражавају средства масовне комуникације (причање вијести, пренос утакмице, рекламни спотови, телефонирање и сл.);
- ✓ Комуницирање у разним ситуацијама (у двоје, у мањим и већим групама, пред ширим аудиторијумом), са разним саговорницима (познатим, непознатим, различитих узраста, искуства, поријекла, језичке оспособљености и др.).

4. РАНА ПИСМЕНОСТ И РАЗВОЈ ГРАФОМОТОРИКЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете прелистава и „чита“ сликовнице.
- Дијете развија елементе ране писмености.
- Дијете радо и добровољно учествује у играма писања.
- Дијете правилно и вјешто користи прибор за писање.
- Дијете има развијену фину моторику шаке и прстију.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Свјесно оставља трагове оловке на папиру и шара. • Имитирајући вуче једноставније црте оловком по папиру и другим површинама.	• Има развијену координацију покрета руке и шаке. • Спретно је при обављању радњи доминантном руком. • Правилно држи оловку (црта јасне линије од црте до црте, од тачке до тачке, црта равне, полукружне линије. • Покрете изводи без престанка и прекидања: горе, доље, лијево, десно и сл. • Прецртава сложеније узорке. • Показује интересовање за читање и писање. • Саставља једноставну причу. • Експериментише словима у различитим активностима. • Црта људску фигуру. • Показује интерес за прецртавање симбола, знакова и ознака.
• Прелистава и „чита“ сликовнице и друге штампане материјале погодне за свој узраст, у игри и другим активностима.	• Користи симболе у игри да представи нешто и изрази значење (прича причу по низу слика). • Користи симболе у комуникацији (ријечи, слике, звукови, покрет) да изрази своје идеје и мисли. • Активно учествује, слушајући, у групном читању о разним темама.

• Користи слику и друга визуелна помагала као средство комуникације, уз помоћ и подршку. • Показује интерес и слуша једноставне приче, пјесме и басне. • Именује ликове из прочитаног књижевног текста. • Говори или пјева приче, бројалице, риме, пјесмице у којима се дијелови текста понављају или које измисли. • Покретом изражава једноставне риме.	• Користи слику и друга визуелна помагала као средство комуникације. • Прати, слуша и разумије штампане, визуелне и мултимедијалне текстове и реагује одговарајућим гестом, поступком, коментаром или питањем. • Препознаје и разликује врсте текстова (информативни и књижевни текст). • Разликује књижевне врсте (прича, бајка, басна, пјесма). • Описује најважнија дешавања и ликове из прочитаног текста. • Уочава највидљивије особине главних ликова и казује својим ријечима краћи сиже приче из угла лика. • Упоредљује и супротставља искуства ликова у различитим познатим бајкама и причама, уз подстицај и подршку. • Памти и препричава краће књижевне текстове, информативне текстове, филмове, представе, поштујући редослијед и логику збивања (по једној или низу слика, по сјећању). • Разликује насловну страницу књиге или часописа од задње странице. • Успоставља везу између приче и слика које илуструју сегменте приче (нпр. који тренутак у причи приказује нека илустрација). • Изражава лични став према причи. • Поставља питања у вези са важним детаљима и ликовима у тексту и одговара на постављена питања у вези са тим. • Препознаје нова значења познатих ријечи и исправно их примјењује. • Казује својим ријечима емотивни доживљај о књижевном тексту и лични став. • Искузује радост и уживање у књижевним творевинама. • Запажа ритам и мелодију у рецитовању пјесме.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: РАНА ПИСМЕНОСТ И РАЗВОЈ ГРАФОМОТОРИКЕ ✓ Цртање круга и других линија рукама у ваздуху; ✓ Остављање трагова прстију на различитим површинама (папир, пјешчаник, пластика, тканина и сл.); ✓ Игре линијама; ✓ Игре већим перлама: низање на канап, пресипање и премјештање из једне у другу посуду, стављање на шаблоне; ✓ Игре већим боцкалицама;	

- ✓ Игре папиром: гужвање, цијепање, пресавијање, бушење, прављење лоптица и сл. од различитих врста папира;
- ✓ Активности у којима дјеца експериментишу прибором за писање и цртање;
- ✓ Свакодневне практичне активности у којима користе маказе за дјецу;
- ✓ Игре ситним играчкама, перлицама, штипаљкама и сл.;
- ✓ Цртање по ваздуху и опонашање радњи по ваздуху (кувамо ручак, таласи и сл.); Њихово преношење на велике, дугачке папире, користећи прибор за цртање, постепеним смањивањем дводимензионалног простора;
- ✓ Цртање и остављање трагова по пјешчанику и другим површинама;
- ✓ Игре линијама према задатим мотивима од спонтаног, неконтролисаног, са прекидањима, до контролисаног и задатог покрета без прекидања и са прекидањем: кружне („лети бубамара“, „кувамо“, „бунар“ и сл.); концентрични кругови, таласи, цик-цак линије, спирале, линије као „црепови на крову“ и обрнуто, „крљушти на риби“, „осмице“ и сл.;
- ✓ Равне, хоризонталне и вертикалне, непрекидне, дуге и испрекидане, кратке линије (праве и криве, дуге и кратке, косе, изломљене, вијугаве, спиралне): „киша пада“, „трава“, „траг од грабљица“, „мрежа“, „тарабе“, „чешаљ“, „шал“, „ћилим“ и сл.;
- ✓ Активности усмјерене на развој претчиталачких способности и почетног писања;
- ✓ Игровне активности усмјерене на састављање једноставних прича (на основу модела, на основу испричане приче...)
- ✓ Активности заједничког читања.

II ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ И ЗДРАВЉЕ

Физички развој и здравље су окосница и материјална основа цјелокупног дјечјег развоја, предуслов за остваривање потенцијала дјетета и искоришћавање образовних могућности и потенцијала који су му рођењем дати. Нагласак у овом аспекту развоја је на развијању крупне и ситне моторике, способности које стварају темељ на којем се граде физичка кондиција, окретност, координација и које значајно утичу на цјелокупно здравље дјетета. Процеси кроз које дјеца пролазе да стекну ове вјештине важни су и пружају природан контекст за стицање навика и разумијевање важности бриге о себи, свом здрављу, безбједности и окружењу у којем живимо.

ПРОГРАМСКИ ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ВАСПИТАЧА:

- Да обезбиједи довољно подстицајног простора и опреме, у предшколској установи и ван предшколске установе да би се могле организовати разноврсне физичке активности дјеце.
- Да свакодневно организује физичке активности, водећи рачуна о смјењивању мирних и кретних активности током боравка дјеце у предшколској установи.
- Да подстиче дјецу да буду активна, да се крећу, испитују и испробавају разноврсне покрете.
- Да допринесе развоју вољних особина као што су: смјелост, самопоуздање, одлучност, истрајност, дисциплина, самосталност, самоконтрола и сл.
- Да подстиче и подржава дјецу у овладавању физичке спретности, развијајући осјећање сигурности у себе и независности у односу на одрасле.
- Да на вријеме уочи и препозна одређене сметње и кашњења у физичком расту и развоју дјетета, те укаже родитељима на потребу за укључивањем стручњака у корективни рад са дјететом.

- Да примјењује елементарне игре у функцији обликовања и усавршавања природних покрета и моторичких способности.
- Да утиче на правилно држање тијела дјеце подстичући их да примјењују природне облике кретања (ходање, трчање, поскоци и скокови).
- Да подстиче усавршавање природних облика кретања кроз основне атлетске елементе.
- Да примјеном гимнастичких и атлетских елемената утиче на развој моторичких и функционалних способности, локомоторног апарата и мускулатуре одговорне за правилно држање тијела.
- Да свакодневно организује боравак и активности на отвореном, водећи рачуна да пјешчаници и други реквизити у дворишту буду доступни, сигурни, забавни, изазовни и стимулативни.
- Да организује игре и активности на отвореном, које ће допринијети формирању здравствено-хигијенских навика, јачању имуног система дјетета, развијању базичних вјештина и способности и основа технике спортских игара.
- Да организује кооперативне игре, са циљем његовања тимског духа и групне припадности.
- Да користи ритмику и плес у функцији хармоничног обликовања тијела, развијања смисла за естетско изражавање помоћу покрета, развијање осјећаја за ритам, осјећање слободе и стваралачке изражајности покрета.
- Да оспособљава дјecu да правилно изводе вјежбе на тлу и на справама, водећи рачуна о узрасној примјерености вјежби.
- Да ствара услове за очување и унапређивање дјечјег здравља и нормалног функционисања дјечјег организма.
- Да обезбиједи средину која је чиста, уредна, пријатна и сигурна за боравак дјеце.
- Да интензивно ради на формирању здравствено-хигијенских навика код дјеце, унапређењу њиховог здравља и јачању имуног система.
- Да подстиче дјecu да једу здраву храну, интензивно радећи на превенцији гојазности код дјеце.
- Да поштује дјечју потребу за одмором и сном, уважавајући индивидуалне навике и склоности.
- Да заједно са дјецом развија стратегије превенције психофизичког здравља.
- Да дјecu упознаје са потенцијалним опасностима и начинима за њихово избјегавање, учећи их свакодневно да брину о себи и својој безбједности.
- Да свакодневно са дјецом ради на развијању културе одрживог развоја (социјална, еколошка и економска димензија) и учи их како да брину о свом окружењу.
- Да дјecu упознаје са значајем воде, земље, ваздуха и сунца за живот свих живих бића и код њих његује љубав и поштовање према природи и свим живим бићима.

1. ПОДСТИЦАЊЕ РАЗВОЈА КРУПНЕ И СИТНЕ МОТОРИКЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете је активно, радо учествује и ужива у различитим физичким активностима, што доприноси да буде здраво, физички добро и складно развијено.
- Дијете овладава физичким простором крећући се кроз њега, складно, уравнотежено и координисано.
- Дијете показује мишићну контролу, координацију, равнотежу, кардиоваскуларну издржљивост и снагу у задацима крупне моторике.

- Дијете показује контролу, координацију и равнотежу у задацима ситне моторике, са посебним нагласком на координацију око – рука.
- Дијете показује базичне моторичке способности: снагу, брзину, издржљивост, координацију, прецизност, равнотежу и флексибилност.
- Дијете истражује и експериментише покретима, доприносећи тако развоју крупне и ситне моторике.
- Дијете вјешто користи прибор за писање и маказе.
- Дијете заузима правилан положај тијела приликом сједења, стајања, ходања и вршења одређених радњи.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Изводи природне облике кретања (пуже, хода, трчи, скакуће на обје ноге, прескаче ниске препреке, ваља се, котрља се, колута) и на тај начин осваја простор. • Хода и трчи у различитим правцима (цијелим стопалом се ослањајући на подлогу, избјегавајући мање препреке). • Хода на прстима и петама, унапријед и уназад. • Показује равнотежу у мјесту и у покрету (хода по ниској клупи или греди, хода по линији, стоји на једној нози три секунде, уз држање руку на боковима, и сл.). • Пење се уз степенице без придржавања за ограду или нечију руку. • Силази низ степенице уз придржавање за ограду или нечију руку. • Хвата лопту или балон објема рукама. • Баца предмете у одређеном правцу. • Изводи различите варијанте скакања, пењања, спуштања и провлачења, уз савладавање мањих препрека. • Устаје из чучња и подиже предмет са пода без придржавања и ослањања на руке. • Савладава мањи отпор кроз различите начине дизања, ношења, вучења. • Манипулише различитим реквизитима (лопте, траке...).	• Слободно, самопоуздано и координисано експериментише и изводи све природне облике кретања. • Хода и трчи брзо, спретно и стабилно, мијењајући правац, по различитим површинама. • Умије да избјегне препреке приликом физичких активности. • Одржава равнотежу у мјесту и покрету (хода по шведској клупи и греди, по ужету и линији, стоји десет секунди на једној нози, стоји на прстима). • Самостално и спретно се пење и силази низ степенице, блаже косине и различите пењалице. • Спретно скаче са висине од минимум 50 см и прескаче разноврсне препреке, са сигурним доскоком на обје ноге, прескаче вијачу, скакуће на једној нози. • Пузи на стомаку, спретно се провлачи. • Показује спретност у бацању, хватању, гурању и вучењу различитих реквизита. • Умије да води лопту, у трку је шутира. • Хвата лопте различитих величина објема рукама и погађа циљ. • Вози бицикл, ролере и тротинет. • Комбинује природне облике кретања и савладава моторичке полигоне. • Изводи базичне гимнастичке и превентивно корективне вјежбе (са и без реквизита, самостално и у пару, на справама, у мјесту или кретању). • Манипулише различитим реквизитима (лопте, траке, палице...), примјењујући различите начине бацања, хватања, додавања, вођења, жонглирања.

• Пење и спушта се низ тобоган, мање мердевине и друге справе за физичке активности. • Опонаша једноставније кретне структуре. • Комбинује природне облике кретања како би савладало једноставне моторичке полигоне. • Вози трицикл и бицикл са помоћним точицима. • Самостално отвара и затвара врата. • Користи се ситним предметима и играчкама, умеће облике у одговарајуће отворе, убацује ситне предмете у посуду. • Гради кулу од 9 до 10 коцкица. • Умије да ниже предмете на канап, правилно ниже колутове на штап по величини. • Показује контролу приликом држања оловке. • Моделује једноставне облике (лопта, глиста, кобасица) од различитог материјала. • Показује заинтересованост за коришћење прибора за писање и цртање (шара по папиру, црта линије, кругове, црта „главоношца“). • Почине да користи дјечје маказе. • Почине да даје предност доминантној руци. • Откопчава дугмиће. • Закопчава веће рајсфершлусе. • Учествује у активностима на снијегу.	• Савладава отпор дизањем, ношењем, вучењем. • Изводи различите варијанте савијања, ваљања, котрљања, колутања. • Уз помоћ васпитача изводи вагу на тлу. • Уз помоћ васпитача изводи поваљку на леђима. • Уз помоћ васпитача изводи мост. • Уз помоћ васпитача изводи колут напријед низ стрму раван, колут назад низ стрму раван. • Изводи скок удаљ из мјеста, суножним и једноножним одразом. • Изводи скок удаљ из залета, једноножним одразом. • Примјењује научене начине кретања у новим и проблемским ситуацијама. • Понавља покрет састављен од неколико кретних структура. • Умије вољно и свјесно да усмјерава покрете руку; покрети су тачни, прецизни, усмјерени, лаки и бржи. • Покрете шаке и прстију изводи без престанка и прекидања: горе, доље, лијево, десно, кружно. • Умије да контролише притисак оловке на папир. • Показује спретност у вршењу радњи доминантном руком. • Правилно држи маказе, сијече прецизно, по линији (прво једноставније облике, а затим сложеније). • Спретно ниже ситне перле, користи хваталке, штипаљке, штапиће и друге реквизите, помоћу пинцет хвата. • Правилно рукује прибором за писање и цртање (правилно држи оловку, користи оштрило за оловке и сл.). • Самостално копча дугмиће на гардероби. • Закопчава рајсфершлус и, уз помоћ васпитача или самостално, веже пертле (или бар покушава). • Показује спретност у активностима на снијегу.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ПОДСТИЦАЊЕ РАЗВОЈА КРУПНЕ И СИТНЕ МОТОРИКЕ ✓ Активности са цијелом групом и игре које доприносе развијању локомоторних вјештина: ходање, трчање, скакање, скакање из залета, галоп, поскакивање, скакутање.	

- ✓ Активности организованог постављања и кретања (*Ивин воз, Седмица, Путујемо аутобусом* и сл.).
- ✓ Кооперативне игре: *Додавање лопте у круг, Додавање коцкице штипаљкама, Плес у паровима*, уз држање балона тијелима и сл.
- ✓ ХОДАЊЕ (по могућности босих ногу): на прстима; петама; спољашњим дијеловима стопала; пета – прсти; са високо подигнутим кољенима (марширање); уназад; бочно; у ритму или уз музику; преко препрека; са промјеном брзине, правца и смјера; ходање дугим и кратким корацима; са ношењем реквизита изнад главе; по различитим подлогама (паркет, бетон, трава, снијег, пијесак);
- ✓ ТРЧАЊЕ: са промјеном брзине, правца и смјера; преко препрека; трчање са задацима (нпр. пипнути под, окренути се, поскочити и сл.); трчање у ритму или уз музику, трчање око препрека и сл.
- ✓ Игре и активности ходања и трчања: *Ледени чика, Кока и пилићи, Нађи своју боју, Иде маца око тебе, Рибари, Ухвати свог пара, Аберечке абертучке* (или абертуте), *Царе, царе, говедаре! Кол'ко има сати?, Шири, шири, везени пешикири!* и сл.
- ✓ ПОДИЗАЊЕ, СПУШТАЊЕ И НОШЕЊЕ: подизање предмета до 2 kg, подизање предмета у пару или групи, спуштање предмета на земљу, ношење предмета; подизање, ношење и спуштање предмета у једном задатку; ношење предмета са различитим задацима (нпр. чучнути, окренути се, промијенити правац, између препрека и сл.).
- ✓ БАЦАЊЕ, ГАЂАЊЕ, ХВАТАЊЕ И ДОДАВАЊЕ: додавање лопте изнад висине рамена једном и објема рукама; бацање лопте у мету, кош, корпу; бацање лопте као у куглању; хватање лопте у висини груди објема рукама и сл.
- ✓ Игре бацања, гађања, хватања, додавања: *Између двије ватре*, игре додавања лопте (руком, главом, ногом), *Лопта путује изнад главе, Погоди мету, Баци лопту као ја*, убацивање лопте у корпу, *Погоди код кога је лопта, Стигни лопту*, обарање чуњева и сл.
- ✓ САВИЈАЊЕ, ВАЉАЊЕ, КОТРЉАЊЕ, КОЛУТАЊЕ: Поваљка на леђима, колут напријед на косини, колут назад на косини (самостално или уз помоћ васпитача), котрљање, ваљање и сл.
- ✓ АКТИВНОСТИ КОЈЕ ДОПРИНОСЕ РАЗВИЈАЊУ РАВНОТЕЖЕ: стајање на једној нози: ходање по линији, канапу, клупи; ходање по клупи са задацима (нпр. чучнути, окренути се за 180 степени, подићи предмет, прећи преко препреке, уз извођење покрета рукама и сл.).
- ✓ СКАКАЊЕ, ПОСКАКИВАЊЕ, ПРЕСКАКАЊЕ: дјечји поскоци, суножни скокови, скокови с ноге на ногу, скокови из чучња, скокови на једној нози, у кретању и мјесту, суножни скокови око препрека или са задацима; скок удаљ из мјеста и из залета; скок преко ластиша; прескакање вијаче и сл.
- ✓ Игре скакања, поскакивања, прескакања: *Жабе и роде, Зечићи и вук, Птичице у гнијезду, Маца и врапчићи на огради, Скочи и спаси се, Скакање из гнијезда у гнијездо*, скакање у цаку, преношење лопте поскоцима и сл.
- ✓ ПЕЊАЊЕ, ПУЗАЊЕ, ПРОВЛАЧЕЊЕ: пењање на различите пењалице, спуштање низ тобогане; пењање на столицу, уз косо постављене мердевине, на ниже дрвеће, узбрдице; пузање и провлачење испод стола, столице, између малих препрека и објеката, кроз тунеле, провлачење са ношењем реквизита и сл.
- ✓ Игре пењања, пузања, провлачења: *Мишеви и сир, Пси јуре мачке, Лисица и кокошке, Мишоловка, Путовање кроз тунел, Вук и овце, Провлачење испод моста*, пењање четвороношке, тобоган и сл.
- ✓ Различити комплекси вјежби обликовања са лоптом, врећицом пијеска, обручем, уз музику и сл.

- ✓ Вјежбе за снагу, брзину, издржљивост, координацију, прецизност, равнотежу и флексибилност.
- ✓ Игре прецизности, оријентације у простору, спретности: *Глава хвата реп, Мараме путује, Ко ће брже окачити мараме на штрик?, Пронађи скривени предмет* и сл.
- ✓ Различити моторички полигони и штафетна ношења.
- ✓ Игре на игралишту са препрекама (пењање, провлачење, избјегавање препрека и сл.).
- ✓ Игре и активности на отвореном (на снијегу, у води, у шуми, парку и сл.).
- ✓ Различите физичке активности уз коришћење реквизита: мараме, траке, палице, звечке, обручеви и сл.
- ✓ Различите игре уз музику, уз извођење корака из фолклора, балета, модерног плеса;
- ✓ Покретне игре и игре с пјевањем: *Скључао се мали јеж, Ја посејам лан, Скаче врабац у колу, Берем, берем грозђе, Кад си срећан, Дуње ранке, Ринге, ринге, раја, Ја посејам лубенице, Коларићу, Панићу* и сл.
- ✓ Игре плејдо тијестом, пластелином, глинамолом и сл.
- ✓ Игре папиром (савијање, гужвање, цијепање, бушење, прављење лоптица и сл.).
- ✓ Игре перлицама, тјестенином, дугмићима (низање на канап, стављање на шаблон, пресицање, пребирање, разврставање и сл.).
- ✓ Игре ситним играчкама, боцкалицама, лоптицама.
- ✓ Намотавање вуне, „ткање“ папиром и вуном, везивање чворова и сл.
- ✓ Хватање ситних предмета штипаљкама, кухињским хватаљкама, кинеским штапићима и другим реквизитима који доприносе развијању пинцет хвата.
- ✓ Игре кликерима, сличицама, ситним играчкама.
- ✓ Игре сјеменкама, зрневљем, пијеском.
- ✓ Цртање прстима по пијеску, снијегу.
- ✓ Убацивање предмета у отворе, боцице, ролне, касице.
- ✓ Копчање дрикера, дугмића, рајсфершлуса; везивање пертлица, облачење лутака и сл.
- ✓ Игре и активности у којима је потребно користити маказе (*Шијемо хаљине за лутке* и сл.).

2. БРИГА О СЕБИ, СВОМ ЗДРАВЉУ И БЕЗБЈЕДНОСТИ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете показује самосталност у бризи о себи, познаје правила личне уредности, чистоће и хигијене, као и разлога за њихово придржавање, уз изграђивање хигијенских навика и потреба.
- Дијете показује елементарна знања о здравственој култури, разумије основне захтјеве за чување здравља (вјежбање, здрава храна, одмор, хигијена) и мотивисано је за њихову примјену.
- Дијете повезује физичку активност, одмор и правилну исхрану са добрим здрављем и разговара о томе.
- Дијете препознаје потенцијалне опасности, показује способност процјене ризика, избјегава опасност и штити себе и друге од повреда у одређеним ситуацијама.
- Дијете правилно држи тијело, уз подсјећање одраслог.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Штити себе и свој простор, креће се сигурно и интуитивно води рачуна о својој и туђој безбједности.	• Поштује физички простор другог дјетета док је у покрету.

• Придржава се правила кретања у колони. • Показује интересовање за боравак на отвореном (двориште, шума, парк). • Препознаје, именује и користи сапун, четкицу и пасту за зубе, пешкир, тоалет папир и сл.). • Препознаје и показује опасности у свом окружењу (пегла, ножеви, маказе, врућ штедњак, степенице, упаљач, стакло и сл.), али је и даље неопходан надзор одраслог. • Показује самосталност приликом облачења, свлачења, купања, али му је и даље потребна помоћ одраслог. • Показује самосталност приликом одласка на спавање и поподневни одмор, без негодовања. • Јасно изражава своје потребе за тоалетом (око 30. мјесеца успоставља контролу и ослобађа се пелена). • Препознаје опасност у одређеним ситуацијама, плаче и буни се уколико га је неко повриједио, те тражи помоћ одраслог. • Разликује оно што се једе од оног што се не једе. • Препознаје, именује, прави избор и једе разноврсну храну. • Препознаје и именује неколико намирница здраве хране (најчешће је то воће).	• Придржава се правила кретања у колони и у паровима, водећи рачуна о својој и туђој безбједности. • У току игровних активности разговара о елементарним болестима, могућим повредама и описује начине како да их избјегне. • Препознаје опасну ситуацију и тражи помоћ одраслог. • Препознаје штетне материје, ситуације и активности опасне по здравље и живот. • Објашњава шта је сигурно понашање у кући, предшколској установи, дворишту, на улици и сл. • Повезује опасне предмете и ситуације (хемикалије у домаћинству, кућни апарати, струја, ватра и упаљач, сломљено стакло, нож, пегла и сл.). • Показује познавање најједноставнијих поступака прве помоћи (шта учинити приликом цурења крви из носа, посјекотине, опекотине, пада и сл.). • Именује професије које се старају о људском здрављу (љekar, стоматолог, медицинска сестра, апотекар и сл.). • Описује шта је важно за очување здравља (свакодневно вјежбање, сан, правилна исхрана, хигијена). • Самостално користи марамицу, заклања уста руком приликом кашљања и кијања. • Самостално се умива, пере руке и зубе. • Самостално обавља физиолошке потребе, брише се приликом одласка у тоалет. • Самостално бира одјећу и обућу, у складу са временским приликама, само се облачи и свлачи, обува и изува. • Показује самосталност у паковању (за предшколску установу, излет) и поспремању својих ствари. • Самостално или уз помоћ васпитача процјењује могуће ризике приликом савладавања нових изазова. • Примјењује научена правила понашања и предузима одређене безбједносне мјере приликом игре, без директног надзора одраслих (вожња бицикла, прелазак улице и сл.). • Повезује и увиђа разлику између безбједног и опасног понашања.
---	---

	• Показује разумијевање за постојање ризика приликом коришћења опреме и алата, користи их безбједно. • Препознаје и именује симболе који указују на опасност (знак стоп, црвено свјетло на семафору, ознаке на хемикалијама и сл.). • Увиђа да одређена понашања могу бити штетна по здравље и безбједност (играње шибицама, маказама, пушење, алкохол и сл.). • Идентификује одрасле којима се може обратити за помоћ у опасним ситуацијама (васпитачица, старије дијете, полицајац и сл.). • Разумије и прихвата последице непоштовања правила игре и понашања. • Препознаје и именује храну која припада различитим групама намирница. • Разликује здраву и нездраву храну, препознаје користи и штете за здравље од исхране одређеним намирницама. • Самостално припрема здраве ужине (сендвич, напитац...).
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: БРИГА О СЕБИ, СВОМ ЗДРАВЉУ И БЕЗБЈЕДНОСТИ ✓ Разговор са дјецом о важности здраве исхране, одмора и физичког вјежбања за здравље. ✓ Игре и активности кроз које дјеца упознају своје тијело, функције појединих органа (енциклопедије, анимирани филмови, постери, сликовнице и сл.). ✓ Игре и активности које помажу дјечи да препознају здраву храну. ✓ Дидактичка игра <i>Једи, здраво! Браво, браво!</i> ✓ Упознавање дјеце са пирамидом исхране, са различитим врстама намирница. ✓ Свакодневне шетње, игре и активности на отвореном (двориште, парк, шума, ливада). ✓ Сијање и његовање мале баште у соби или дворишту предшколске установе (рано поврће, љековито и зачинско биље). ✓ Испробавање различитих намирница (<i>Погоди по укусу</i>). ✓ Свакодневна јутарња гимнастика (у прозраченој просторији, дјеца треба да буду у чарапама или босих ногу). ✓ Покретне игре на свјежем ваздуху. ✓ Игре и активности које доприносе усвајању здравствено-хигијенских навика (прање руку прије и после једења, прекривање уста и носа приликом кашљања и кихања, брига о чистоћи косе, тијела, зуба, ноктију, чистоћа гардеробе и сл.). ✓ Игре маште и игре улога (играмо се љекара, стоматолога, апотекара, пекара, куvara и сл.). ✓ Игре луткама (купамо и пресвлачимо лутке, „бринемо се о луткама“ и сл.). ✓ Рад на поштовању правила понашања и правила игре, како би игра била што безбједнија. ✓ Коришћење различитих сликовница, постера, плаката на којима су приказане опасне ситуације (у кући, предшколској установи, на јавним мјестима).	

- ✓ Разговор са дјецом о томе како да буду сигурни када су код куће, у предшколској установи, на јавним мјестима.
- ✓ Посјета љекара, нутриционисте, стоматолога, апотекара, медицинске сестре васпитној групи.
- ✓ Посјета дому здравља, стоматолошкој ординацији, апотеци.
- ✓ Обиљежавање Свјетског дана здравља, Свјетског дана хране, Свјетског дана јабука и сл.
- ✓ Одлазак на пијацу, њиву, у башту, воћњак.
- ✓ Радионице са дјецом и родитељима (правимо зимницу, припремамо здраве ужине, правимо здраве слаткише и напитке, правимо чипс од јабука и сл.).

3. БРИГА О СВОМ ОКРУЖЕЊУ И ПРИРОДИ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете показује интересовање за своје окружење, брине о чистоћи и уредности простора у којем борави.
- Дијете показује поштовање и љубав према свему живом и природи у цјелини.
- Дијете показује спремност за доношење еколошких одлука, еколошки мисли и дјелује на корист човјека и његовог животног окружења.
- Дијете показује интересовање за очување природе, градећи свијест о узајамној повезаности, зависности и узрочно-последичним везама у природи.
- Дијете показује разумијевање проблема угрожености природе и заузима заштитнички став према природи и свим живим бићима.
- Дијете посматра, експериментише и развија способност практичног дјеловања на подручју заштите, штедње природних ресурса, обнављања и унапређивања природе.
- Дијете идентификује различите врсте отпадног материјала, сортира га и рециклира.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Уз подршку одраслих, дијете учествује у сређивању простора у којем борави (враћа играчке на мјесто, одлаже своју гардеробу, брише просуту воду, чисти запрљане површине и сл.).	• Показује самосталност у сређивању и одржавању чистоће простора у којем борави (чисти своју собу, одлаже гардеробу и играчке на своје мјесто, учествује у уређењу мјеста за становање и дворишта).
• Показује интересовање за своје окружење и природу у цјелини, истражује и експериментише у додиру са биљним и животињским свијетом. • Показује интересовање за боравак на отвореном простору, учествује у играма и активностима у дворишту, парку, на ливади, у шуми и сл. • Уз подстицај, дијете препознаје и именује неке звуке у природи (киша, грмљавина, ходање по снијегу, оглашавање животиња и сл.).	• Показује поштовање према природи и свему живом што га окружује. • Учествоје у одређивању правила понашања према природи и свему живом што га окружује. • Поставља питања и разговара о свом окружењу и природним појавама. • Препознаје, разликује, описује, опонаша звуке у природи (грмљавина, киша, оглашавање животиња, шуштање лишћа, фијук вјетра, ходање по снијегу и сл.).

	• Уочава разлике у карактеристикама локалног околиша, разговара о промјенама у природи у различитим годишњим добима. • Препознаје, разликује и описује природне појаве и процесе (кружење воде у природи, годишња доба, животни циклуси, својства воде, земље и ваздуха и сл.). • Демонстрира сазнања о заједничким стаништима одређених биљака и животиња и њиховој повезаности у „еколошке ланце“. • Демонстрира сазнања о улогама које поједине биљке и животиње имају у човјековом животу, познаје начине на које треба бринути о њиховом опстанку и развоју. • Демонстрира сазнања о значају шума за живот човјека и познаје начине да се оне очувају и обнове.
• Показује спремност да његује биљке и животиње.	• Преузима одговорност и брине о кућним љубимцима, уз надзор одраслих. • Брине о кућним и дворишним биљкама, уз надзор одраслих.
• Уочава отпатке и одлаже их у канту за смеће. • Показује спремност да учествује у еколошким активностима, у предшколској установи и породици.	• Препознаје штетне утицаје човјека на животну средину, разумије опасности и познаје начине да се штетне посљедице умање. • Демонстрира сазнања о начинима на које се загађује вода, земља и ваздух и поступцима за смањење и избјегавање загађења. • Личним примјером показује спремност да штеди енергију и друге природне ресурсе (вода, папир, храна) и примјењује мјере за спречавање расипања топлоте, електричне енергије, воде за пиће, хране, одјеће, новца. • Разговара о начинима и поступцима помоћи угроженим биљкама и животињама (црта листу поступака, прави склониште за птице...). • Уочава и разврстава отпатке, одлаже их на за то предвиђена мјеста, рециклира (прави играчке и употребне предмете од картонских ролни, чепова, кутијица и сл.).

	• Преузима одговорност и активно учествује у еколошким активностима (сакупљање отпадних материјала, рециклажа, уређење дворишта, парка и сл.).
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: БРИГА О СВОМ ОКРУЖЕЊУ И ПРИРОДИ ✓ Активности у башти, воћњаку, цвијетњаку (његовање биљака, цвијећа, зеленила). ✓ Шта се крије у жбуњу, у трави, испод камена, у барици, поточићу и сл. ✓ Одлазак у зоолошки врт, посматрање животиња у вјештачки створеним екосистемима (акваријуми, тераријуми, инсектаријуми и сл.). ✓ Сlikовнице и енциклопедије о природи, животињама, биљкама, води, рециклажи и сл. ✓ Игре за упознавање инсеката (истицање значаја пчела). ✓ Друштвене игре које се баве екологијом (домине, <i>Једи здраво! Браво, браво!, Рециклажа, Екологика</i> и сл.). ✓ Разврставање сличица животиња према животној заједници којој припадају (ливада, бара, шума, море, ријека и сл.). ✓ Прављење макете зоо-врта (моделовање животиња од пластелина и плејдо тијеста). ✓ <i>Погоди животињу или биљку по опису, На слово, на слово</i>, еко-квиз о животињама, биљкама. ✓ Боравак у природи, слушање гласова у природи (цвркут птица, жубор потока, шуштање лишћа, трагање за биљкама и животињама, њихово препознавање, сакупљање шумских плодова и сл.). ✓ Прављење змаја, вјетрењаче, чамца од папира, папирних авиона и сл., са циљем разумијевања одређених појава у природи. ✓ Разговор са дјецом о значају појединих биљних и животињских врста у животу човјека, као и његове активности у њиховом одржавању и заштити (упознавање и брање јестивих биљака, сакупљање љековитог биља и припрема чајева и сл.). ✓ Разговор са дјецом о потреби смањења процента загађења ваздуха, воде и земљишта, смањењу буке, пошумљавању шума, смањењу издувних гасова и сл. ✓ Разврставање отпадака, упознавање дјеце са различитим ознакама на кантама за смеће. ✓ Упознавање дјеце о начинима на које се штити и унапређује животна средина. Шта ми, као појединци, можемо учинити? ✓ Сакупљање рециклажног материјала (бочице, картонске кутијице, чепови) и учешће у хуманитарним акцијама које од продаје рециклажног материјала прикупљају средства за помоћ угроженима. ✓ Игре и активности у којима дјеца могу научити да је рециклирање низ активности којим се отпад претвара у нешто ново, што може бити од користи човјеку. ✓ Еколошки филмови, емисије о биљном и животињском свијету и сл. ✓ Разговор са дјецом како уништавамо озонски омотач; како сјечом дрвећа угрожавамо природна станишта животиња; стварамо буку; смог; загађујемо ваздух, ријеке, језера, море, океане; изазивамо поплаве; проузрокујемо ерозију тла и сл. ✓ Упознати дјецу на који начин се штеде, рационално користе и обнављају природни ресурси у животној средини (затварамо чесму када перемо зубе и умивамо се, гасимо непотребна свјетла, одлажемо смеће у канте и контејнере, чистимо за својим кућним љубимцима и сл.). ✓ Мали метеоролози.	

- ✓ Мој кућни љубимац (*Како се бринемо о кућним љубимцима?*).
- ✓ Прављење склоништа за животиње, кућица за птице и сл.
- ✓ Еколошке радионице са дјецом и родитељима.
- ✓ Посјете различитим изложбама, презентацијама, представама које за тему имају екологију.
- ✓ Рад са природним материјалима (коришћење природних материјала за израду еко-играчака).
- ✓ Уређење еколошког центра у радној соби (природни и рециклирани материјали, лупе, дјечји микроскопи, хербаријум, пластичне цијеви, шприце, посудике, лијевак и сл.).
- ✓ Експериментисање (кружење воде у природи – посматрање шта се догађа са водом из посуде када је загријавамо, са снијегом када га унесемо у топлу просторију, водом када је ставимо напоље по великој хладноћи и сл.).
- ✓ Игре и активности које за тему имају воду и водне ресурсе, разврставање отпада и рециклажу, садњу и органску башту.
- ✓ Дјеца учествују у еколошким активностима на нивоу локалне заједнице (шетња са еколошким паролама, учешће у акцијама чишћења, дијелење еколошких порука суграђанима и сл.).
- ✓ Обиљежавање Свјетског дана заштите вода, Дана планете Земље и сл.
- ✓ Упознавање дјеце са различитим изворима енергије (електрични аутомобили, соларни панели, вјетрењаче и сл.).
- ✓ Учествују у акцијама садње стабала и брину о њима.

III ДРУШТВЕНИ И ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Дијете је аутономно, самостално и компетентно, укључено у интеракцију са социјалним окружењем, развија своју емоционалну димензију личности, појам о себи, самосвијест, самоконтролу, толерантност, емпатију, одговорност, кооперативност; развија способности дјеловања у тиму, рјешавања проблема и преузимања одговорности, преговарања и дијелења знања; постаје свјесно себе као индивидуе и као припадника друштва.

ПРОГРАМСКИ ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ВАСПИТАЧА:

- Да обезбиједи сигурну, стимулативну и богату средину за дјечје дружење, игру, интеракцију између дјеце и дјеце и одраслих у васпитној групи и цијелој предшколској установи.
- Да подржава, развија и подстиче дјецу да дубље разумију себе као индивидуе и чланове групе, различите од других.
- Да планира активности и средину који ће помоћи дјеци да развијају независност и емотивну стабилност.
- Да обезбиједи стимулативно окружење, распоред и рутине које ће доприносити развијању дјететове самосталности и самоконтроле.
- Да пружи подршку дјеци у стицању и сређивању социјалних искустава која су повољна, испуњена смислом, привлачна и охрабрујућа, на основу којих ће успостављати конструктивне односе са вршњацима и одраслима.

- Да организује активности уз помоћ којих ће дјеца формирати основна знања о људима, њиховој дјелатности, животу, друштвеним односима и постојању правила друштвеног понашања и које ће примјењивати у свакодневном животу.
- Да свјесно бира активности које ће допринијети остваривању циљева одрживог развоја и усмјерити васпитно-образовни процес у правцу одрживе будућности садашњих и будућних генерација.
- Да помаже дјевојчицама и дјечацима у разумијевању њихових права и одговорности у складу са Конвенцијом Уједињених нација о правима дјетета.
- Да развија сигурност дјетета да се потпуније и равноправније, активно и конструктивно укључи у живот своје заједнице.
- Да свакодневно ствара средину која ће уважавати и одговарати на потребе свих дјевојчица и дјечака, посебно водећи рачуна да та средина не буде фрустрирајућа и пуна ризика за аутентичан емоционални развој.
- Да доприноси развоју интерперсоналних односа дијете – дијете, дијете – одрасли, његује емпатију, групну солидарност, осјећање групне припадности, међусобно разумијевање и сарадњу, организујући ситуације у којима се окупљају око заједничких циљева и активности.
- Да између себе и дјеце његује позитивне емоције, другарске, партнерске и сарадничке односе, као и узајамно поштовање и повјерење.
- Да код дјеце његује толеранцију и помогне им у проналажењу конструктивних и ненасилних стратегија рјешавања конфликта.
- Да заједно са дјецом у предшколској установи ствара средину за његовање вриједности различитости, у којој ће се сва дјеца осјећати сигурно и равноправно учествовати, без обзира на способности, пол, социјално и национално поријекло, вјерску и етничку припадност и културни идентитет.
- Да освјешћује код дјеце различите потребе, ставове и вриједности људи, а који могу утицати на њихове акције и поглед на свијет.
- Да помогне дјеци у изграђивању ставова, моралних норми и вриједносног система демократског друштва према којима ће поступати водећи рачуна да буду у складу са моралним учењем које има универзалну вриједност.
- Да код дјеце развија осјећај припадности Земљи, његујући и развијајући национални и културни идентитет и понос на своје поријекло, град/село, државу.
- Да код дјеце развија одговорност, да брину о себи и другима, додјељујући им различите задатке, примјерене њиховом узрасту и могућностима.

1. ПОЈАМ О СЕБИ И ВЛАСТИТО ЈА

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете је свјесно себе, свог тијела и властитог идентитета, постојања себе као самосталне јединке, различите од других.
- Дијете препознаје властите снаге, способности и могућности.
- Дијете има реалну/позитивну слику о себи (показује самопоуздање, самоувјереност, сигурност, самосталност, самопоштовање, одговорност).
- Дијете препознаје границе свог понашања и дјеловања.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Користи своје тијело за истраживање околине. • Показује и именује дијелове тијела.	• Познаје своје тијело и његову функцију, овладало је својим тијелом у простору, користи га у истраживању свијета око

• Идентификује себе у огледалу, показује и именује дијелове лица које види само у огледалу (нос, очи, уста, уши итд.). • Зна да је дијете, а не одрасла особа, именује себе као дјечака/дјевојчицу.	себе и изражавању себе на различите начине (гест, мимика, покрет, вербални исказ о себи...). • Препознаје и описује своје физичке карактеристике (боја косе, очију...), особине, сличности и разлике у односу на другу дјецу и одрасле. • Описује видљиве дијелове тијела и набраја неке од елементарних функција дијелова тијела (показујући поштовање према своме тијелу). • Показује свијест о сопственој полној улози, позитивно је вреднује, уз разумијевање улоге супротног пола.
• Зна да каже своје име, презиме и број година када га питају, одазива се на позив. • Употребљава личне замјенице у контексту.	• Зна своје име и презиме, број година, адресу становања, број телефона, назив предшколске установе, имена чланова породице, имена васпитача. • Представља себе знаком, симболом, цртежом. • Свјесно је себе у времену и пролазности времена.
• Почиње процјењивати и вредновати своје особине, постепено развијајући свијест о властитој вриједности (самопоштовање, самовредновање). • Показује своје жеље и интересовања. • Препознаје посљедице својих поступака, реагује на успјех и неуспјех.	• Остварује оно што жели и то постиже без превеликог напора, спонтано и природно. • Показује повјерење и поуздање у себе и сопствене снаге, самопоуздано реагује на препреке, тешкоће и неуспјехе. • Познаје своје могућности, има развијену елементарну самосвијест, цијени и поштује себе, сопствене идеје, вреднује оно што мисли, каже и чини, уз способност елементарног самооцјењивања (описује себе позитивним ријечима). • Постаје свјесно властитих поступака и њихових посљедица, те преузима одговорност за њих, уз подстицај и подршку.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ПОЈАМ О СЕБИ И ВЛАСТИТО ЈА	
✓ Игре и активности у којима дијете упознаје и испитује своје тијело и његове функције (овладава својим тијелом у простору). ✓ Игре и активности пред огледалом (дијете описује себе, а друга дјеца допуњавају његов опис, уочавају међусобне сличности и разлике, прихватају своју посебност, јединственост и полни идентитет). ✓ Игре и активности које имају за циљ да дијете истакне и уочи своју посебност, да уочи специфичности друге дјеце и одраслих, да открије по чему су међусобно слични, а по чему се разликују (разгледање фотографија, слика из часописа, сликовница...). ✓ Игре и активности које подстичу употребу властитог имена и замјенице „ја“ (дијете се представља именом и презименом, надимком, покретом, описује себе, боју косе,	

очију, говори шта воли, а шта не воли, које су му најдраже ствари, животиње, храна...).

- ✓ Дјеца цртају себе, упоређују цртеже својих тијела, отиске шака и стопала (цртају себе у природној величини, исијецају слике људи из часописа, праве своју личну карту, споменар...).
- ✓ *Огледало у кутији* (уз одговарајућу причу о чаробној кутији у којој је слика најбољег, најпаметнијег и најљепшег дјетета. Дјеца гледају у кутију, погледају слику и морају чувати тајну. На крају игре свако каже кога је видео, а заједно закључујемо да је свако паметан, добар и лијеп на свој начин).
- ✓ *Туширање лијепим порукама* (дјеца направе два реда, окренута лицем једно према другом и свако дијете пролази кроз пролаз између редова, а за то вријеме му другари говоре лијепе ријечи, помазе га и сл.).
- ✓ Разговор о сопственим особинама – шта воле код себе, шта други воле код њих (мама, тата, другари...).
- ✓ Игре именима (дјеца исказују своја имена на различите начине: покретом, гласом, као бебе, као принц, принцеза, као мачка; представљају своје име знаком, симболом, цртежом, изговарају своје име необичним гласом, поријекло и значење имена и надимака...).
- ✓ Игре и активности које доприносе јачању самопоуздања и самопоштовања (*Шта све могу, умијем и знам?*).
- ✓ Игре маште и игре улога (опонашање одраслих, костимирање...).
- ✓ *Сјети се када си био/била беба; Замисли да си већ одрастао. Како замишљаш себе?*
- ✓ Игре и активности које подстичу самосталност.
- ✓ Игре и активности за развој способности потребних за изражавање и задовољавање властитих потреба и склоности.
- ✓ *Звијезда дана* (Сваког дана једно дијете из групе је звијезда и његова фотографија буде залијепљена на велики папир на зиду у соби како би дјеца могла да му нацртају неку лијепу поруку).
- ✓ *Ланац успјеха* (Васпитач припреми папирне траке од којих могу да се направе карике у ланцу. Сваки пут када неко дијете у групи научи нешто ново, демонстрира неко пожељно понашање, овлада неком новом вјештином, дода се једна карика у ланац [васпитач на њој упише име дјетета и разлоге за додавање нове карике]).

2. ОДНОСИ СА ДРУГИМА И ПРИПАДАЊЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете успоставља, развија и одржава позитивне односе са другом дјецом и одраслима.
- Дијете прихвата групу и у њој се добро осјећа, показујући спремност за сарадњу и заједничке активности, критички се односи према мишљењу и ставовима преузетих од других.
- Дијете познаје, разумеје и поштује правила друштвено прихватљивог понашања.
- Дијете дјелује у складу са породичним, друштвеним и културним вриједностима, развијајући осјећај припадности породици и заједници.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
-----------------	-----------------

• Прихвата боравак у групи дјеце и остаје краће вријеме са непознатом особом. • Показује интересовање за другу дјецу и одрасле. • Имитира једноставне активности дјеце и одраслих. • Слиједи једноставне налоге и упутства васпитача.	• Прилагођава своје понашање понашању дјеце и одраслих у групи, као и познатих и непознатих особа. • Самостално се укључује у различите активности, у предшколској установи и другим окружењима. • Поштује правила игре, зна и рутински слиједи више групних правила. • Слиједи упутства васпитача, задатих њему или групи.
• Разликује познате од непознатих особа. • Зна имена дјеце и одраслих у предшколској установи. • Познаје имена особа из своје околине, препознаје и именује особе са фотографија и видео снимака.	• Склапа пријатељства и дружи се са вршњацима, бира омиљеног друга/другарицу. • Одраслима којима вјерује говори о својим страховима (од групе, јавног наступа, непознатих особа, бића из маште и сл.).
• Иницира властиту игру и игра се самостално у присуству друге дјеце. • Прихвата игру ЈА – ТИ. • Нуди другој дјечи да се играју са њима или тражи да се оно само прикључи игри друге дјеце. • Поштује једноставна правила понашања и правила игре, важна за живот и рад групе. • Учествоје у заједничким активностима које организују друга дјеца или васпитачи (пјева, плешће, плеше десетак минута). • Иницира заједничку активност са одраслом особом и развија повјерење у васпитаче и друге одрасле који брину о њему. • Игра се симболичких игара, најчешће у вези са свакодневним, породичним активностима (храњење и купање лутака, давање гласа животињама и сл.).	• Користи различите начине да успостави и одржава другарске односе (нпр: дијели храну и играчке са вршњацима, започиње разговор, придружује се игри, позива другу дјецу да се играју, смијеш се другима, помажу се међусобно и сл.). • Укључује се у кооперативне игре, сарађује са другима, преговара и договара се око заједничких циљева, учествујући у доношењу одлука (постављање правила игре, доношење одлука, фер-плеј и сл.). • Дјелује у тиму, уз преузимање сопствене одговорности. • Учествоје у играма у којима се побјеђује и губи. • Даје и/или слиједи инструкције у тиму, у зависности од улоге коју је преузело у подјели тимских улога. • Васпитача доживљава као саиграча, од њега тражи помоћ и подршку, повјерава му се. • Игра се богатих симболичких игара, осмишљених заједно са другом дјецом.
• Користи фразе учтивости: молим, хвала, извини, изволи. • Показује интересовање или забринутост за друго дијете које је пало или плаче, јавља се емпатија (помаже му да устане и тјеши га).	• Показује учтивост у комуникацији са другима. • Препознаје када је другима потребна помоћ и показује спремност да помогне, хвали и пружа подршку другом дјетету (тјеши га).

Доживљава васпитача као саиграча, од њега тражи помоћ и информацију, за себе или за друго дијете.	- Тражи помоћ од дјецe и одраслих, када му је потребна. - Показује заштитничко понашање према млађој дјечи. - Критички реагује на идеје и сугестије других. - Ситуацију може сагледати и из угла друге особе.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ОДНОСИ СА ДРУГИМА И ПРИПАДАЊЕ	
✓ Прављење хаљине за лутку, градња кућице од коцкица, прање и купање играчака, плес у паровима, кретање у обручу усклађено са саиграчем; плесање са балоном у пару, цртање у пару са везаним рукама или оловкама; плесање са ногом привезаном за ногу друга; цртање затворених очију, по налогу другог дјетета и сл. ✓ Игре извршавања једноставних налога и задатака (игре у којима дјеца треба нешто да донесу, сакупљају, чувају и сл.). ✓ Игре маште и игре улога (игра телефонирања, возача и путника, васпитача и дјеце, храњење и купање лутака, давање гласа животињама, спремање ручка, код љекара и сл.). ✓ Игре <i>Скривалице</i> (одрасли накратко сакрије лице марамом, дозива дјецу, а затим скида мараму са лица, каже: „Ево ме“ и смије се; скривање играчака, звучних предмета, скривање на различита мјеста и тражење по имену, „По гласу препознај ко се крије испод чаршава“ и сл.). ✓ Игролике активности за сазнавање начина упознавања и међусобног комуницирања (Како све можемо да се поздравимо? – једном руком, другом руком, са обје руке, малим прстом, пољупцем, осмијехом, климањем главе, загрљајем, образ уз образ и сл.). ✓ Имитативне игре и игре пантомиме (групно или индивидуално имитирање гестова: чешљање, трептање, намигивање, смијех, мрштење, плач, слање пољупца руком, кобајаги покрети: чешљање, прање руку, облачење, возимо ауто, јашемо коња, опонашање животиња итд.). ✓ Покретне игре и игре с пјевањем (<i>Ринге, ринге раја, Склупчао се мали јеж, Иде маца око тебе, Скаче врабац у колу</i>). ✓ Игролике активности помоћи и подучавања вршњака (Покажи му како закопчаваш обућу, покажи му коју лопту треба да донесе, помози другу да закопча јакну и сл.). ✓ Проналажење пара по одређеном критеријуму (знак, боја јакне, исте обуће, по боји, величини, облику и сл.). ✓ Учествовање у свечаностима у предшколској установи (заједничке приредбе, прослава рођендана, вјерски празници, манифестације итд.). ✓ <i>Мој најбољи друг/другарица, колико се познајемо</i> (цртање, описивање, најдраже заједничке игре и сл.). ✓ <i>Моја породица</i> (цртање породице, гледање фотографија, именовање и описивање чланова породице, улоге и послови чланова породице). ✓ Учење имена другара из групе, препознавање друга по додиру, гласу, силуети и сл. ✓ <i>То смо ми</i> – правимо портрет наше васпитне групе. ✓ Игре маште и игре улога (кувар, пекар, љекар, апотекар, мајстор, ситуације из свакодневног живота и сл.).	

✓	<i>Погоди по опису</i> (једно дијете описује друга по изгледу и његовим позитивним особинама, а остали погађају о коме је ријеч).
✓	Игре које доприносе формирању правила заједничког живљења у васпитној групи и развијају групне припадности (различите тимске игре, такмичарске игре, штафета, полигони).
✓	<i>Игре повјерења</i> (парови дјеце ухваћени за руке ћутке се крећу кроз собу тако што једно дијете хода затворених очију, а друго га води, пазећи да се не удари или судари, њихање – једно дијете стоји између двоје дјеце која га благо њишу одгуркивањем).
✓	Друштвене игре (<i>Не љути се, човјече, Једи здраво! Браво, браво!, Игром кроз Српску</i> , игре меморије и сл.).
✓	Игре <i>Аберечке абертучке</i> (или абертуте), <i>И около се лата, Пронађи свог пара</i> , пантомима, <i>Шта радим ја, ради и ти</i> итд.
✓	Учествовање у свечаностима у предшколској установи и у локалној заједници (прослава рођендана, манифестације, такмичења, хуманитарне акције, прославе вјерских празника итд.).
✓	Упознавање начина живота у разним крајевима наше земље и његовање народних обичаја, вјеровања, традиционалних игара (прављење вјенчића за Врбицу, шарање и бојење јаја за Васкрс, Материце, Очеви, Дјетињци, Божић, Свети Сава итд.).
✓	<i>Моја породица</i> (цртање, израда породичног стабла, уз помоћ цртежа, фотографија; разговор о ужој и широј породици, улоге појединих чланова породице, родбински односи, празници у мојој породици и сл.).
✓	<i>Мој град/село</i> (цртање, обилазак знаменитости, посјета згради града/општине, значајни културно-историјски споменици и сл.).
✓	Упознавање са химном, грбом, заставом и празницима Републике Српске, уз изграђивање осјећања припадности и поштовања према ономе што представљају.

3. ПОШТОВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете препознаје, прихвата и поштује сличности и разлике међу људима.
- Дијете је толерантно, поштује туђе идеје, осјећања, увјерења и поступке.
- Дијете препознаје неједнакост и неправду, препознаје негативне емоције кад осјети неправду и тежи ка праведности.
- Дијете интуитивно препознаје предрасуде, стереотипе и дискриминацију и, у складу са својим могућностима, само и са другима, дјелује против њих.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Заинтересовано посматра људе око себе, уочава физичке карактеристике других (нпр. додирује кожу или косу другог дјетета). • Примјеђује и позитивно реагује на сличности и разлике међу дјецом и одраслима.	• Препознаје, цијени и поштује различитост (пол, узраст, изглед тијела, боја косе и очију, способности, породична структура, раса, језик, култура, национална и вјерска припадност, сметње у развоју и сл.). • Идентификује и именује сличности и разлике међу људима, прави поређења

• Зна да смо сви људи, без обзира на разлике. • Свјесно је да постоје дјечаци и дјевојчице (нека дјеца су истог пола као оно, а нека различитог).	себе са другима, на основу сличности и разлика (физички изглед, омиљена игра, омиљена храна, најдража бајка и сл.). • Показује знатижељу за полне разлике између дјечака и дјевојчица.
• Показује приврженост и њежност према другој дјечи. • Игра се са дјецом другачијом од себе. • Уз подстицај одраслих, способно је да усклади своје жеље и потребе са потребама и жељама друге дјеце. • Игра се симболичких игара, уз преузимање једноставних улога.	• Испољава приврженост и прихватање других и другачијих, односи се према њима са поштовањем. • Показује разумијевање за друге људе, њихове дјелатности и активности, поштује њихова осјећања и уважава њихова мишљења. • Показује способност да своје жеље, потребе и циљеве усклади са жељама, потребама и циљевима друге дјеце и групе у цјелини, способно је да направи компромис. • Препознаје неправду, има развијено елементарно осјећање за социјалну правду и праведно понашање, реагује на омаловажавање других (важно му је оно што је дефинисано као фер). • Игра се са свом дјецом у васпитној групи, укључује у игру и дјецу која нису баш успјешна у тој игри. • Игра се симболичких игара, претварајући се да је неко други. • Поштује своју и приватност друге дјеце и одраслих.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ПОШТОВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ	
✓ Дијете препознаје и именује разлике између себе и друге дјеце. ✓ Игре у пару, пред огледалом (дјеца се истовремено гледају у огледало и описују једни друге, именујући сличности и разлике, уз помоћ васпитача). ✓ Игре маште и игре улога (пекар, кувар, љекар, мајстор, у предшколској установи, код куће, код баке итд.). ✓ Разгледање фотографија из часописа и разговор са дјецом (људи различитих раса, узраста, пола, боје косе, из породица различите структуре и сл.). ✓ <i>Модна ревија</i> (прерушавање у различите традиционалне костиме, униформе карактеристичне за одређена занимања и сл.). ✓ Игре које укључују да дијете комуницира и игра се са већим бројем различитих другара. ✓ <i>Ти и ја, То сам ја, То смо ми</i> (дјеца цртају себе и упоређују сличности и разлике, разгледају фотографије, слике из часописа). ✓ <i>Књига о нама</i> (У књизи могу да се нађу фотографије, анегдоте, цртежи који описују дјецу која су у групи: пол, поријекло, особине, интересовања, таленти, жеље и сл. Поред групних страна у чијем уређивању учествују сви, у књизи свако дијете има своју страну, на којој може да нацрта, залијепи и украси је како жели. И родитељи могу учествовати у овој активности. Књиге је могуће правити на различите теме: <i>Свако од нас је посебан, Наше жеље, Наша права, Поруке родитељима</i> и сл.). ✓ Приче и сликовнице о различитим културолошким и етничким групама.	

- ✓ Посјете музејима и културно-историјским споменицима.
- ✓ Такмичарске и тимске игре, полигони (са нагласком на поштовање правила и фер-плеј).
- ✓ Игре маште и игре улога (у ресторану, код љекара, код фризера, у предшколској установи, ватрогасци, мајстори, у кухињи и сл.).
- ✓ Упознавање са различитим културама или друштвеним групама (храна, музика, игре, језик, плесови, занимљивости о начину живота, химне, заставе, обичаји). На зид окачити мапу Европе, свијета, мјеста у којем живимо.
- ✓ Израда различитих лутака од папира (различитих раса, боје косе, очију, гардеробе итд.).
- ✓ Игре меморије и картице са различитим сликама које су у вези са одређеном културом или друштвеним групама (нпр. кинески штапићи, индијски сари, римски Колосеум итд.).
- ✓ Обиљежавање важних датума (Дјечја недјеља, Дан планете Земље, Међународни дан дјетета, Свјетски дан Рома и сл.).
- ✓ Сливовнице и анимирани филмови који се баве другим друштвеним групама, како би се упознали са карактеристикама тих група, боље их упознали и развили емпатију (особама са инвалидитетом, старим особама, младима).
- ✓ Басне, бајке, приче (разговарати са дјецом о добру и злу, неправди и наглашавати позитивне и пожељне особине јунака).
- ✓ Породични зид и мапе пријатељства (на зиду наћи мјесто гдје ће бити изложена мапа града или села у којем живимо, фотографије мјеста одакле су родитељи, градови и села у којима нам живи родбина и пријатељи и сл.).
- ✓ *Наћи свог пара* (тражити од дјече да се групишу на основу неких критеријума: дјечаци, дјевојчице, по висини, по гардероби, фризури, да ли носе наочаре, да ли имају браћу и сестре, да ли имају кућног љубимца итд.).
- ✓ *Мали туристи* (у договору са родитељима, свако дијете донесе неки сувенир или фотографије са путовања и другарима представи то мјесто: храна, обичаји, људи итд.).
- ✓ Правимо пасоше за пут око свијета (лијепимо сличице застава, хране, музичких инструмената, карактеристичних за земље које посјећујемо).
- ✓ Друштвене игре (пузле, *Не љути се, човјече*, игре меморије, *Једи здраво! Браво, браво! НТЦ пузле – Европа, Игром кроз Српску* и сл.).
- ✓ Игра *Волим своје другаре* (Сви сједе у кругу. Васпитачица почиње игру и каже: „Волим све своје другаре који имају смеђу косу!“ Сва дјеца која имају смеђу косу улазе у круг. Тако уочавају да су по боји косе слични са другом дјецом. Свако дијете може да каже свој критеријум – другари који брзо трче, воле музику, воле да слажу коцке и сл.).
- ✓ Учествовање у хуманитарним акцијама (нпр. хуманитарна продајна изложба дјечјих цртежа током Дјечје недјеље и сл.).
- ✓ Активности у којима се дјеца уче да помогну и брину о другима, слабијима, другачијима.
- ✓ Посјете дјечи у другим срединама, успостављање односа са дјецом из других предшколских установа, градова, земаља (путем пројеката који се реализују у предшколској установи, изложби радова, Колоније дјечјег пријатељства, Мале олимпијаде, заједничких излета и екскурзија и сл.).

3. ВОЉНО УПРАВЉАЊЕ ВЛАСТИТИМ ЕМОЦИЈАМА И ПОНАШАЊЕМ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете посједује ниво емоционалне свијести и стабилности, у складу са својим узрастом, осјећањем сигурности, повјерења и прихваћености у групи.
- Дијете аутентично изражава своје емоције, оптимистично је, доброг расположења, полетно и ведро.
- Дијете има развијену осјетљивост на осјећања других и емпатију.
- Дијете на одговарајући начин изражава своје негативне емоције и испољава контролу над импулсивним понашањем.
- Дијете има свијест о границама понашања и очекивањима у вези са понашањем у различитим окружењима.
- Дијете разумије природне и логичне посљедице одређених понашања.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Реагује на емоционални израз одраслог. • Изражава сопствене емоције имитирајући одрасле. • Препознаје и показује низ емоција, невербално и путем покрета (радост, тугу, страх, задовољство, забринутост). • Испољава и повезује емоције радњом, ријечима и изразима лица. • Показује емоционалну везаност за неколико блиских особа. • Испољава страхове радњом (покретом), ријечима и изразима лица, тражи утјеху и подршку одраслих. • Емотивно реагује и одговара на осјећања, потребе и жеље других, умије да саосјећа са другима (нпр. смијех, плач). • Интуитивно се понаша у складу са универзалним моралним вриједностима (искреност, праведност, солидарност итд.). • Покушава само да ријешити конфликтне ситуације, али често тражи помоћ одраслих у томе. • Препознаје да одређеним понашањем и активностима може повриједити себе и друге (нпр. да прекине активност коју не би требало да ради).	• Испољава своја осјећања вербално и невербално. • Препознаје и разликује позитивне и негативне емоције. • Препознаје емоцију на основу боје и тона, гласа и геста. • Именује емоције и емотивна стања дјеце и одраслих, као и животиње на слици. • Описује шта га чини сретним, тужним, уплашеним и сл. • Именује узроке сопствених емоција и предвиђа ситуације у којима се оне јављају. • Показује способност да контролише испољавање својих негативних емоција и ослобађа их се на конструктиван и социјално прихватљив начин, без повређивања себе, других и имовине. • Показује спремност да улази у емоционалне односе са другима. • Одраслоте у кога има повјерења говори о свом унутрашњем свијету, стрепњама и страховима. • Препознаје осјећања других, вербално изражава и описује емоционална стања других у конкретним ситуацијама. • Показује отпорност према стресовима, напетостима, фрустрацијама и ирационалним страховима, у складу са својим узрастом. • Отворено изражава своја осјећања у односима са другима, саосјећа и изражава

• Када је узнемирено, тражи помоћ васпитача и покушава да се заинтересује и забави неком другом игром (игровном активношћу). • Препознаје и разликује добро и зло, интуитивно чинећи добро.	бригу за друге, тјеши друго дијете кад је тужно. • Умије да разликује стварне од представљених емоција (нпр. у умјетничким дјелима). • Након гледања представе, филма или читања приче може говорити о осјећањима јунака или о својим осјећањима у вези са виђеним или прочитаним. • Препознаје хумор, смије се шалама, смишља шале и говори их другима (показује смисао за хумор).
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ВОЉНО УПРАВЉАЊЕ ВЛАСТИТИМ ЕМОЦИЈАМА И ПОНАШАЊЕМ	
✓ Стимулисање дјеце на испољавање позитивних емоција (игре скривања, покретне игре, игре с пјевањем итд.). ✓ Разговарање са дјецом и помоћ да разумију ријечи којима се изражавају емоције. ✓ Игре препознавања емоција (користити ситуације из предшколске установе: када неко дијете плаче, смије се, љути итд. Васпитач може да игра улогу љутог, тужног, веселог дјетета и да то искористи за разговор са дјецом. Лутке, картице, фотографије, слике су од велике помоћи у оваквим играма.). ✓ Приче, бајке, разговор са дјецом о осјећањима јунака у причама, као и о њиховим поступцима (<i>Ко је добар, а ко не?</i>). ✓ Игре маште и игре улога (нпр. играјући се љекара дјеца се ослобађају страха од посјете љекару, бијелог мантила, инјекције). ✓ Одлагање потреба и жеља (користити сваку, природно насталу ситуацију у којој је дијете принуђено да одлаже задовољење потреба (објаснити о чему се ради, зашто – тако се вјежба самоконтрола)). ✓ <i>Загрљај у круг</i> (загрљај почне од васпитача и ланчано се преноси док сви у кругу не буду загрљени). ✓ Пантомима – препознавање емоција. ✓ Различите стваралачке активности, које доприносе превладавању негативних емоција (игре плејдо тијестом, гужвање папира, плес, слушање музике, дување балона и сл.). ✓ Изражавање љубави изразима лица, покретом, гестовима и сл. ✓ Разговор о једноставним правилима понашања која владају у групи, зашто су важна, шта ће се десити уколико их не будемо поштовали. ✓ Друштвене игре са једноставним правилима (<i>Не љути се, човјече</i>). ✓ Такмичарске игре (чекање свог реда, фер-плеј игра, прихватање пораза, адекватно реаговање на побједу и сл.). ✓ <i>Смијање у круг</i> (Сви сједе у кругу, васпитач се гласно насмије и додирне дијете поред себе и настави да се смије. Дијете почне да се смије и додирне друга... На крају се сви гласно смију.). ✓ Разговор са дјецом: Шта ко воли? Шта те радује? Како да обрадујемо друге? Како да утјешимо друга који је тужан? Како се друг осјећа? ✓ Разговор са дјецом о њиховим проживљеним лијепим и непријатним искуствима (Како си се осјећао када... Шта треба учинити када си тужан, уплашен...). ✓ Разговори у групи о разлозима због којих се мијења расположење, како се то изражава и препознаје.	

- ✓ Препознавање осјећања људи приказаних у причама, бајкама, на фотографијама, у различитим ситуацијама... *Тражимо скривена осјећања* (Васпитач по соби сакрије картице са различитим осјећањима. Дјеца их траже и, како које дијете пронађе картицу, препознаје и именује осјећање које је на њој приказано. Затим говори о ситуацији у којој се и само тако осјећало и како се изборило са тим.).
- ✓ Вођена фантазија (Дјеца се опусте и затворе очи, замисле да се налазе на неком пријатном мјесту, чују звуке који им пријају. Након тога вербализују своја осјећања, нешто од тога нацртају и сл.).
- ✓ Подстицати дјецу да разговарају о својим емоцијама, да их именују и слободно изражавају (Како можемо изразити љубав према некоме?).
- ✓ Допуњавање реченице (Када сам срећан дође ми да... Када сам тужан... Када сам љут...).
- ✓ *Огледало осјећања* (Једно дијете изразом лица и мимиком показује одређена осјећања, а друго дијете га имитира.).
- ✓ Активности које доприносе превазилажењу негативних осјећања (гужвање папира, игре плејдо тијестом, плес, слушање музике, цртање и сликање, спортске активности и сл.).
- ✓ Различите игре и активности у којима ће дјеца повезивати различите емоције са звуцима, бојама, покретом.
- ✓ Разговор о томе како њихове ријечи и дјела могу имати позитивне и негативне посљедице по њих саме и на остале око њих (природне и логичне посљедице одређених понашања).
- ✓ Вјежбање техника самосмиривања (изброј до десет, направи тајм-аут, диши дубоко, сјети се нечег лијепог, стани и размисли).
- ✓ Игре и активности које доприносе смиревању и смањењу фрустрације у ситуацијама када дјететове жеље нису испуњене (нпр. када нису добили индивидуалну улогу у игри, изгубили су у некој друштвеној или такмичарској игри и сл.).
- ✓ Разговарати са дјецом о томе како се осјећају током заједничких активности (игра, одлазак на излет, гледање филма, слушање приче, плесање, пјевање и сл.).
- ✓ Користити ЈА поруке у опхођењу са дјецом.
- ✓ *Паукова мрежа брига* (Васпитач са дјецом разговара о бригаама и напомиње им да постоје мале и велике бригае. Наведе примјер једне своје бригае и одсијече парче вуне – већа брига, дужи конач. Свако дијете именује неку своју бригу и одсијече парче вуне. Васпитач везује „бриге“ једну за другу. На крају, дјеца предлажу како да се ослободимо наших брига. За сваки конструктиван приједлог васпитач одсијече један конач из наше „паукове мреже брига“).
- ✓ *Балони пуни љутње* (Свако дијете добије балон и има задатак да се сјети нечега што га је наљутило и дуне у балон. Ако се сјети још нечега, опет дуне у балон. Када надувају све балоне, разговарају о томе чији је балон био највећи – он је највише био љут. Дијете прича о својој љутњи и полако издувава балон.).
- ✓ *Господин и госпођица Нећу* (Васпитач подијели дјецу у парове и даје им задатак да издају налоге једно другом: нпр. устани, сједни, зажмури на једно око, подигни једну руку и сл. Дијете које је добило налог има задатак да уради супротно. Послије неког времена замијене улоге. На крају разговарамо о томе шта им је било тешко, а шта лако, како су се осјећали у улогама.).
- ✓ Бајке, басне, приче – разговарати са дјецом о добру и злу, праведном и неправедном понашању. Шта они мисле о понашању појединих јунака, како би се они понашали у сличним ситуацијама.
- ✓ *Календар осјећања* (На видном мјесту у соби поставити плакат на којем су имена и обиљежја за свако дијете и за васпитаче. Дјеца су на располагању различити

емотикони: смајлићи, тужићи, љутићи, веселићи... Поред свог имена дјеца и васпитачи свакога дана могу ставити један или два емотикона, у складу са својим осјећањима. На крају дана разговарамо о својим осјећањима.).

- ✓ Учешће у хуманитарним акцијама, помагање другу у невољи, солидарисање са слабијима од себе и сл.

5. ОДГОВОРНОСТ ПРЕМА СЕБИ И ДРУГИМА

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете је способно да уради праву ствар у право вријеме, стичући самопоуздање и повјерење у себе, али и повјерење одраслих.
- Дијете посједује вјештину одговорног доношења одлука и способно је да промишља о својим одлукама, свјесно посљедица својих дјела.
- Дијете познаје дјечја права и поступа у складу са њима.
- Дијете прихвата додијељену обавезу и преузима одговорност.
- Дијете поштује права других, преговара и учествује у доношењу одлука у групи.
- Дијете користи различите стратегије за рјешавање проблема.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Учествоје у доношењу једноставних одлука, уз подршку одраслих. • Показује самосталност и брине се о себи, уз минималну подршку одраслих (храна, облачење, обављање здравствено-хигијенских навика). • Извршава једноставне задатке који су му повјерени. • Користи различите стратегије и доноси одлуке, како би ријешило одређене проблеме, тражи помоћ одраслих. • Интуитивно препознаје када је начинило грешку, труди се да поправи посљедице свог понашања (нпр. грли друга којег је ударило и сл.).	• Доноси једноставне одлуке, уз минималну подршку одраслих (избор хране, одјеће, играчака, књига, игре и сл.). • Прави избор, управља промјенама и одговорно се носи са неочекиваним ситуацијама и фрустрацијама, уз подршку одраслих. • Доноси одлуке на основу тога шта се у његовом окружењу (породици, предшколској установи, вршњачкој групи) сматра добрим, вриједним, прихватљивим и позитивним. • Преузима одговорност која му је повјерена, извршава дате задатке, без обзира на препреке. • Користи различите стратегије преговарања и рјешавања конфликта (прво разговор, а онда тражи помоћ одраслог). • Узима у обзир идеје, напоре, жеље и потребе друге дјеце. • Познаје елементарна дјечја права, препознаје када су угрожена и поштује права друге дјеце и одраслих.

	• Познаје своје обавезе и одговорности и придржава их се. • Реагује у ситуацијама када је угрожен његов тјелесни интегритет (од стране одраслог или старијег дјетета), обраћа се за помоћ и тражи заштиту од одраслог у којег има повјерења (родитељ/старатељ, васпитач). • Препознаје и признаје своје грешке, вољно је да упути извињење када је то потребно и труди се да поправи посљедице погрешне одлуке.
• Показује спремност да брине о другима (члановима породице, другарима, васпитачима). • Показује спремност да брине о својој имовини, као и заједничкој имовини у предшколској установи (намјештај, играчке). • Показује способност да брине о кућним љубимцима и биљкама, уз подршку и подсјећање одраслог. • Показује одговорност према окружењу у којем живи (поспрема ствари, смеће одлаже у корпу и сл.), уз подсјећање одраслих. • Уз подстицај одраслих, штеди ресурсе (вода, струја и сл.). • Чека одраслог приликом изласка напоље или преласка улице.	• Користи различите стратегије за рјешавање проблема. • Показује одговорно понашање у различитим кризним ситуацијама (нпр. тражи помоћ, пружа помоћ себи и другима). • Преузима иницијативу и истрајава у намјерама када процијени да ризици не могу да угрозе његову или безбједност других. • Брине о другима и заузима се за њих (чланови породице, другари, васпитачи). • Показује способност да брине о кућним љубимцима и биљкама, уз минимално подсјећање одраслих. • Пажљиво чува своју имовину, као и заједничку имовину у предшколској установи. • Враћа позајмљено. • Понаша се одговорно када му се повјери мања количина новца у свакодневним ситуацијама. • Показује одговорност према простору у којем борави (поспрема и чисти за собом, смеће баца у корпу, одлаже свој прљави веш и сл.), уз минимално подсјећање одраслих. • Познаје важност ресурса за живот човјека и зна да их штеди. • Понаша се одговорно према животној средини.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ОДГОВОРНОСТ ПРЕМА СЕБИ И ДРУГИМА	
✓ <i>Поиграј се мојом играчком</i> (васпитачи одреде дан када сва дјеца треба да донесу по једну играчку, да је покажу и опишу другарима, а затим дају да се свако дијете игра са њом).	

- ✓ Укључивати дјецу у све послове који се тичу живота у васпитној групи (поспремање играчака, брисање прашине, подјела материјала за рад, постављање и распремање стола и сл.).
- ✓ Посадити украсно и љековито биље и учити дјецу да брину о њему.
- ✓ Подстицати дјецу да заврше започето (игру, цртеж и сл.).
- ✓ Упознати дјецу са елементарним дјечјим правима (право на храну, на игру, чисту воду и ваздух и сл.).
- ✓ Приче, пјесме, бајке, цртани филмови чији јунаци исказују солидарност, хуманост, одговорност, брину о другима или су нешто погрешно урадили, па су сносили одређене посљедице.
- ✓ Кооперативне игре које захтијевају једноставне преговоре и заједничко доношење одлука (нпр. Како подијелити улоге у игри?).
- ✓ Активности које су усмјерене на разумијевање узрочно-посљедичних веза (нпр. направите парне слике по принципу Ако... онда, које ће дјеца спаривати. Бирајте једноставне ситуације, нпр. ако дјеца возе бицикл/ролере без штитника, разбили су кољена или срушили кулу од коцкица коју је друг направио).
- ✓ Разговор са дјецом о њиховим изборима, преузимању одговорности и посљедицама донесених одлука, у различитим животним ситуацијама (у игри, у парку, на излету, када се појаве несугласице, у потенцијално опасним ситуацијама и сл.).
- ✓ Активности у којима се дјеца освјешћују о постојању дјечјих права и одговорности (картице са илустрованим дјечјим правима прилагођених узрасту, разговор о правима дјетета, зашто је важно поштовати права других, како препознати када су нечија права угрожена).
- ✓ Игре и активности које од дјеце захтијевају извршавање одређених задатака (залити биљке, поспремити играчке, помоћи другарима којима је помоћ потребна, помоћи васпитачу у припреми центара за учење и сл.).
- ✓ Драматизација ситуација из свакодневног живота, са циљем учења да је преговарање конструктиван начин рјешавања сукоба (нпр. Питати дјецу са ким се највише свађају, око чега и зашто? Изабрати један типичан сукоб и замолити дјецу да га одглуме или да то учине уз помоћ лутака. Након тога са дјецом разговарати како можемо доћи до рјешења, те објаснити да обоје помало губе и помало добију.).
- ✓ Игре маште и игре улога.
- ✓ Различите кооперативне игре, које захтијевају договарање и заједничко доношење одлука.
- ✓ Игре и активности у којима ће дјеца учити да њихово понашање може повриједити другу особу и да је важно упутити извињење (нпр.: Дјеца уз помоћ лутака одглуме ситуацију у којој једном дјетету другари нису дозволили да се укључи у игру. Разговарати са дјецом и заједно доћи до закључака зашто је важно извинити се.).
- ✓ Игре и активности са млађом и старијом дјецом у предшколској установи, са дјецом са сметњама у развоју (брига о млађима од себе, брига о дјечи којој је потребна додатна подршка и сл.).
- ✓ *Ја и мој кућни љубимац* (у договору са родитељима, дијете може у предшколску установу донијети свог кућног љубимца и испричати другарима како се брине о њему).
- ✓ Друштвене игре.
- ✓ Спортске и такмичарске игре, полигони.
- ✓ Игре и активности које доприносе да дјеца увиде посљедице својих и туђих поступака.

- ✓ Игре меморије – *Учимо се одговорности* (картице на којима су цртежима приказане различите одговорности дјеце, нпр.: Ја могу да обришем прашину, Ја могу сам да се окупам, Ја могу да распремим играчке, Могу да нахраним пса и сл.).
- ✓ Разговарати са дјецом о потенцијално опасним ситуацијама и њиховом реаговању на њих (заштитити себе и друге, обавезно тражити помоћ одраслих).
- ✓ Активности у којима дјеца уче да је важно промишљати о својим одлукама и посљедицама свог понашања (нпр. прича *Маца папучарка*, басна *Лисица и гавран*, *Непослушни миш* и сл.).
- ✓ Активности у којима дјеца уче да слободно траже помоћ у ситуацијама када се осјећају несигурно у присуству одређених особа (одрасли или старија дјеца): *Игре повјерења*, *Имам тајну*, *Кажу своју тајну* и сл.
- ✓ Народне пословице: *Испеци на реци*, *Двапут мјери – једном сијечи* и сл.
- ✓ *Мали чаробњаци* (Дјеца замисле да су чаробњаци који могу да учине шта год им падне на памет. Добијају задатке у којима рјешавају различита неслагања – између пса и мачке, Црвенкапе и вука, слона и миша, брата и сестре итд. Проблем неслагања дјеца могу рјешавати цртањем, глумом, могу да смисле неки знак или ријеч којим чаролија настаје. Ова игра треба да помогне дјетету да увиди да је стављање у положај другог, то јест сагледавање проблема из угла другог, почетни услов за рјешавање сукоба.).
- ✓ *Укључивати дјецу у различите акције које се баве заштитом животне средине (на нивоу васпитне групе, предшколске установе, заједнице).*

6. ОДНОС ПРЕМА РАДУ (ПРАКТИЧНЕ АКТИВНОСТИ И РУТИНЕ)

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете је самостално у бризи о себи, усвојило је низ навика и радњи које су постале дио свакодневне рутине.
- Дијете је самостално у обављању различитих практичних и радних активности.
- Дијете је свјесно важности и вриједности људског рада, поштује вриједне људе, има пажљив однос према производима њиховог рада, учествује у животу и раду одраслих, у складу са својим могућностима.
- Дијете разумије значај одговорног понашања у саобраћају.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Самостално пере руке, умива се, пере зубе и чешља се, уз подстицај одраслих. • Самостално обавља физиолошке потребе, уз подстицај одраслих. • Самостално једе (користи кашику и почиње да користи виљушку). • Уз повремену помоћ одраслих самостално облачи и обува поједине дијелове одјеће и обуће.	• Самостално обавља свакодневне рутинске активности (устајање, прање руку, умивање, прање зуба, чешљање, храњење, облачење, свлачење и сл.). • Самостално је у обављању физиолошких потреба (зна само да се обрише у тоалету). • Самостално се храни (користи прибор за јело). • Само бира одјећу коју ће обући, самостално се облачи (закопчава дугмад и рајсфершлус, везује пертле или бар покушава).

• Дијете правилно користи и чува играчке и распрема их, уз подсјећање одраслих. • Помаже одраслима у обављању једноставних послова (нпр. поставља и распрема сто). • Покушава да поспреми или обрише неред који је направило. • Покушава да помогне другом дјетету у обављању рутинских активности.	• Учествоје у распремању и чишћењу собе, слаже своју одјећу, поспрема играчке, самостално намјешта кревет и сл. • Помаже одраслима у обављању једноставних послова (поставља и распрема сто, зна само да припреми ужину, поспрема и чисти просуто и сл.). • Показује спремност да помогне другом дјетету у обављању рутинских активности (облачење, копчање, везивање пертли и сл.).
• Познаје и користи поједине уређаје и опрему, уз надзор одраслих (фен за косу, миксер и сл.). • Познаје поједина занимања људи (љekar, васпитач, полицајац, кувар и сл.). • Показује способност да, заједно са одраслима, прави једноставне играчке (нпр. звечке од кутијица и зрневља). • Показује интересовање за учешће у заједничким акцијама, битним за живот предшколске установе, породице и шире заједнице.	• Посједује практична искуства у употреби различитих оруђа, справа и апарата у свакодневном животу, уз познавање потенцијалних опасности приликом њиховог коришћења и њихово избегавање. • Познаје поједина занимања људи (љekar, полицајац, ватрогасац, кувар, васпитач, учитељ, мајстор и сл.). • На основу типичног примјера доводи у везу рад једних са радом других људи и допринос свакога од њих животу заједнице. • Прави једноставне играчке и употребне предмете од различитих материјала. • Учествоје у различитим радним и хуманитарним акцијама, битним за живот предшколске установе, породице и шире заједнице.
• Разликује звукове у саобраћају и боје на семафору. • Препознаје основне врсте саобраћајних возила и зна како се крећу. • Познаје и поштује основна правила кретања пјешака у саобраћају (пјешачки прелаз и семафор). • Познаје и поштује основна правила понашања дјеце у возилима градског саобраћаја и путничким аутомобилима (сједи у столици, везује појас). • Препознаје саобраћајног полицајца и упознаје се са његовом улогом у регулисању саобраћаја.	• Познаје локације на којима је играње безбједно и дозвољено. • Именује учеснике у саобраћају (пјешаци, бициклисти, возила итд.). • Препознаје, именује и разликује врсте возила у друмском, ваздушном и воденом саобраћају. • Разликује тротоар којим се крећу пјешаци од коловоза и шина којим се крећу превозна средства. • Познаје и поштује основна саобраћајна правила која важе за кретање пјешака у саобраћају (пјешачки прелаз, семафор, паркинг, „пази, ауто“ и сл.). • Познаје и поштује правила понашања путника (посебно дјеце) у возилима градског саобраћаја и путничким аутомобилима (у игри и у свакодневним ситуацијама).

	• Процењује удаљеност и брзину кретања возила, на основу слушне и визуелне перцепције. • Познаје улогу саобраћајног полицајца у регулисању саобраћаја и разговара о томе са другом дјецом и одраслима.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ОДНОС ПРЕМА РАДУ (ПРАКТИЧНЕ АКТИВНОСТИ И РУТИНЕ)	
✓ Игре и активности које подстичу осамостаљивање дјеце и усвајање рутинских радњи које се тичу бриге о себи (облачење и свлачење, обување, стављање одјеће на мјесто и сл.). ✓ Игре и активности које подстичу осамостаљивање дјеце у погледу практичних и радних активности (правилно коришћење, чување и поспремање играчака, постављање и поспремање стола, распремање собе, дворишта и сл.). ✓ Активности на изграђивању навика правилног коришћења играчака и материјала за рад (нпр. затворити фломастере, наоштрили оловке, разврстати играчке и вратити их на мјесто на којем стоје и сл.). ✓ Приче, бајке, басне, цртани филмови (нпр: <i>Маца папучарка</i>). ✓ Интерактивне платнене књиге (лијеplење чичка, откопчавање и закопчавање дугмади, провлачење пертлица и сл.). ✓ Активности у којима дјеца могу да се упознају, истражују и рукују једноставним апаратима у домаћинству (фен за косу, телевизор, даљински управљач, телефон, компјутер, сат, миксер и сл.). ✓ Активности у којима дјеца могу научити како да користе једноставне алате (метла и лопатица, чекић, мала мотика, грабље и сл.). ✓ Препознај саобраћајно средство (по изгледу, звуку, врсти кретања, намјени и сл.). ✓ Пјесме, приче, сликовнице на тему саобраћаја (<i>Ивин воз, Семафор</i> и сл.). ✓ Игре и активности упознавања са врстама саобраћаја и превозним средствима. ✓ Активности у којима се дјеца упознају са елементарним саобраћајним правилима, нарочито онима која се тичу кретања пјешака (семафор, пјешачки прелаз, ходање тротоаром, избјегавање коловоза и сл.). ✓ Активности у којима дјеца уче да помажу одраслима у припремању obroка, постављању и распремању стола, слагању гардеробе и сушењу веша, распремању и чишћењу собе и сл. ✓ Активности које подстичу дјецу да чувају, правилно користе и поспремају играчке, материјал за рад, да брину о чистоћи радне собе у предшколској установи и сл. ✓ Игре маште и игре улога, уз коришћење реквизита, костима (љекар, полицајац, кувар, пекар, мајстор, обућар, фризер, кројач и сл.). ✓ Упознавање различитих професија путем посјета (стоматолошка ординација, апотека, пијаца, пекара, фабрика, сеоско домаћинство, занатска радња и сл.). ✓ Прављење играчака, украсних и употребних предмета од различитих материјала (музички инструменти, капе и лепезе од папира, огрлице, лутке на штапу, кућице за птице, честитке, позивнице, поклони и сл.). ✓ Сакупљачке активности на поједине теме (фотографије, сличице, поштанске марке, разгледнице, салвете и сл.). ✓ Брига о биљкама (у соби, баштица у дворишту). ✓ Учествовање у различитим еколошким и хуманитарним акцијама. ✓ Пантомима (погађање различитих радњи и покрета из свакодневног живота: прање руку, умивање, чешљање итд.).	

- ✓ Интерактивне платнене књиге (откопчавање и закопчавање дугмади, везивање пертли, закопчавање рајсфершлуса и сл.).
- ✓ Игре и активности у којима се развија поштовање саобраћајних правила, уз наглашавање опреза као стила понашања дјетета.
- ✓ Упознавање карактеристика саобраћаја у свом граду (од куће до предшколске установе, на мјестима гдје дијете често борави).
- ✓ Саобраћајна сигнализација и важни саобраћајни знаци (семафор, знак стоп, паркинг, школа итд.).
- ✓ Игре и активности које доприносе упознавању врста саобраћаја, различитих превозних средстава (игре аутићима, правимо гаражу и сл.).
- ✓ Посјета полицијској станици, посјета саобраћајног полицајца предшколској установи.
- ✓ Радионице о важности поштовања саобраћајних прописа (кретање пјешака, понашање дјеце у превозним средствима итд.).
- ✓ Увјежбавање слушне и визуелне пажње у саобраћају.
- ✓ Пјесме, приче, цртани филмови, сликовнице на тему саобраћаја.
- ✓ Друштвене игре у вези са саобраћајем (домине, лото, игре меморије и сл.).
- ✓ Игре маште и игре улога на тему различитих ситуација у саобраћају и потенцијалне опасности (саобраћајни полицајац, возачи, пјешаци итд.).
- ✓ Шетње по граду, вожња бицикла, ролера, тротинета и сл.

IV ОТКРИВАЊЕ И РАЗУМИЈЕВАЊЕ СВИЈЕТА

Дијете је отворено, задовољно и слободно да пита, да се чуди, истражује, да буде укључено и активно. Посматрајући и истражујући свијет око себе долази до различитих запажања, идеја и питања. Својим питањима, која су израз природне радозналости, представља свој угао гледања на појаве, процесе, појмове и информације. Постављање питања најбољи је показатељ присуства критичког мишљења и спремности за цјеложивотно учење. Дијете користи различите врсте изражавања и истражује свим својим чулима, упознаје и користи научне вјештине како би разумјело и размијенило осјећања, мисли и идеје о свијету које га окружује. Дијете је укључено у разноврсне сврсисходне активности и осјећа се задовољно, јер је његов допринос препознат. Код дјеце се шири знање о свијету у њему и око њега (појам о себи, породица, село, град, држава, живи свијет, материјални свијет, свијет људи).

ПРОГРАМСКИ ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ВАСПИТАЧА:

- Да ствара услове у којем свако учење дјетета има неки основни зачетак много прије него што се то може примијетити. Дијете има акумулирано сазнање и искуства која су још увијек неизрецива, интуитивна, али представљају основ за даље учење.

- Да организује средину која ће одговарати на сазнајне потребе дјете и природу учења, у складу са индивидуалним особеностима, стилевима и темпом дјечјег развоја и учења.
- Да кроз усмјерени дијалог прати дјечју игру и поставља изазове у дјечјем откривању и разумијевању свијета.
- Да код сваког дјетета препозна, подржи и развија потенцијале и специфичне способности, организујући адекватне игре и активности из зоне наредног развоја.
- Да организује игре и активности у којима ће дијете градити знања на основу откривања узрочно-последичних веза.
- Да организује игре и активности процјењивања, прикупљања и обраде података, предвиђања, употребе информација и постављања питања, које представљају зачетак развоја критичког мишљења на предшколском узрасту.
- Да заједничким дјеловањем кроз активности са дјецом стварају окружења у којима дјеца препознају своју сврсисходност и допринос, због чега ће се осјећати задовољно.

1. ЈА И СВИЈЕТ У КОЈЕМ ЖИВИМ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете радознано, активно и заинтересовано истражује непосредно окружење.
- Дијете истражује и учи о човјеку као живом бићу.
- Дијете истражује и учи о свијету који га окружује.
- Дијете препознаје повезаност природе, природних ресурса и других живих бића са животом човјека.
- Дијете упознаје узрочно-последичне односе кроз непосредно искуство са окружењем.
- Дијете користи различите ресурсе, конструктивни материјал да преобликује и ствара нешто ново.
- Дијете повезује учење у предшколској установи са искуством код куће и другим окружењима.
- Дијете је сналажљиво, предузимљиво, истрајно, самостално, спретно, одговорно и спремно за интеракцију са окружењем.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• На захтјев именује дијелове тијела. • Зна ко га је родио. • Показује себе, маму и тату на слици. • Именује чланове породице. • Препознаје и именује појмове у вези са средином која га окружује (предшколска установа, породица, насеље...). • Укључује се у симболичке игре: <i>Као да</i>, <i>Кобајаги</i> и игре улога (породица, предшколска установа...)	• Препознаје и именује основне карактеристике изгледа и грађе човјековог тијела. • Познаје функције сопственог тијела (око види, уши чују и сл.). • Именује и описује фазе човјековог живота (рађање, дјетињство, младост, зрело доба, старост). • Уочава полне разлике код људи и учествује у разговору на тему како се дјеца рађају. • Именује услове неопходне за живот људи (ваздух, вода, храна, хигијена,

	заштита од невремена, хладноће, одјећа, кућа, насеље и сл.). • Разумије да човјек оснива породицу, која има своју структуру и да је дио исте. • Зна породичне функције и улоге у породици. • Разумије и процјењује утицај човјека на окружење у којем живи (према природи, насељу или граду у којем живи).
• Показује своју предшколску установу на фотографији. • Повезује окружење са пуно дјеце и играчака са појмом предшколска установа. • Примјењује и демонстрира процес осамостаљивања кроз вртићке рутине (једе, облачи се...)	• Познаје изглед, значај и функцију предшколске установе – ко све ради у њој. • Познаје и именује активности и рутине у предшколској установи. • Примјењује и демонстрира процес осамостаљивања путем вртићких рутина. • Познаје и примјењује договорена правила у предшколској установи и васпитној групи. • Осмишљава и организује различите игре са тематиком породице и предшколске установе.
• Показује и именује гдје живи (у кући, згради). • Зна име града, насеља у којем живи.	• Зна функцију и структуру насеља, села и градова у којима живе људи. • Познаје мјесто у којем живи (препознаје и именује институције у непосредном окружењу и разумије њихове функције и правила: школа, апотека, самопослуга, библиотека, дом здравља, позориште, музеј и др.). • Именује неке веће градове, насеља, села.

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ЈА И СВИЈЕТ У КОЈЕМ ЖИВИМ

- ✓ У соби и предшколској установи стварати окружење у којем су дјеца доступни разноврсни дидактички и конструкторски материјали, играчке, огледала, прибор за писање и цртање, прибор за јело и хигијену, које ће омогућити самоиницијативно упознавање и манипулисање окружењем у којем бораве;
- ✓ Заједничке игре и активности учења путем имитације (нпр: плескање длановима, пућкати устима, пошаљи пољубац – цмок, понављати гласове које је оно тек изговорило), како би касније опонашало и демонстрирало различите комплексније радње);
- ✓ Игролике активности скривача, скривања и проналажење скривеног лика, предмета, слике. У почетку понављањем исте позиције предмета, а касније промјеном, измјештањем, покривањем у окружењу у којем дијете борави;

- ✓ Игролике активности проналазача – у простору у којем бораве препознају, показују или именују и по налогу показују особе или доносе одређене предмете и слике;
- ✓ Активности именовања, манипулисања, кориштења и интеракције са окружењем у којем дијете борави, у односу на његове потребе;
- ✓ Активности са апликацијама, сликовницама, играчкама, видео и музичким материјалима, са сврхом да се препознају или именују дијелови тијела, људи, разне животиње, биљке, предмети, појаве; да их дјеца препознају и покажу на питање (на примјер: „Гдје је дјечак, дјевојчица?“; „Гдје је кућа/зграда?“; „Гдје је зеко?“; или захтјев „Покажи паче“, или препознавање појаве „Шта пада – киша“ и сл.) и да се успјешно ријешени задатак награди, нпр. пјесмом о зеки, а игра настави именовањем радње („Стави зеку на кревет“ и сл.);
- ✓ Активности препознавања, показивања и именовања дијелова тијела (на слици, у огледалу, на свом тијелу);
- ✓ Активности препознавања, показивања и именовања познате особе на слици (мама, тата, брат, сестра и сл.);
- ✓ Анализирање изгледа, грађе, функције органа и карактеристика раста и развоја код човјека: дијелови тијела, функције органа, мјерење тежине, висине, температуре, снаге;
- ✓ Игре и активности у којима ће дјеца стећи искуство шта је потребно за живот човјека (кућа, храна, одјећа, природа и др.);
- ✓ Активности разликовања повољних од неповољних услова за живот и како сам човјек утиче на стварање истих;
- ✓ Активности препознавања и разликовања раса људи, упознајемо се са њиховим карактеристикама, обичајима, животом и традицијом;
- ✓ Активности упознавања свих фаза живота човјека, од зачећа и дјетињства до старости;
- ✓ Активности упознавања са појмом породица, функцијом и улогом породице;
- ✓ Игре и активности са одраслима у којима дјеца изграђују прва практична сазнања о свом окружењу и раду људи у њему (у породици, предшколској установи, насељу, граду) у којем живе;
- ✓ Игре посматрања кроз прозор и у дворишту, у којима дјеца стичу сазнања о околини која их окружује;
- ✓ Активности упознавања насеља (село, град) у којем живимо, кроз слике, приче, пјесме, шетње и упознавање знаменитости града;
- ✓ *Имитативне игре* – омогућити да посматрањем и учествовањем у активностима одраслих дијете преноси искуства на план игре различитим предметима: посудама, креветима за лутке, колицима за лутке, аутомобилима и сл.;
- ✓ Активности којима дјецу упознајемо са значајем људског рада, функцијама и вриједностима његових продуката – упознавање са различитим занимањима и њиховим значајем за људе (нпр. посјета родитеља – ватрогасца васпитној групи);
- ✓ Посјете установама значајним за средину у којој дјеца живе и на основу којих ће се код дјеце градити исправни појмови о њима и људима који у њима раде;
- ✓ Активности представљања онога што се сазнало о људима и њиховом раду кроз разне медије – приче, драматизације, игре улога као и ликовно изражавање и сл.
- ✓ Симболичне игре и игре улога – *Проигравање занимања*, кроз костимирање и активности са необликованим и природним материјалима – настају центри за учење *Пекара, Продавница, Пијаци, Амбуланта, Музеј, Позориште* и сл.

2. ПОЈАВЕ И ПРОЦЕСИ У СВИЈЕТУ КОЈИ НАС ОКРУЖУЈЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете самоиницијативно и самостално учи.
- Дијете доводи у везу себе, људе, животиње, биљке, процесе и појаве.
- Дијете посматра, уочава, истражује појаве и процесе у природи.
- Дијете на основу непосредног искуства препознаје узрочно-посљедичне односе између појава и процеса у окружењу.
- Дијете стиче искуства и знања о постојању живог и неживог свијета.
- Дијете примјењује и користи информације из различитих извора за објашњавање појава и процеса на различите начине.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Показује, именује и разликује животиње, биљке и људе, у окружењу и на сликама. • Наводи неке видљиве карактеристике животиња (плива, лети, трчи, има перје, длаку и сл.). • Препознаје изглед и карактеристике биљке, повезује их са појмом биљке (нпр. дрво има лишће). • Поставља и одговара на питања: „Шта је ово?, Ко је то?, Како?“	• Уочава сличности и разлике између човјека и других живих бића. • Уочава и именује типичне представнике животињског и биљног свијета из непосредног окружења и шире. • Познаје карактеристике типичних представника животињског и биљног свијета. • Описује животни циклус биљака и животиња из непосредног окружења. • Именује и уочава сличности и разлике између класа животиња и класа биљака. • Уочава везу између животиња и човјекове бриге о животињама (кућни љубимци, домаће животиње, дивље животиње, како се бринемо о њима, корист које човјек од њих има и сл.). • Препознаје карактеристике појединих животних заједница (у пољу, бари, ријеци, мору, шуми, парку, насељу). • Препознаје карактеристике животних заједница у непосредном окружењу и шире. • Посматра и сликовито представља животни циклус биљака и животиња.
• Препознаје и демонстрира да биљке и животиње требају храну, воду, његу. • Препознаје и именује основне карактеристике временских појава (киша, сунце, вјетар, снијег...) • Препознаје и именује промјене у непосредној околини, на типичним примјерима (временске прилике,	• Препознаје услове за раст и развој биљака и животиња (тло, вода, ваздух, свјетлост, температура). • Разликује најпознатије представнике биљака које слободно расту у природи (љековито биље, коров, дивље цвијеће) од биљака које је

понашање животиња и биљака, шта раде људи и сл.).	култивисао човјек за своје потребе (воће и поврће, цвијеће).
• Поставља и одговара на питања: „Шта је ово?, Ко је то?, Како?“ • Поставља питања како и зашто о живој и неживој природи.	• Уочава, препознаје и именује карактеристике појединих годишњих доба (временске прилике, понашање животиња и биљака, шта раде људи, шта раде дјеца, карактеристични сезонски послови, спортови и сл.). • Уочава повезаност између различитих појава (временске прилике, облачење људи, понашање животиња и биљака, промјене на воденим површинама и др.). • Уочава утицај природних појава на живи свијет (сунца, вјетра, облака, водотокова, ватре и др.). • Уочава и разликује природне и неживе материје (вјештачки створене) и њихова својства (природне материје – вода, снијег, лед, пијесак, глина, камење итд. и вјештачки створене материје – метал, стакло, хартија, скај итд.). • Уочава повезаност између свијета биљака, животиња, материјалног свијета односи различитих екосистема). • Уочава разлике између живе и неживе природе у непосредној околини.
• Именује и класификује предмете из непосредне околине (играчке, одјећа и сл.). • Употребљава предмете у непосредном окружењу путем покушаја и погрешака. • Игра се механичким играчкама и предметима из окружења и демонстрирање њихове функције. • Именује и једноставним реченицама описује улоге различитих људи у непосредној околини (мама, тата, тетка, васпитач, трговац...). • Препознаје и показује занимања на слици (пекар, полицајац, љекар и сл.).	• Именује, групише и класификује предмете по особини, функцији кориштења (предмети из свакодневне употребе, играчке, алати и прибори, разни уређаји, машине и сл.). • Уочава основне принципе на којима се заснива производња. • Показује интересовање да направи једноставне играчке, поправља играчке. • Повезује рад једних људи са радом других људи и познаје допринос свакога од њих у животу заједнице. • Именује занимања у непосредном окружењу, познаје и описује основне радне процесе које обављају људи у тим занимањима (учитељ, васпитач,

	информатичар, глумец, спикер, пекар, продавац, возач и др.).
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ПОЈАВЕ И ПРОЦЕСИ КОЈИ НАС ОКРУЖУЈУ ✓ Активности са апликацијама, сликовницама, играчкама, видео и музичким материјалима, са сврхом да се препознају или именују разне животиње, биљке, предмети, појаве; да их дјеца препознају и одговоре на питање (на примјер: „Шта ради дјечак?“; „Шта једе зеко?“; „Гдје живи медо?“, или препознавање појаве „Шта пада? – киша, снијег; „Шта дува? – вјетар“ и сл.; ✓ Активности упознавања животиња и биљака карактеристичних за крај у коме дјеца живе (мачка, пас, крава, коњ, маслчак, тратинчица и сл.); ✓ Активности посматрања животиња које живе у дворишту предшколске установе (инсекти, мачка, птице и сл.) и другим природним амбијентима које можемо посјетити са дјецом; ✓ Активности уочавања и демонстрирања специфичности у понашању неких животиња: како се оглашавају, ходају или лете, изгледају, граде гнијезда, припремају се за зиму. Затим, нпр: крава муче, пас лаје, жаба скаче, медо хода, птица лети и сл.; ✓ Активности поређења човјека са осталим живим бићима и шта га чини аутентичним (има душу и разум); ✓ Активности посматрања животиња у њиховом амбијенту кроз различите медије (у пољу, шуми, ријеци и сл.) и њихово препознавање по карактеристичном изгледу, гласовима, траговима, како изгледају, који су им дијелови тијела, карактеристични облици понашања – како се хране, крећу, одмарају, чиме су покривене и др.; ✓ Активности препознавања и именовања основних временских појава (киша, сунце, вјетар, снијег); ✓ Активности повезивања између временских прилика и облачења људи, понашање животиња; ✓ Активности препознавања промјена у окружењу (шта раде људи, шта раде дјеца, временске прилике, понашање животиња и биљака); ✓ Активности посматрања карактеристичних етапа у животу појединих представника свијета животиња; ✓ Активности упознавања услова који су потребни представницима појединих врста животиња за живот (нпр. рибама у акваријуму је, поред воде, потребна одговарајућа температура, храна, биљке); ✓ Активности откривања карактеристичних својстава биљака, разликовање растиња по лишћу, цвјетовима и плодовима, дрвећа по стаблу, лишћу и кори; ✓ Активности упознавања биљака карактеристичних за крај у којем дјеца живе; ✓ Активности поређења биљака које слободно расту у природи и оних које култивише човјек, уз уочавање користи које има од њих, начина на које их сије, гаји, обрађује; ✓ Активности уочавања промјена на биљкама у разна годишња доба и разликовање зимзеленог од листопадног дрвећа; ✓ Активности прикупљања узорака препарираних биљака, сушеног и пресованог лишћа, сувих плодова, отисака коре, гранчица, пресјека стабала и сл. не наносећи при томе штету животној средини; ✓ Активности класификовања биљака и животиња по спољашњим и неким битним својствима (спонтане и задате класификације);	

- ✓ Активности упознавања изгледа (грађе важнијих органа) код биљака и животиња (посматрањем или уз помоћ функционалних модела, шема, слика и сл.) и трагање за објашњењима њиховог изгледа и начину њиховог живљења;
- ✓ Активности упоређивања развојних појава и промјена код разних животиња, биљака и човјека, уз уочавање основних законитости у њима;
- ✓ Активности посматрања како се поједине животиње старају о својим младунцима и прављење паралела у начинима рађања и његовања младунаца између представника општијих категорија животињског свијета;
- ✓ Активности уочавања разлика између домаћих и дивљих животиња и упознавања њихових општијих карактеристика и специфичности;
- ✓ Активности уз помоћ којих се дјеца упознају са начинима човјековог старања о домаћим животињама и уочавање користи које има од њих (уз систематизацију, нпр. које дају месо, млијеко, јаја и др.);
- ✓ Игре *Погледај кроз прозор* или на отвореном, у којима дјеца изграђују прва практична сазнања о природним појавама (вјетар дува, сунце сија, киша пада, снијег пада, трава расте, цвијеће мирише, дрвеће се њише);
- ✓ Активности уочавања и тумачења природних појава и њиховог утицаја на живи свијет, посебно оних које су повезане са годишњим добрима и климатским појавама (временске прилике, шта се догађа са дрвећем, цвијећем и другим биљкама, са животињама, птицама, инсектима, као и људима);
- ✓ Активности уочавања узрочно-последичних веза и односа у природи (сунчано је – постаје топлије; дува вјетар – гране се љуљају; пада киша – мокра је земља, пада снијег – хладно је) и њихово повезивање са животом људи биљака и животиња;
- ✓ Активности слободног руковања различитим садржајима материјалног свијета и испитивање њихових особина и функција: вода, со, шећер, брашно, сапуница, герма, боја итд.;
- ✓ Активности откривања и упознавања живог свијета путем посматрања и поређења између живог и неживог свијета, по њиховим основним карактеристикама;
- ✓ Активности упознавања представника најважнијих категорија живог свијета (кроз њихове међусобне сличности и разлике);
- ✓ Активности посматрања краткотрајних и дуготрајних процеса и промјена који се одигравају у живом свијету, њихово праћење и биљежење (цртежима и симболима), уз покушаје да се уоче у њима правилности и законитости и утврди узрочно-последична повезаност;
- ✓ Активности упознавања са значајем људског рада, функцијама и вриједностима његових продуката и повезаности са природом;
- ✓ Активности упознавања са различитим занимањима и њиховим узајамном доприносом за живот људи;
- ✓ Активности представљања онога што се сазнало о другим људима и процесу њиховог рада кроз разне медије – пјесме у сликама, приче у сликама, драматизације, игре улога, као и ликовно изражавање о кувару, земљораднику, кројачу, пекару и сл.);
- ✓ Посјете сеоском имању, фабрици, ликовном атељеу, занатској радњи и сл. ради упознавања процеса рада у њима и њихових производа;
- ✓ *Проигравање процеса рада* – учимо о другим људима и процесу њиховог рада кроз активности са необликованим и природним материјалима – Како настаје тијесто и игре са тијестом – пекар, сјецкање воћа и поврћа – кувар, класификовање воћа и поврћа на полице – пијаца, поправљање папуча – обућар, правимо одјећу за лутке од папира или тканине – кројач и сл. Трудити се да дјеца

конзумирају или користе производ свог рада (сокови, чајеви, кифлице, воћна салата, обућа од тканине, одјећа за лутке и сл.);

- ✓ Игре и активности *Мајстори* – дјеца поправљају играчке које су у квару, дају им нову намјену или, уз кориштење различитог необликованог материјала, стварају своје функционалне игре и играчке и стичу осјећај властите вриједности због уложеног рада и труда.

3. ЧУЛНО-ПЕРЦЕПТИВНА ИСКУСТВА

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете свакодневно користи чулна искуства и утиске за цјеловито опажање и испитивање предмета, појава и процеса, као и њихових односа.
- Дијете, у складу са узрастом, користи чула за посматрање и истраживање процеса у природи.
- Дијете доводи у везу себе, људе, биљке, животиње, предмете и појаве у непосредном окружењу.
- Дијете користи информације из различитих извора о живој и неживој природи.
- Дијете учи како треба учити и радити.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Посматра и додирује свој лик у огледалу. • Препознаје себе на фотографији. • Препознаје своје ствари и играчке.	• Препознаје разлике између свог лика и друге дјеце у огледалу. • Препознаје и именује видљиве дијелове тијела.
• Препознаје особе са којима се чешће види у непосредном окружењу.	• Уочава да осим њега живе и други људи (у непосредном окружењу и шире).
• Препознаје ликове и предмете из свог окружења и на слици (пас, мачка и сл.). • Препознаје детаље на слици, макети, моделу. • Спаја дијелове слике који чине цјелину (до четири дијела). • Ставља предмете у одговарајуће облике. • Именује неколико боја. • Разврстава предмете по боји или по величини (три боје или величине). • Спарује коректно неколико облика.	• Посматра и препознаје боје у природи. • Разликује и именује основне и изведене боје. • Ствара боје комбиновањем. • Именује нијансе боја. • Разликује свјетло и таму. • Повезује дијелове и цјелине. • Проналази слику у сложенијој композицији. • Именује предмет и спретно га умеће у одговарајући облик. • Уочава, именује и разликује предмете по величини, боји, облику, положају и сл., најприје према једном својству (велико – мало), а потом узимајући више својстава (велико – округло – црвено и сл.). • Уочава, именује и разликује на слици или у простору доље-горе; лијево-десно; испод, и, у, на... • Копира и прецртава узорке са слике или модела. • Гради по моделу или узорку са слике.

• Правилно локализује извор звука. • Препознаје познате гласове. • Именује различите врсте звукова (оглашавање животиња, људски говор, падање кише, звук звона, сирене и сл.). • Манипулише материјалима који имају различиту тактилну и површинску структуру. • Реагује и разликује топло-хладно. • Именује основне мирисе (пријатни-непријатни). • Препознаје основне укусе (горко, љуто, кисело, слатко). • Додиром препознаје једноставне, познате предмете.	• Уочава промјену поретка на претходно задатом низу. • Проналази парове за карте или предмете исте по перцептивним својствима. • Препознаје и именује различите врсте звукова. • Запажа ритам, трајање звука и паузе у некој мелодији. • Анализира и гради знање о предметима манипулишући различитим материјалима који имају различиту тактилну и површинску структуру. • Препознаје и именује топло-хладно, тврдо-мекано, глатко-храпаво и сл. • Препознаје и именује различите мирисе. • Препознаје, именује и разликује различите укусе (љуто, горко, слатко, слано, кисело). • Истражује и анализира непосредно окружење користећи сва чула.
---	---

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ ЧУЛНО-ПЕРЦЕПТИВНИХ ИСКУСТАВА

- ✓ Заједничке активности – препознавање себе на слици и у огледалу, других особа у окружењу;
- ✓ Препознавање и именовање видљивих дијелова свог тијела, код друге особе или на слици;
- ✓ Активности препознавања и именовања личних ствари и манипулисање истим;
- ✓ Игре и активности по налогу – Ко је то?; Донеси, пронађи, покажи, Шта се то чује? (препознавање особа у свом окружењу, упознавање простора и сналажење у истом кроз кориштење чулних искустава);
- ✓ Активности са тактичним и звучним сликовницама (гледају, именују, додирују и препознају звукове и садржаје истих) са васпитачем у пару или индивидуално;
- ✓ Активности препознавања и именовања ликова и предмета на слици (пас, мачка, кокошка, крава и сл.);
- ✓ Активности препознавања и именовања различитих предмета по боји, величини, облику;
- ✓ Активности разврставања предмета по одређеним карактеристикама (боја, облик, величина, материјал од којег је направљен и сл.);
- ✓ Активности и игре за подстицање чула мириса – цвијеће, трава, земља, средства за хигијену у предшколској установи – сапун, влажна марамица, парфеме и сл.;
- ✓ Препознај по укусу – (сезонско воће и поврће, храна у предшколској установи...);
- ✓ Игре улога *Беба једе слатко – пронађи слатко; Беба једе слано – пронађи слано на слици у играчкама* и сл.;

- ✓ Активности и игре за подстицање вида – *Око соколово* – уочавање боја, облика, предмета и сл. на одређеној удаљености, из различитих углова и освјетљења, препознавање по силуети која се издваја на платну;
- ✓ Активности препознавања и именовања нијанси боја, слагање палете једне боје по нијансама;
- ✓ Активности уочавања лика, подлоге или детаља на задатој слици;
- ✓ Активност у којој дијете копира или прецртава узорке са слике или модел;
- ✓ Проналажење и уочавање грешака на слици, уочавање грешака и различитости на сликама, проналажење скривених ликова, предмета;
- ✓ Уметање предмета недефинисаних облика;
- ✓ Игре разликовања предмета и хране по боји, облику, мирису, укусу;
- ✓ Проналази, разликује и именује на слици или у простору доље-горе; лијево-десно; испод, у, на...
- ✓ Савијање папира по моделу – оригами, игре танграм, пузле и сл.;
- ✓ Активности проналажења парова за карте или предмете исте по перцептивним својствима – мемо игре, пронађи пар и сл.;
- ✓ Активности грађења по моделу или узорку са слике (лего модели са слике и остале врсте конструктивних играчака по моделу, као и узорци које задају васпитачи);
- ✓ Активности којима се дијете подстиче да уочава, запажа и вербализује просторне односе и димензије (на столу је мала и велика лопта, испод стола је велики тепих и сл.) и користи у играма налога – *Стави испред, на сто* и сл.;
- ✓ Активности и игре за подстицање развијања чула слуха: игре тишине, игре погађања и препознавања звукова разноврсних предмета, препознавање гласова познатих особа, ослушкивање једва чујних звукова, шапутање, експериментисање звуцима уз помоћ музичких инструмената, свирамо папиром и сл.;
- ✓ Активности у којима дјеца својим тијелом производе звук;
- ✓ Активности разликовања висине, јачине интензитета и боје звука;
- ✓ Игре у којима дјеца представљају звукове симболима и бојом, као увод у музичке активности учења нотне солмизације;
- ✓ Активности и игре за подстицање чула додира – препознавање предмета опипом (везаних очију, предмет у врећи, предмет стављен у руку иза леђа, уз помоћ другог предмета – штапића);
- ✓ Активност именовања текстуре предмета и материјала: храпаво, глатко, мекано, тврдо, чупаво, боцкаво, топло, хладно;
- ✓ Активности и игре за подстицање чула укуса: понудити дјечи различито сезонско веће, поврће, слана и слатка јела у предшколској установи како би причали о њима, препознавали их и именовали (слатке, слане, горке и киселе укусе...);
- ✓ Активности и игре за подстицање чула мириса: обезбиједити доступност најразноврснијих узорака намирница потребних за испитивање различитих укуса и мириса;
- ✓ Понудити дјечи различите природне садржаје (нпр: воће, цвијеће – ружа и сл.), као и садржаје (нпр. сапун, влажне марамице, различите бочице са мирисима и др.);
- ✓ Свакодневне природне ситуације у предшколској установи, током хигијенских рутина, припрема за спавање или јела, користити као активности за богаћење чула и стицање богатих искустава и доживљаја (вода може бити топла и хладна, сапун мирише, чарапе мекане, месо слано, колач слadak, супа врућа, пудинг густ и сл.);
- ✓ Стварати просторе и кутке за стварање тактилних полигона (крпице од вуне, памука, синтетике, тила, свиле, чоје; дрвене коцкице, прутући, плута; предмети и играчке од пластике – мекане, тврде, савитљиве; каменчићи; папир и картон, стиропор, украсни папир, фолија);

- ✓ У дворишту подстицати дјецу да користе пјешчаник, травнате површине и додиривање коре дрвета.

4. ИСТРАЖИВАЊЕ И ЕКСПЕРИМЕНТИСАЊЕ (ЕЛЕМЕНТАРНА САЗНАЊА ИЗ НАУКЕ)

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете уочава и увиђа да човјек својим дјеловањем и изумима мијења непосредно окружење.
- Дијете стиче сазнања о појединачним наукама и научницима на елементарном нивоу.
- Дијете процјењује, селекује и примјењује информације из различитих извора и користи их за нова сазнања и стварање нових идеја.
- Дијете развија истраживачки дух користећи сва чула, експериментишући са различитим природним и вјештачким материјалима.
- Дијете открива и сазнаје посматрањем, експериментисањем, процјењивањем, предвиђањем и користи елементе комбинаторике, како би предвиђено провјеравало у пракси.
- Дијете прикупља, организује, представља и тумачи добијене податке.
- Дијете упознаје и примјењује различите стратегије рјешавања истраживачких проблема (уочавање проблема, планирање, посматрање, кориштење различитих извора и ресурса, уочавање карактеристика предмета и појава, класификовање на основу различитих критеријума, постављање хипотеза и питања, постављање стратегије и рјешавање проблема, стратегија покушаја и погрешака, логичко размишљање, експериментисање, одговарање на питања, погађање).
- Дијете користи креативне медије и технологију како би приказало и представило своја открића.
- Дијете примјењује стратегије и технике дјеловања и размишљања, укључујући се у различите ситуације рјешавања проблема.
- Дијете комбинује и ствара на основу својих идеја и идеја друге дјеце.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Тражи предмете изван видног поља. • Користи ријечи „има – нема“.	• Користи појам идеја и на свој начин га образлаже. • Познаје значајне научнике и њихове изуме (нпр. Никола Тесла). • Показује сазнања о наукама на елементарном нивоу и познаје основне појмове. • На елементарном нивоу дијете показује сазнања о физичким појавама које изучавају математика, природне и техничке науке (топлотним и механичким појавама, оптици, акустици, магнетизму и електрицитету).

• Учествоје у једноставним експериментима (са водом, ваздухом, бојама, пијеском, сапуницом и сл.). • Експериментише на интуитивном нивоу, путем покушаја и погрешака, манипулише, уочава и мијења функцију материјала и предмета у окружењу и свјесно је свог дјеловања. • Користи средства у рјешавању проблема и свјесно је свог дјеловања. • Доводи предмете у међусобни однос и дјелује једним предметом на други. • Рјешава једноставне проблемске ситуације употребом предмета (нпр: сваком меди дај по једну крушку).	• Користи нове технологије кроз најједноставније програме и едукативне садржаје намијењене дјеци. • Покреће роботе намијењене дјеци и има искуства у почетном програмирању. • Разликује природне појаве, феномене, везе и законости од оних који су створени захваљујући развоју технике, науке и технологије. • Експериментише на интуитивном нивоу са природним и вјештачким материјалима, предметима, уочава и мијења облик, функцију и употребу предметима. • Експериментише и уочава особине материјалног свијета (особине воде, ваздуха, боја, пијеска, земљишта, вјештачких материјала...). • Експериментише и уочава особине физичких појава (топлотним и механичким појавама, оптици, акустици, магнетизму и електрицитету). • Познаје и користи научничке вјештине на елементарном нивоу: поставља хипотезе, предвиђа, посматра, упоређује, биљежи, мјери, класификује и представља податке. • Манипулише научним прибором како би извело одређене експерименте (лупе, пипете, епрувете, пинцете, микроскопи и сл.). • Прави једноставне анкете са ознаком или сликом (има-нема). • Биљежи податке из различитих извора у форми чек-листе, табеле, графикана, цртежа, мапе. • Представља и вербализује податке путем табеле, графикана, цртежа, мапе. • На елементарном нивоу прави мапе ума, издваја битно од небитног, одређује кључне ријечи за оно чиме се бави (на интуитивном нивоу учи како се учи). • Примјењује технике и асоцијације (бура мозга). • Издваја поступак или информацију која је важна да се дође до закључка и рјешења.
--	--

	• Препознаје и на свој начин употребљава познате информације, предмете и појаве у новој, непознатој ситуацији. • Примјењује вокабулар којим се изражава вјероватноћа (тачно, нетачно, могуће, можда, сигурно, никако, вјероватно) према датој ситуацији. • Примјењује своја знања о законитостима физичког свијета и гради једноставне направе.
	• Уочава разлике „исто као“ и „није исто као“. • Користи једноставне хипотезе и склапа реченице „ако – онда“. • Процјењује и предвиђа смјер кретања и проналази најбоље могуће рјешење (најкраћи пут, смјер кретања робота и сл.). • Проналази неуобичајене одговоре или рјешења на познате и мање познате ситуације, феномене, понашања и сл. • Креира нове идеје на основу постојећих садржаја, предмета, материјала и даје им нову функцију. • Представља своја открића, идеје, мисли и знања коришћењем креативних и експресивних медија, укључујући нове технологије. • Употребљава претходна знања како би се изградило ново знање или донио суд. • Одговара „много, мало, један и ниједан“, „да-не“, „има-нема“, на основу искуства и познатих ситуација. • Учествује у истраживачким играма и даје своје претпоставке – хипотезе о догађањима (шта плива, шта привлачи магнет и слично). • Прави једноставније анкете представљене сликом и ознакама „има-нема“, „да-не“. • Систематично евидентира ознакама, сликама, предметима и сумира податке. • Сортира предмете, податке или одговоре према договореном критеријуму. • Анализира, пребројава, упоређује, представља сликом. • Уочава однос међу изграђеним категоријама (гдје има нечега више, а гдје мање).

- Саопштава сликом, вербално, покретом, презентацијом и слично.

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ИСТРАЖИВАЊЕ И ЕКСПЕРИМЕНТИСАЊЕ (ЕЛЕМЕНТАРНА САЗНАЊА ИЗ НАУКЕ)

- ✓ Стварати окружење у којем настају активности уз подршку, гдје дијете на интуитивном нивоу предвиђа и експериментише са предметима и материјалима у окружењу (са механичким и тактилним играчкама, необликованим материјалима, пијеском, тијестом, водом);
- ✓ Играчке које се крећу помоћу точкова, зупчаника, конопца од различитих материјала – дјеци ће бити занимљиво да на дохват руке имају неку краћу траку (канап и сл.) чијим повлачењем могу да се покрену неке играчке, чују звуци или изазове неки други за њих интересантан ефекат. У таквим активностима код дјеце се ствара свијест о властитом дјеловању;
- ✓ Играчке и дидактичка средства од необликованог материјала – каширане кутије којима дјеца могу манипулисати које имају вишеструку намјену и омогућују разноврсне симболичке игре, а од којих могу настати и једноставније играчке које се крећу помоћу точкова, зупчаника, конопца;
- ✓ *Блатна кухиња* – центар (може бити направљен од палета) за игре у дворишту – експериментисање са пијеском и водом, разним посуђем и другим материјалима, посматрање и биљежење.
- ✓ *Грађевинско-мајсторски сет* – центар (може бити направљен од палета) за игре у дворишту са различитим природним материјалима и алатима (даске, гране, облаци, дрвени шарафи, матице). Такви материјали омогућавају активности конструисања, мјерења, равнотеже, силе, трења и сл.;
- ✓ Разне игре скривања које почивају на новој способности да дијете тражи предмете који нестају из опажајног поља: скривање предмета чији један крај вири; сакривање предмета док дјечја рука иде за њим (и дозвољавање дјетету да се домогне предмета); потпуно скривање предмета који дијете хоће да дохвати (пребацавање пелене преко њега); опет исто прекривање, али се рука дјетета задржи за извјесно вријеме (неколико секунди) па му се тек онда дозволи да тражи сакривени предмет; сакривање предмета испод два заклона (на примјер, звечка се покрије пеленом, а кришом од дјетета и једним листом папира, па дијете открије пелену, очекује звечку, а види папир итд.); сакривање мањих предмета у једну па у другу шаку (дјетету се дозволи да отвори шаку одраслог у којој тражи предмет); играње жмурке (одрасли се сакрива и чека да га дијете погледом пронађе или се сам нагло појављује) итд.;
- ✓ Сложеније игре скривања, типа игре *Појела маца, Има-нема* (када неки предмет сакријемо у шаку, а онда шаку сакривамо иза више предмета узастопце, и онда покажемо да је шака празна) или кад предмет сакријемо испод једне кутије (чаше и сл.), па затим ту кутију ставимо у ред поред још једне или двије исте такве кутије. Прије него што дијете пружи руку замијенимо мјеста кутијама (вукући притом сакривени предмет) итд.;
- ✓ Игре са више предмета исте врсте, који се разликују по некој особини (мале и велике лопте, лопте у различитим бојама или различите тежине и сл.) гдје дијете користи исте поступке (нпр. исти начин бацања лопте) на различитим предметима (нпр. велика и мала лопта) и тако открива различите ефекте (нпр. различито одскакање од тла);
- ✓ Игре истраживања играчака и њихових функција (стављања једног предмета у други, ударање једног у други, увијање, куцање, низање прстенова у кутију, игре механичким и звучним играчкама);

- ✓ Игре истраживања предмета и њихових функција кроз игре улога (лутка сједи на столици, једе кашиком, спава у кревету и сл.);
- ✓ Експерименти и активности слободног руковања, уз подршку одраслог, са различитим садржајима материјалног свијета и испитивање њихових особина и функција (вода, со, шећер, брашно – тијесто, сапуница, боје, снијег, пијесак...);
- ✓ Активности рјешавања једноставних проблемских ситуација – на сваки тањир стави једну коцку, дај лутки једну жуту шољицу, а маци плаву и сл.;
- ✓ Активности конструисања крупнијим необликованим материјалом – каширање кутија, једноставније играчке које се крећу помоћу точкава, зупчаника, конопца, симболичке игре кутијама које имају вишеструку намјену у игри;
- ✓ Стварати окружење у којем дјеца имају средства и материјале (енциклопедије о науци и научницима, глобуси, карте свијета, научни сет, различити алати, механички предмети, разноврсна дидактичка средства за научна истраживања, нпр. сет: чаше, пипете, епрувете, пинцете, лупе, метар, глобус, микроскоп и сл.);
- ✓ Континуирано правити разноврсне табеле за праћење (календар природе, календар праћења временског слиједа – дани у седмици и мјесеци, чек листе – сликовне, табеле за праћење и биљежење са сликама, графиконе и сл., које ће дјеца користити како би развијала своје истраживаче потенцијале);
- ✓ Активности у којима дјеца дају своје приједлоге и идеје у вези са различитим темама и ситуацијама;
- ✓ Упознавање са познатим научницима кроз илустроване приче о њима нпр. српским научницима – Никола Тесла, Михајло Пупин, Јосиф Панчић, као и другим научницима, нпр. Алберт Ајнштајн, Александар Флеминг и сл.;
- ✓ Активности којима ћемо дјецу упознати са предметима које су измислили људи, а који за дјецу имају значајну вриједност (лопте, лево коцке, бицикл и сл.);
- ✓ Активности којима ћемо дјецу упознати са предметима и алатима које су измислили људи, а који су промијенили свијет (точак, зупчаник, компас, авиони, телефони, фотоапарати, грамофони, мобилни телефони, интернет);
- ✓ Активности упознавања са природним ресурсима и појавама и како их је човјек искористио за неке од изума и стварао науку (сунце – соларне плоче, топлотна енергија (ватра) – балон као превозно средство, вјетар – вјетрењаче, вода – млинови, хидроелектране, електрицитет – струја и сл.);
- ✓ Активности упознавања природних наука, информатике и роботике које данас познајемо и које човјек истражује како би мијењао свијет: физика, хемија, математика, информатика, роботика, астрономија, оптика, акустика;
- ✓ Уочавање астрономских појава које су дјечи доступне – именујемо планете, правимо планетаријум, посјета планетаријуму, дјеца препознају Млијечни пут и сазвјезђа која могу видјети на небу, звијезде и звијезду Сјеверњачу и сл.;
- ✓ Смислено коришћење рачунара и адекватних рачунарских програма (игрице које подстичу пажњу, интелектуални, социоемоционални развој), уз познавање опасности на интернету.
- ✓ Активности упознавања научних вјештина на елементарном нивоу: посматрање, упоређивање, класификовање, мјерење, биљежење и представљање података, дефинисање претпоставки, вјероватноће и хипотеза;
- ✓ Активности праћења лако уочљивих природних појава (временске прилике, раст биљака и сл.);
- ✓ Активности континуираног праћења, биљежења и анализирања дана у седмици и годишњих доба;

- ✓ Активности биљежења података из различитих извора (са слике, из окружења у соби, дворишту и сл.) у форми чек-листе, табеле, графикона, цртежа, мапе;
- ✓ Активности сакупљања узорака из природе (лишће, цвијеће, плодови, каменчићи, границе, шкољкице, перје и сл.) њихово сређивање према договореним критеријумима и чување у збиркама (хербаријум) или кориштење током креативних активности;
- ✓ Активности и експерименти уочавања узрочно-последичних веза и односа у материјалном свијету (особине воде, ваздуха, боја, пијеска, земљишта...);
- ✓ Активности и експерименти испитивања својства воде и понашања предмета у води;
- ✓ Активности испитивања својстава и карактеристика ваздуха кроз експерименте (како дувамо балон, како нас хладе лепезе и покрећу вјетрењаче, зашто се угаси свијећа и сл.);
- ✓ Експериментисање материјалима гдје се дјеца упознају са хемијским процесима (хемијски процеси: топљење, растварање материје, мијењање особине под хемијским утицајем);
- ✓ Експериментисање материјалима где се дјеца упознају са физичким појавама (магнетизам, електрицитет, свјетлост, топлота, кретање);
- ✓ Експерименти и активности упознавања са основним законитостима магнетизма (игре са магнетима, активности привлачења и помјерања других предмета уз помоћ магнета...);
- ✓ Експерименти и активности упознавања са основним законитостима електрицитета (наелектрисање предмета: експерименти са балоном, чешљем и сл. и моћ електромагнетног поља, претварање једне врсте енергије у другу – електрична струја, електромагнетно поље...);
- ✓ Експерименталне активности из акустике (особине звука, настанак и простирање звука, начин преношења: активности *Извор звука, Правимо звуке, Од буке до музике, Звук у чаши, Рижа која плеше*);
- ✓ Експерименталне активности из оптике (посматрање кроз лупе, микроскоп; експерименти са сјенкама; експерименти са преламањем свјетлости у чаши воде);
- ✓ Активности манипулисања, демонстрације и функције рада точка, зупчаника, котурова кроз стварање (конструисање) различитих играчака које се крећу помоћу точкова, зупчаника, конопца за демонстрацију кретања;
- ✓ Слободно руковање предметима и испитивање њихових особина и функција (механизам сата, точка, радија, играчке на батерије, батеријске лампе и сл.);
- ✓ Експерименти у геологији (прикупљање узорака земљишта, камења, минерала; и њихово класификовање, упоређивање и сл.);
- ✓ Експерименти у пијеску (суви и мокри пијесак, обликовање пијеска калупима и слободно, копање тунела, грађење кула, преношење, мјерење);
- ✓ Активности вербалног представљања и презентовања добијених података (аргумент – доказ);
- ✓ Активности у којима дјеца кроз *Мале дебате* указују на чињенице;
- ✓ Активности предвиђања на задату ситуацију – игра *Шта може, шта не може, Тачно-нетачно*, игре претпостављања исхода – *Никако, можда, сигурно*, игра *Цијеле – поле*;
- ✓ Активности дефинисања разлика – „исто као“ и „није исто као“ – на задату слику или задати појам или ситуацију;
- ✓ Игре *Бура мозга* и асоцијација на задати појам;
- ✓ Активности које стављају дјецу у позицију да рјешавају једноставна проблемска питања и задатке;

- ✓ Активности у којима дијете креира нове садржаје од природног, необликованог и вјештачког материјала;
- ✓ Активности у којима дијете креира и рециклира постојеће предмете у нове функционалне предмете;
- ✓ Активности елементарног познавања рада играчака на даљинско управљање – на батерије, као увод у активности рада робота;
- ✓ Игре и активности са роботима (начин рада bee-bot робота, почетно програмирање bee-bot робота, планирање правца кретања, писање плана кретања са стрелицама и провјеравање кретања робота (видјети више у садржајима активности просторне оријентације);
- ✓ Активности у којима дијете користи познавање законитости физике и самоиницијативно прави играчке које се крећу помоћу точкова, зупчаника, конопца и роботе;
- ✓ Активности – *Ја сам научник, Еурека – имам идеју* у којима дјецу мотивишемо да освијесте значај научника, као и да познате предмете користе у необичне сврхе, изуме нови предмет, играчку, игру или да „само изуми“ нову ријеч, ново име и сл.;
- ✓ Активности *Проигравања изума* – градимо вјетрењаче, конструишемо куле и грађевине од необликованог материјала, конструишемо играчке које се крећу помоћу точкова, зупчаника, конопца – покрећемо предмете и слично;
- ✓ Активност *Еурека – наука и експерименти у вртићу* – настала реализацијом мини пројеката о науци. Дјеца су директни учесници који заједно са васпитачима израђују средства и опрему за пројекте на којима се ради;
- ✓ Активности – *Дани науке и изума* настали реализацијом мини пројеката о науци. Дјеца су директни учесници који заједно са васпитачима истражују, креирају и израђују дидактичка средства и „изуме“ које представљају другима (другој дјечи и васпитачима, родитељима и др.);
- ✓ Учесће у манифестацијама (нпр. Дјеца млади истраживачи, Ноћ истраживача и сл.);
- ✓ Посјете сајмовима иноватора и упознавање са иноваторима.

5. РАНА МАТЕМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете показује интересовање за математику и спонтано, у говору и игри, користи математичка сазнања.
- Дијете ужива у откривању математичких знања (бројева, бројања, рачунања, облика, простора, мјера, времена).
- Дијете постаје сигурно у примјени различитих стратегија рјешавања математичких проблема (уочавање проблема, постављање хипотеза и питања, постављање стратегије и рјешавање проблема, уочавање карактеристика предмета и појава, класификовање, погађање, стратегија покушаја и погрешака, логичко размишљање, одговарање на питања, планирање, посматрање, кориштење различитих извора и ресурса).
- Почине да прави разлику између прошлости, садашњости и будућности.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ

ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ

• Манипулише предметима, испитује, групише и невербално сортира и реда предмете према задатом критеријуму. • На налог издваја један предмет из гомиле.	• Препознаје и именује елементе скупа. • Развија појмове један, ниједан, много, мало. • Представља скуп/чланове скупа моделом, графички и цртежом, користећи предмете, слике и симболе. • Групише и формира скупове, упоређује елементе на основу различитих критеријума. • Формира скуп са заданим бројем елемената, и исказује број елемената скупа. • Формира једнакобројне скупове и упоређује њихову бројност. • Провјерава једнакобројност скупова придруживањем и успоставља једнакобројност на разне начине (додавањем нових чланова или измјештањем чланова). • Успоставља кореспонденцију један према један, уз разне видове придруживања (елементи једног скупа са елементима другог скупа, оптичка кореспонденција, размјена један за један и сл.). • Броји елементе скупова и пореди их на основу познавања мјеста сваког броја у бројном низу прве десетице. • Уочава и користи математичке симболе за веће, мање и једнако.
• Интуитивно ријечима означава познате бројеве. • Додаје један до пет предмета по налогу.	• Представља бројеве користећи прсте, ознаке на папиру или слике. • Пребројава познате предмете. • Процјењује, а потом и броји како би провјерило број предмета у некој збирци. • Броји од један до десет и више, у растућем и опадајућем низу. • Развија појам пара бројева и нарастајућег умножавања по два, затим и пет. • Препознаје бројевни низ и исказује редне бројеве (први, други...). • Одбројава тражени број предмета (до десет). • Разумије кардинацију (увиђа да се последњи број који се помене приликом бројања односи на укупну количину

	избројаног, односно да обухвата и све претходно поменуте јединице у низу). • Раставља колекцију предмета и именује колико их је остало (одвојено). • Користи имена за бројеве у свакодневним ситуацијама. • Препознаје и црта ознаке (пише) бројеве до десет. • Зна да се количина представља ознакама. • Поставља питање „колико“ у свакодневним ситуацијама и игри. • Истражује свакодневне разломке у разговору са другима („Имам цијелу наранџу“, „Имам пола јабуке“). • Дијели укупну количину предмета на дијелове, користи ријечи: цијело, половина у свакодневним активностима и игри. • Идентификује бројеве у свакодневним ситуацијама (проналази и именује бројеве у књигама, окружењу).
• Доводи предмете у међусобни однос и дјелује једним предметом на други – придружује, упарује. • Невербално прати инструкције, додаје „још један“ предмет или одузима предмет „један мање“. • Гради кулу од неколико коцака по моделу или узима до пет предмета по инструкцији.	• Препознаје да се укупна количина предмета увећава додавањем предмета, и смањује одузимањем за онај број који се додаје или одузима. • Умножава збирку до задатог броја додајући по један, два, три, пет предмета. • Користи се ријечима „додајем“ и „одузима“, манипулишући предметима. • Препознаје да је укупна количина предмета једнака, без обзира на њихов распоред, уколико се укупна количина не мијења. • Додаје предмете и именује колико их је. • Препознаје да се цјелина може дијелити на дијелове. • Упореди бројност користећи се ријечима „мање“, „више“, „једнако“, „за један више“, „за један мање“.
• Показује у којој збирци има више предмета. • У низу предмета показује последњи у низу.	
• Игра се низања предмета по нахођењу и слагање предмета у низ.	• Препознаје образац према броју или узорку на неком предмету и у окружењу. • Наводи образац који се понавља (описује образац при груписању) и наставља започети узорак.

	• Понавља узорак према одређеном критеријуму док сортира предмете. • Предвиђа слијед започетог узорка – може да предвиди шта долази послјије или прије (нпр. ауто, ауто, брод, ауто, ауто... итд.). • Прави једноставније узорке. • Препознаје промјене на задатом узорку. • Поставља једноставнија правила у свакодневним ситуацијама и игри. • Уочава и довршава оно што се понавља у причама. • Распооређује предмете према издвојеном својству, одређеним правилима и критеријумима. • Описује и примјењује појмове као што су: веће-мање, дужи-краћи, изнад-испод, много-мало, пуно-празно, лијево-десно, виши-нижи, брзо-споро, тање-дебље, теже-лакше.
	• Утврђује непознату вриједност до пет, користећи предмете и слике. • Својим ријечима описује поступке приликом рјешавања проблема са конкретним предметима и сликама. • Предвиђа вриједности рјешења постављених проблема са конкретним предметима и сликама и провјерава тачност претпоставке.
• Слаже предмете у растући и опадајући низ.	• У блиским и познатим ситуацијама (примјерима из свакодневног живота) препознаје истинитост тврдње. • У игровним ситуацијама придружује симболе истинитости тврдње исказима. • Уочава карактеристичне особине (својства) предмета и појава и може да оперише њима. • Групише и сортира предмете у односу на издвојено својство (величина, боја, облик, положај и слично), најприје према једном критеријуму (својству), а потом узимајући више својстава истовремено. • Уочава међусобну повезаност између различитих предмета и појава. • Распооређује предмете према одређеним правилима (у низ, у серију по величини или неком другом својству;

	наизмјенично једна врста па друга, и слично).
• Слаже коцке различитих облика и величина. • Спаја различите облике. • Црта кружне линије. • Препознаје и именује геометријске облике (круг, троугао). • Користи разноврсне дводимензионалне облике да би направило слику. • Игра се и спонтано комбинује геометријска тијела. • На налог може да дода лопту, коцку, ваљак и сл. • Препознаје и именује лопту и коцку. • На налог може да се негдје увуче, да се попне или оде иза нечега. • Користи положај сопственог тијела или играчке да покаже релације као што су горе-доље, у нечему, изнад, испод. • Покретом свог тијела показује положај напријед, назад.	• Именује, упоређује и сортира дводимензионалне облике (круг, квадрат, троугао, правоугаоник) у било којој величини и оријентацији – углу посматрања. • Описује особине и дијелове геометријских облика. • Идентификује подударне и неподударне дводимензионалне облике. • Именује, упоређује, класификује дводимензионалне облике према одређеним својствима. • Препознаје, именује упоређује и сортира тродимензионалне конкретне предмете и геометријска тијела. • Идентификује и описује видљиви дио/лица геометријских тијела. • Идентификује и пребројава саставне дијелове геометријских тијела, стране и углове. • Групише геометријска тијела према различитим обиљежјима. • Израђује геометријска тијела користећи различите материјале. • Црта једноставније геометријске фигуре. • Описује, именује и интерпретира релативне позиције у простору и примјењује идеје о релативном положају. • Покреће се како би показало положај и мјесто у игри (испод, иза, на, у, између два друга и сл.). • Користи предмете како би показало положај неког другог предмета (нпр. ставља меду на/у/испод/пored...). • Уочава међусобне односе предмета у простору и говори о тим односима (унутра, изван, преко, изнад, иза, испод, поред, између и слично). • Покреће предмете и своје тијело да би показало положај (нпр. горе, доље, напријед, назад, око, кроз, према, од, са стране, попријеко, напријед-назад, праволинијски, кружно...).

	• Прати упутства, креће се и објашњава како да се дође до неког мјеста користећи се путањом. • У игри црта путеве и једноставније мапе како би показало мјесто, играјући се стрелицама, различитим линијама, тачкама и површинама. • Описује, именује и интерпретира правац кретања и удаљеност у простору, у познатим ситуацијама. • Замишља премјештање предмета и црта нови положај предмета у простору. • Мијења тачке у посматрању простора из необичних углова и углова других (жабља и птичија перспектива). • Може да преведе изглед познатог и једноставног терена и распореда објеката на њима на макету, цртеж, рељеф. • Прави једноставне ликове и тијела који имају симетрију.
• Препознаје најдужу од три линије. • Препознаје највећи од три предмета.	• Препознаје обиљежја као што су дужина, висина, обим, запремина, тежина, површина, вријеме, температура, новац. • Препознаје мјерљива обиљежја објеката и појава и именује их (велико, мало, дебело, танко), а затим по супротностима (много, пуно-мало; велико-мало; дебело-танко; тешко-лако). • Упорјеђује и ређа предмете према обиљежјима. • Процјењује, описује мјерење и користи различите изразе (нпр. краћи, виши, шири, већи, тежи, лакши, има више, топло, хладно). • Игра се мјерења употребљавајући нестандартне и стандардне мјерне јединице. • Процјењује поједине димензије кориштењем условних, а потом конвенционалних мјера (стопа, палац и слично). • Бира одговарајућу јединицу или средство у односу на обиљежје које мјери. • Ређа три или више различитих предмета по дужини, величини, запремини.

	• Користи средства којима се мјери (играчку термометар за мјерење температуре). • Додаје број приликом понављања јединице исте величине током мјерења. • Попуњава посуду са материјалима или течностима (нпр. пијесак, коцкице, лед, вода) и повезује радњу бројем. • Уочава колико је коцака потребно да се покрије одређена површина. • Користи се лењиром, у ситуацијама када помаже одраслима. • Сналази се у времену на основу оријентира из свакодневног живота (оброци, спавање, јутро) и временским интервалима (од јутра до вечери, у току дана, ноћи, прије подне, у подне, по подне). • Уочава и реконструише слијед догађаја (прије, послје, сада, раније, вријеме) прво у садашњем времену, а затим и у протеклом и будућем (данас, јуче, сутра, прекјуче, прекосутра). • Предвиђа који догађај претходи или слиједи након неког догађаја (у одређено доба дана, године). • Именује дане у седмици, мјесеце, годишња доба. • Има основне појмове о мјерењу вриједности: цијена, размјена, погађање, куповина, продаја, плаћање, зајам, дуг и слично. • Рјешава једноставне проблемске ситуације повезане са куповином и употребом новца.
	• Пребројава различите исходе у једноставним ситуацијама, користећи конкретне материјале. • Учествује у играма које укључују вјероватноћу и дискутује о томе (бацање коцке, игра меморије и слично). • Описује исход догађаја који је близак личном искуству, користећи се цртежима и обрасцима. • Одређује распореде различитих елемената неког скупа у којима је поредак битан.

	• Користи ријечи „могуће“, „можда“, „сигурно“, „никако“ према датој ситуацији.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: РАНА МАТЕМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ	
✓ Игре и активности у простору који је опремљен различитим математичким сетовима, средствима која су направили васпитачи, природним и необликованим материјалима која се користе као дидактичка средства или за спонтану игру која подстиче рану математичку писменост; ✓ Подстицати игралике активности и дати подршку када дијете показује спонтано интересовање и у говору и игри користи математичка сазнања; ✓ Игралике активности за разврставање предмета: по облику, величини и сл. (нпр. стављање у уметаљке одговарајућих геометријских облика: правоугаоник, троугао, призма); ✓ Утврђивање правилног редослиједа по величини (три коцке, стављање једне поред друге или једну на другу), по боји (нпр. направити правилан избор играчака по боји између двије до четири боје); ✓ Игралике активности са конструкторским материјалима, уз различите захтјеве за разврставање по боји или облику (по слободном избору, по моделу, по узорку са слике и сл.); ✓ Препознавање и именовање лопте, коцке, ваљка, пирамиде; ✓ Игре <i>Дај још један, Ево ти још један</i> и сл.; ✓ Игре са конструктима – слаже три или четири коцке једну на другу: куле, зграде, торањ и сл.; ✓ Спонтана искуства са бројањем предмета, игре са бројањем различитих садржаја на слици, у окружењу и сл.; ✓ Игралике активности спаривања, гдје се дјеца дају по два предмета који могу да чине јединство (лијева папучица тражи исту такву – десну папучицу, тањирџ тражи шољицу и сл.); ✓ Организовати симболичке игре у којима дјеца имају могућност да интуитивно користе математичка сазнања (нпр. један колач за ову лутку, два колача за ову лутку, потребна су ми два тањира, дај ми велику шерпу да правим ручак, имам двије лутке и сл.); ✓ Игре у којима се материјали (глина, вода, пијесак и сл.) пресипају, преобликују и дијеле у посуде различитих величина; ✓ Активности у којима дјеца описују разне карактеристике предмета (величина, боја, облик, положај), по димензијама (велико, мало, веће, мање, више, ниже, дебље, тање, шире, уже, дуже, краће, најдуже и најкраће); ✓ Активности за развијање појмова „један“, „ниједан“, „много“; ✓ Активности уочавања и разликовања својстава предмета и геометријских облика (круг, троугао, квадрат, правоугаоник) и тијела (лопта, коцка, квадар, ваљак, пирамида, купа), дводимензионални и тродимензионални; ✓ Активности у којима се пореде предмети по разним критеријумима; ✓ Игре логичким блоковима, конструкторима, нпр. геометријски домино, лото, искључи трећег, игре проналажења геометријских облика у непосредној околини и сл.; ✓ Активности у којима дјеца групишу ствари на основу једног, а затим и два заједничка својства и формирају класе предмета, уз описивање заједничког својства свих чланова класе. Затим се, по потреби, наведена групација „растура“ и између поменутих ствари (или неких других) поново ствара однос, али на основу неких других заједничких особина;	

- ✓ Игролике активности у којима се дјеци пружа могућност да спарују дијелове у цјелину (дводијелне и тродијелне пузле);
- ✓ Серијација по разним критеријумима и димензијама, уз откривање законитости које одређују поредак у серијама (периодична сукцесија, ритмичка сукцесија, инверзија, прогресија итд.);
- ✓ Игре скуповима: придруживање, растављање и састављање скупова, уопштавајући стечена сазнања, како би дјеца дошла до појма броја и бројног низа погодног за интериоризоване поступке (бројање уз помоћ прстију и предмета, а након тога бројање у себи);
- ✓ Игре придруживања елемената скуповима и њихово формирање, утврђивање једнакости на разне начине (додавањем нових чланова или измјештањем чланова);
- ✓ Игра бројања елемената у скуповима мијењајући критеријуме (изброји лопте, коцке и сл.);
- ✓ Игролике активности спаривања, гдје се успостављају одређени односи између елемената, предмета или скупова (нпр. ваза и цвијет; аутомобил и мјесто за паркирање; тањир и шољика и сл.);
- ✓ Игре квантитативног поређења броја елемената (много насупрот мало);
- ✓ Игре бројања предмета према задатом обрасцу („Стави на сто толико кашичица колико је кружића на карти“, „Донеси пет лутака“) уз разликовање који су бројеви већи, а који мањи и за колико;
- ✓ Игре бројевима до три, до пет, до седам и игре бројања и рачунање у оквиру броја 10;
- ✓ Уочавање облика цифара, повезивање тачкица као ознака за бројност и цифара, бројање и уписивање избројаног тачкицама и цифрама;
- ✓ Организовати активности дијелења предмета на дијелове тако да дијете користи ријечи цијело, пола;
- ✓ Активности манипулације предметима, уз инструкцију „додајем“ или „одузимам“;
- ✓ Активности упоређивања бројности користећи ријечи „мање“, „више“, „једнако“, „за један више“, „за један мање“;
- ✓ Активности усмјерене на постављање правила у свакодневним ситуацијама и игри;
- ✓ Активности са инструкцијом да описује и примјењује појмове (веће-мање, дужи-краћи, изнад-испод, много-мало, пуно-празно, лијево-десно, виши-нижи, брзо-споро, тање-дебље, теже-лакше);
- ✓ Активности усмјерене на утврђивање непознате вриједности до пет, користећи предмете и слике;
- ✓ Игровне активности придруживања симбола истинитости тврдње исказа (тачно-нетачно);
- ✓ Активности постепеног структурирања простора код дјеце;
- ✓ Активности у којима дјеца заузимају задати положај тијела у простору;
- ✓ Активности у којима на налог стављају предмете у односу на сопствено тијело и друге предмете (лијево од, десно од, испред, иза, изнад, испод стола, између, унутра, изван);
- ✓ Активности кретања кроз простор у разним правцима, прелазећи препреке са акцентом на задате ријечи: према, иза, преко, кроз, око, поред, испод, изнад, између, упоредо, укрстити се.
- ✓ Предвиђање путање једног предмета (којим и каквим путањама иде према циљу), нпр: игре са аутићима на батерије, тачкићима, играчке на вучење на задатим саобраћајним полигонима – праволинијски, кривудава путање, графомоторичке вјежбе са путањама, лавиринтима и сл.;

- ✓ Покретање предмета или модела у блиском, познатом простору, а потом у замишљеном простору (игре које укључују покретање и распоређивање фигура у простору);
- ✓ Активности предвиђања, планирања, програмирања путање до задатог циља уз помоћ стрелица са обичним аутићима или bee-bot роботима – покретање робота на задатој табли (хамер папир), исцртаној са више једнаких поља (8 cm x 8 cm), на којој дјеца користе стрелице (редају по табли) да би испланирали пут, затим их записују у табелу за мапирање и провјеравају путању робота. Овакве активности је могуће реализовати и са аутићем – играчком, само је још потребно направити препреку од двије-три дуже коцке које дјеца уз процјењивање постављају на плочу, како би се ауто зауставило и онда одлучују иду ли лијево или десно према циљу, с тим да опет премјештају препреку на оно мјесто које им помаже да по планираној путањи дођу до циља (број постављања препрека зависи од дужине пута и броја скретања);
- ✓ Превођење изгледа терена или макете на нацртани план и обиљежавање путање кретања;
- ✓ Уочавање односа међу предметима и распоређивање према задатим правилима (линијски, у круг, у два реда...) и по узору на модел;
- ✓ Игре проналажења и коришћења оријентира у отвореном и затвореном простору;
- ✓ Игре упознавања са дводимензионалним простором папира различитих димензија: распоређивање простора на папиру одређујући гдје ће се налазити одређени дијелови цртежа;
- ✓ Дијелење простора линијама, отворени и затворени простори, праве и криве линије, пресјек линија;
- ✓ Игре у којима уз помоћ пресипања, преобликовања и дијелења материјала (глина, вода, пијесак и сл.) дјеца интуитивно закључују о константи тежине и запремине;
- ✓ Активности за препознавање обиљежја као што су дужина, висина, обим, запремина, тежина, површина, вријеме, температура, новац;
- ✓ Упознавање дјеце са новцем и елементарним новчаним трансакцијама – активност *Правимо новац од папира – цртамо – отискујемо*, кроз игре улога *Купујем – продајем, У продавници, На пијаци* и сл.;
- ✓ Активности процјењивања, мјерења, у почетку условним мјерама (палац, стопа, каналом), нпр. „Измјери тепих бројем стопа“, „Измјери палцем дужину папира“;
- ✓ Активности и игре процјењивања са мјерењем употребљавајући нестандартне и стандардне мјерне јединице (килограм, метар, литар), кроз игру интуитивно процјењујемо тежину – држањем у руци и играма се вагом и теговима – *На пијаци, У продавници* и сл.;
- ✓ Рјешавање вербално постављених једноставних логичко-математичких проблема нпр. бира одговарајућу јединицу или средство у односу на обиљежје које мјери;
- ✓ Активности у којима дјеца откривају временске секвенце и хронолошки слијед догађаја, нпр. када се шта ради у току дана и смјењивање интервала (у току седмице, мјесеца, године) повезано са појмовима садашњег, прошлог и будућег времена;
- ✓ Активности у којима дјеца могу да запажају трајање времена у разноврсним ситуацијама ради формирања појмова о протоку времена и његовом повезивању са субјективним и објективним оријентирима у времену;
- ✓ Активности праћења временских збивања и хронолошког слиједа догађаја, сагледавања секвенци одређених операција у оквиру дјечјег искуства и откривање законитости сукцесије уз систематско биљежење података о себи, о временским приликама, важнијим збивањима у својој околини у дневник, календар природе и сл.;

- ✓ Посматрање, учовање, праћење, биљежење и сагледавање временских односа: симултаности (док смо ми у предшколској установи, мама и тата су на послу), циклуса (жаба носи јаја, излегу се пуноглавци итд. све док не порасту нове жабе) и процеса (рађање, одрастање и старење);
- ✓ Прављење породичног стабла, уз цртање својих предака (најбоље да то буде заједничка активност цијеле породице);
- ✓ Игролике активности у којима се дјеци пружа могућност да спарују дијелове у цјелину (дводијелне и тродијелне, пузле из више дијелова);
- ✓ Игре спаривања дјелова који чине цјелину – различите форме дијелова (квадрат, троугао, правоугаоник, ромб...);
- ✓ Активности препознавања и класификовања основних геометријских тијела и облика у предметима око себе.

V УМЈЕТНОСТ И СТВАРАЛАШТВО

Дијете је заинтересовано и активно и путем доживљаја музичких, ликовних, драмских и активности покрета, упознаје умјетност и стваралаштво; креативно је и отворено у изражавању идеја и осјећања кроз умјетност; ствара умјетност користећи експериментисање и машту; има склоност ка развијању осјећаја за лијепо, јасно изражава и дијели са другима своја сазнања, идеје, мисли, осјећања о умјетности и стиче општу културу.

ПРОГРАМСКИ ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ВАСПИТАЧА:

- Да ствара богату и подстицајну средину у којој ће дијете бити инспирисано да се бави стваралачким активностима и ужива у умјетности (сликовнице, књиге, ликовни материјал, фотографије умјетничких дјела, тонски и видео записи умјетничких дјела, музички инструменти, маске, костими и сл.).
- Да ствара могућности и прилике да дјеца, кроз умјетност и стваралаштво, слободно изражавају своје идеје, мисли и осјећања.
- Да подржи дјецу у коришћењу и комбиновању различитих материјала и средстава у свом креативном изражавању.
- Да охрабри дјецу у откривању својих могућности стваралачког изражавања и да у томе оствари комуникацију и размјену са другом дјецом и одраслима.
- Да подстиче природну заинтересованост дјетета за учешће у музичким, ликовним, драмским и активностима покрета.
- Да организује игре и активности у којима ће дијете бити изазвано да сазнаје, истражује и открива и развија своју радозналост.
- Да подстиче дјечје стваралаштво не нарушавајући дјечје спонтано изражавање, машту и креативност.
- Да код дјеце развија општу културу и повезује је са свим активностима у предшколској установи.
- Да код дјеце развија свијест о појму умјетност и стваралаштво и повезује их са обичајима, традицијом и културом у свом окружењу.
- Да код дјеце развија и његује љубав и поштовање према култури, умјетности и стваралаштву свог и других народа.
- Да дјецу уводи у свијет умјетности, кроз упознавање са различитим умјетничким дјелима музичке, ликовне, драмске и умјетности покрета (упознавање живота умјетника и њихових дјела, посјете концертима, позоришним и балетским представама, изложбама и музејским поставкама) с циљем стицања знања из опште културе.

- Да подстиче дјецу да са другима дијеле своје идеје, мисли и осјећања о умјетности.
- Да код дјеце његује осјећај за лијепо, поштујући естетску процјену дјетета.
- Да даје повратну информацију сваком дјетету, цијени његов рад и поштује право дјетета да се бави умјетношћу без интервенције одраслих.
- Да организује изложбе умјетничких радова све дјеце која бораве у предшколској установи.
- Да омогући дјеци сусрете са различитим умјетницима из свог окружења.
- Да охрабрује дјецу да већ научено користе у новим ситуацијама, да подржава њихове нове идеје и активности.
- Да подржи даљи развој симболичког и креативног мишљења и имагинације, користећи различите медије (говор, тијело, линија, природни и вјештачки материјали, боја, звуци, слике, покрет, маске и костими, информационо-комуникационе технологије).

1. ПОДСТИЦАЊЕ МУЗИЧКЕ, ЛИКОВНЕ И ДРАМСКЕ АКТИВНОСТИ И АКТИВНОСТИ ПОКРЕТА

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете познаје основне елементе умјетности, изражене кроз музичку, ликовну, драмску и умјетност покрета.
- Дијете препознаје да се мисли, идеје и осјећања, осим ријечима, могу изразити звуцима, сликама, глумом, писаним материјалом, облицима, покретом.
- Дијете показује интересовање за учешће у музичким, ликовним и драмским активностима и активностима покрета.
- Дијете учествује у друштвеним и културно-умјетничким активностима и свечаностима.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Заинтересовано је за музику, тражи да му се пушта музика. • Пажљиво слуша музичку композицију, ријечи и мелодију (пет минута, некада и дуже). • Заинтересовано је за различиту музику, препознаје познате пјесме. • Показује интересовање за тапшалице, цупкалице, бројалице, успаванке. • Заинтересовано је за звуке различитих музичких инструмената, препознаје неколико инструмената.	• Препознаје и разликује звуке из различитих извора (природа, окружење у којем живи, музички инструменти). • Пажљиво слуша и усваја музичку композицију у цјелини. • Познаје основне врсте и правце музичке умјетности (инструментална, класична, хорска, народна, рок музика и сл.). • Препознаје и разликује елементе музике: ритам, висину, темпо и динамику. • Показује интересовање за музику свог народа и других култура. • Препознаје, именује и разликује звуке инструмената Орфовог инструментаријума, као и неколико познатих инструмената (клавир, виолина, гитара, труба и сл.).
• Показује интересовање за дјела ликовне умјетности (разгледа слике, цртеже, вајарска дјела). • Показује интересовање за учешће у ликовним активностима.	• Препознаје елементарне појмове у ликовној умјетности (слика, цртеж, скулптура, колаж итд.).

• Препознаје, именује и разликује основне боје. • Препознаје и користи основна ликовна средства и алате.	• Познаје, именује, разликује, ствара и користи основне боје, неколико изведених, црну и бијелу. • Познаје и пореди основне облике и текстуру (глатко, грубо, мекано, хрпаво, боцкаво и сл.). • Познаје и користи елементе ликовне умјетности (боје, облике, линије, текстуре), различите ликовне технике и алате.
• Показује интересовање за кратке позоришне и луткарске представе. • Показује интересовање за приче и бајке. • Показује интересовање за учешће у драмским активностима. • Рецитује кратке дјечје пјесме. • Игра се луткама.	• На основу конкретних примјера (гледање дјечјег филма и луткарске представе) препознаје и разликује позориште и дјечји филм. • Активно учествује у изради костима и лутака за представу, користи лутку у драмским активностима и игри. • Радо учествује у драмским активностима (глуми, рецитује). • Комуницира са глумцима, упознаје се са оним што се догађа иза сцене прије и после представе.

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ПОДСТИЦАЊЕ МУЗИЧКЕ, ЛИКОВНЕ И ДРАМСКЕ АКТИВНОСТИ И АКТИВНОСТИ ПОКРЕТА

- ✓ Заједничке активности слушања и препознавања звукова из природе (фијук вјетра, цвркул птица, шуштање лишћа, жубор потока) и окружења (звиждук пиштаљке, сирена хитне помоћи, звук аутомобила) и сл.;
- ✓ Слушање музичких композиција различитих жанрова (дјечја, хорска, инструментална, традиционална, поп, рок и сл.);
- ✓ Игре и активности слушања и препознавања звукова различитих инструмената (слушање звукова Орфовог инструментаријума);
- ✓ Препознавање основних карактеристика музичких инструмената (клавир, гитара, виолина...);
- ✓ Игре и активности уз музику (музичке столице, пјевање и плес);
- ✓ Игре и активности пјевања бројалица и једноставнијих музичких композиција уз плескање и покрете тијелом;
- ✓ Игре и активности у којима дијете користи различите предмете као музичке инструменте;
- ✓ Игре и активности подстицања на шарање, цртање и моделовање;
- ✓ Игре конструкторским материјалима;
- ✓ Игре луткама, помоћ при изради једноставних лутака, маски, костима;
- ✓ Учешће у краћим приредбама и свечаностима;
- ✓ Заједничке игре и активности слушања музичких композиција, препознавање познатих музичких композиција;
- ✓ Активности слушања темпа, динамике и ритма музичке композиције (лаган, брз, умјерен, спор и сл.);
- ✓ Активности упознавања основних музичких елемената (нота, ритам, динамика, висина, темпо и сл.);

- ✓ Игре *Музичке столице* (покушати мијењати задатке у игри нпр. двије групе – кад препознаш композицију дотрчи до столица своје групе и одговори, ко има мање изгубљених столица побједник је и сл.);
- ✓ Игре и активности свирања на Орфовом инструментаријуму (правимо оркестар);
- ✓ Експериментисање са различитим звуцима инструмената;
- ✓ Активности упознавања основних елемената и техника ликовног стваралаштва (боје, облици, текстура, цртање, сликање, моделовање...);
- ✓ Декоративна употреба боја (контрасти, склад тонова и нијанси боја, мијешање боја);
- ✓ Уређивање и декорисање радних простора и простора за игру;
- ✓ Активности откривања својстава материјала за ликовно стваралаштво (тијесто, пластелин, пијесак, глина и моделарски материјали);
- ✓ Сакупљање педагошки обликованих и необликованих материјала за дјечје стваралаштво (каменчићи, лишће, плодови, кутијице, бочице, чепови и сл.);
- ✓ Истраживање елемената умјетности у својим умјетничким дјелима;
- ✓ Активности упознавања елементарних, комплементарних и хроматских боја;
- ✓ Мијешање боја како би добили различите боје или нијансе боја;
- ✓ Кориштење облика и линија како би створили шаблоне;
- ✓ Кориштење материјала различитих текстура како би створили колаж;
- ✓ Кориштење различитих линија, боја, облика и текстуре, како би изразили своје идеје, осјећања, лична искуства и створили сопствена умјетничка дјела;
- ✓ Препознавање елемената умјетности у окружењу;
- ✓ Плес уз музику, слободним покретима;
- ✓ Кретање уз музику на различите начине, како би изразили идеје и осјећања;
- ✓ Истраживање различитих начина кретања уз музику (равно, цик-цак, напријед-назад, брзо-споро и сл.).

2. КРЕАТИВНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете истражује и комбинује различите медије, средства и материјале да би изразило своје креативне идеје, мисли и осјећања.
- Дијете изражава оригиналност – проналази сопствени одговор на задатак који је аутентичан.
- Дијете користи позната умјетничка средства за изражавање у новим ситуацијама.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Пјева једноставније пјесме и мелодије (прво властите, спонтане пјесме) у распону тонова мало више од једне октаве. • Покретом прати ритам музичке композиције, неколико тактова. • Свира једноставне музичке инструменте (бубањ, звечке, штапићи). • Пажљиво слуша и репродукује тапшалице, цупкалице, бројалице, успаванке.	• Препознаје, именује и самопоуздано пјева дјечје пјесме (осјећа повезаност мелодије и ријечи) соло и хорски, уз пратњу музичких инструмената. • Ствара сопствене мелодије и ритмове. • Прати и понавља ритам пјесме, бројалице, тапшалице (користи тијело као инструмент: пљешће длановима, пуцкета прстима и сл.). • Импровизује једноставне ритмове на ударачким инструментима, као пратњу пјесми или бројалици. • Свира на Орфовом инструментаријуму.

• Гестовима и мимиком показује једноставније радње, имитира људе и животиње (на захтјев и спонтано). • Радо учествује у играма <i>Као да, Кобајаги</i>. • Учествује у кратким луткарским представама и драматизацијама. • Рецитује сопствене, спонтане пјесме. • Показује интересовање за лутке, маске, костиме, прерушава се и преузима даје улоге у симболичким играма.	• Невербално комуницира путем мимике, геста и пантомиме. • Игра улоге кроз прерушавање (маске, костими) и даје идеје за богату и комплексну симболичку игру. • Учествује у једноставнијим позоришним и луткарским представама. • Осмишљава риме и краће пјесмице, рецитује. • Осмишљава и креира улоге у симболичкој игри, користи се елементима драматизације, ствара разноврсне замишљене ситуације.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: КРЕАТИВНО ИЗРАЖАВАЊЕ ✓ Игре и активности различитим обликованим и необликованим, природним и вјештачким материјалима, којима се подстиче дјечје стваралаштво (сликање воденим бојама, темперама, цртање фломастерима, воштаним бојама, стварање колажа, мозаика – кориштење каменчића, плодова, текстила и сл.); ✓ Игре улога, симболичке игре (игре <i>Ја сам...</i>, <i>Ти си...?</i>, игре <i>Кобајаги</i>); ✓ Соло и хорско пјевање; ✓ Активности које су карактеристичне за заинтересованост дјетета да користи руку (оставља траг на папиру, шара); ✓ Активности и игре експериментисања бојама и другим ликовним материјалима; ✓ Музичке игре уз плесне покрете – понављање покрета уз различиту врсту музике; ✓ Играње заданих улога, као и индивидуалних, смишљених од стране дјетета (симболичке игре); ✓ Пјевање, свирање, плесање; ✓ Израда музичких инструмената од природног и рециклажног материјала; ✓ Игре прерушавања (кориштење маски и костима); ✓ Игре различитим ликовним, цртаћим и вајарским материјалима (папир, картон, пластелин, глинамол, каменчићи, плодови и сл.); ✓ Активности комбиновања боја (црно-бијело, шарено, моја омиљена боја и сл.); ✓ Активности комбиновања линија и спајања у конкретне облике (косе, праве, изломљене; „Направи животињу помоћу линија“ и сл.); ✓ Активности у којима дјеца проналазе оригинална рјешења и идеје, одступајући од стандардних образаца (нпр. осмисли постојећу игру са новим правилима); ✓ Активности у којима се употребљавају и комбинују различити материјали, алати, технике и средства помоћу којих ће дијете стварати нова идејна рјешења (нпр. направи сликовницу, изложбе илустрација, направи лутку, ауто будућности, робота, маску и сл.); ✓ Активност осмишљавања прича на задате слике, ријечи, боје и сл. ✓ Активности осмишљавања рима и пјесмица. ✓ Активности причања прича са измијењеним крајем приче (нпр. испричај причу <i>Сњежана и седам патуљака</i>, али са другачијим крајем приче); ✓ Активности осмишљавања и реализације кореографија за музичку композицију; ✓ Активности „Уради сам“ (направи играчку, „Нађи рјешење за...“); ✓ Активности поређења и уочавања (Упореди два облика на истој слици, шта примијетиш? Како се осјећаш док слушаш одређену музику?); ✓ Активности креирања улога у игри;	

- ✓ Активности прављења једноставних луткица од различитог необликованог материјала за стоно позориште, позориште лутака;
- ✓ Активности осмишљавања једноставнијих сценарија за представу или једноставније луткарско позориште (стоно позориште);
- ✓ Активности тематског уређења простора у холу или соби са садржајима које су направила дјеца и васпитачи;
- ✓ Активности уређења простора за изложбе радова кроз драматизацију фотографисање рођендана и других догађаја;
- ✓ Активности развоја виших когнитивних функција: рјешавање проблема, планирање одређених активности кроз игру, креативно изражавање кроз драмску и ликовну умјетност (*Ја то могу другачије...*);
- ✓ Активности уочавања изражајности гестова, превођење ријечи у гестове (и обрнуто);
- ✓ Експериментисање звуцима, тоновима и ритмовима на импровизованим инструментима;
- ✓ Активности у којима дијете види, доживљава, комбинује ствари и појаве на нов, оригиналан и неуобичајен начин (препознаје у објекту нешто специфично, доживљава објекат на својствен начин – нпр. проналази каменчиће у облику животиње, проналази посебност у текстури дрвета и другачије је црта на папиру);
- ✓ Активности осликавања својих мисли и емоција (нпр. нацртај своју машту, нацртај своје снове, своје емоције, емоције у вези са музиком, догађајима или умјетничким дјелима и сл.);
- ✓ Активности и игре уочавања проблема задатка, разлика међу појавама, људима или стварима (нпр. јасно описује текстуру материјала неког предмета иако дјелује да су исти, уочава одређене карактеристике људи и ствари и сл.);
- ✓ Експериментисање и провјеравање хипотеза, истраживање којим се развија дивергентно мишљење (пронаћи рјешења проблема без задатих и одређених правила);
- ✓ Игре и активности које развијају осјетљиво (сензибилно) опажање (нпр. цртање којим ће дијете свој сензибилни доживљај неког лика или неког објекта пренијети на цртеж, односно како и на који начин доживљава ту особу или објекат – дубље ће промишљати, нацртати више детаља, употријебиће одређену боју којом ће показати своје мишљење и осјећање у вези са особом или објектом, те ће линијама и облицима изразити пропорцију (величину особе или објекта у односу на друго у окружењу) и сл.);
- ✓ Активности које продубљују сензибилитет дјетета при одабиру и манипулисању ликовним материјалима, као и његове моторичке способности у смјеру подршке развоју fine моторике.

3. РАЗВИЈАЊЕ ДОЖИВЉАЈА ЛИЈЕПОГ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Дијете стиче свијест о вриједностима умјетности и културе средине у којој живи, упознато је са умјетношћу и њеним вриједностима у другим културама.
- Дијете препознаје лијепо и складно, развијајући естетски сензибилитет.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
	• Уочава лијепо у окружењу, природи, умјетничким дјелима, техничким

• Исказује задовољство оним што му се свиђа у непосредном окружењу. • Уочава лијепо на илустрованим материјалима, непосредном окружењу. • На интуитивном нивоу дијете препознаје лијепо, складно и пропорционално.	производима, предметима и свакодневним догађајима. • Ријечима описује своје окружење (природу, предмете, појаве) и коментарише их са другом дјецом и одраслима (даје своју естетску процјену). • Доживљава умјетничко стваралаштво и умије да га тумачи у складу са сопственим искуством. • Обликује естетски доживљај и естетски укус кроз књижевност, поезију, ликовно стваралаштво, музику и плес, драмску умјетност. • Препознаје умјетност и дизајн као битан дио друштвене културе кроз разликовање естетских и етичких вриједности у примјереним умјетничким дјелима.
ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: РАЗВИЈАЊЕ ДОЖИВЉАЈА ЛИЈЕПОГ ✓ Активности fine моторике, вјежбе концентрације (рад на разним задацима – нпр. обоји цртеж да не пређеш оквир цртежа, сложи торањ од коцкица користећи коцкице у двије боје и сл.); ✓ Активности и игре у којима дијете ужива уз музику (бира омиљени музички садржај и ужива у истом); ✓ Активности у којима дијете бира различите материјале и средства за ликовно изражавање; ✓ Активности анализе простора који га окружује (уредан или неуредан простор, пријатан или непријатан осјећај у том простору, складан, лијеп и сл.); ✓ Активности заједничког стварања лијепог, угодног и простора занимљивог за дјецу (мјеста за игру, за фотографисање, изложбе и сл.); ✓ Активности запажања (шта ти се свиђа на цртежу, шта је лијепо у нашој соби, шта видиш у својој непосредној околини и сл.); ✓ Активности и игре тумачења дјечјих цртежа и свијест о сликарској слободи сваког дјетета; ✓ Активности усмјерене према естетском доживљају умјетничког дјела (<i>Шта ти се свиђа на слици?, Како се осјећаш док посматраш слику?</i> и сл.); ✓ Игре и активности усмјерене према естетском доживљају окружења у којем дијете живи и расте (<i>Шта ти се свиђа у радној соби и зашто?, Кућа из маште!</i>); ✓ Заједничке игре и активности кроз причање прича кроз које се одражава доживљавање свијета (причање доживљаја и догађаја са одређеним карактеристикама, описима и сл.); ✓ Игре и активности којима се пружа подршка естетском васпитању (особине лијепог у одређеним понашањима, особама, дјелима и медијима и сл., игре опажања); ✓ Игре и активности подстицања пажње, опуштања тијела и сл.; ✓ Ликовне активности које воде остварењу случајне репрезентације (именовање објеката или особа на цртежу које показује колико дијете употребљава симболе и колико му емотивно значи цртеж); ✓ Активности у којима се нуде различити ликовни материјали, а гдје их дијете самостално бира и ствара своје креације;	

- ✓ Активности које нуде доста различитости доживљаја који изазивају дјететову емоционалну реакцију, а на основу које ће дијете моћи разговором или путем ликовног стваралаштва да их преноси другом (нпр. одлазак на излет, посјета другу у селу, посјета школи, посјета цвјећари и сл.);
- ✓ Активности откривања естетског сензибилитета код дјетета на основу ликовног изражавања (визуелни тип – реалан у приказивању околине; имагинарни тип – оригиналан и неуобичајен приказ; интелектуални тип – на основу комбинације визуелног памћења и креативног мишљења; експресивни тип – спонтан и импулсиван приказ; сензитивни тип – наглашавање необичних мотива и сл.; аналитички тип – наглашавање најситнијих детаља; синтетски тип – тежи цјелини мотива);
- ✓ Активности откривања ликовног типа дјетета на основу кориштења ликовно-изражајних материјала (колористички – изражава се бојом; графички тип – употребљава линије при цртању или само једном бојом означава рубове цртежа; конструктивни тип – подсећа на цртеж архитекте, структуриран; импулсивни тип – спонтан и брз; просторни тип – вјерни приказ простора и перспективе; декоративни тип – декоративни рад);
- ✓ Активности подстицања на тумачење слика, цртежа, вајарских дјела.

4. ОПШТА КУЛТУРА И ПОЗНАВАЊЕ УМЈЕТНОСТИ

ОПШТИ ИСХОДИ УЧЕЊА

- Познаје друштвене конвенције, обичаје и показује спремност да их интериоризује.
- Познаје музичку, драмску, ликовну и умјетност покрета, на елементарном нивоу.

КОНКРЕТНИ ИСХОДИ УЧЕЊА

ДО ТРЕЋЕ ГОДИНЕ	ДО ШЕСТЕ ГОДИНЕ
• Показује занимање за народну и дјечју књижевност. • Заинтересовано је за културно-умјетничке догађаје. • Учествоје у јавним наступима са другом дјецом. • Показује интересовање за сликовнице и дјечје књиге, посјету књижари и библиотеци.	• Интуитивно осјећа припадност култури свога народа и своје земље. • Препознаје примјере културно-историјског наслеђа свог и других народа. • Заинтересовано је за приче о симболима своје и туђих култура. • Учествоје у фолклорним играма и обичајима свога краја. • Учествоје у друштвеним и културно-умјетничким активностима и свечаностима у својој предшколској установи и локалној заједници и препознаје свој допринос. • Преузима одговорност за своју улогу у заједничким активностима (припрема свечаности и сличне активности). • Показује интересовање за дјечју литературу, посјећује књижару и библиотеку. • С пажњом прати и слуша продукте књижевности за дјецу.

• Заинтересовано је за предмете и умјетничка дјела која се налазе у музејима и галеријама.	• Развија занимање за различите врсте умјетности и жанрове у оквиру појединачних умјетничких праваца. • Препричава и процјењује културне догађаје и своју улогу у њима. • Заинтересовано за умјетнике и њихова умјетничка дјела (писаца, сликара, музичара...) • Прихвата правила културног понашања у институцијама културе и дјелује у складу са њима. • Посјећује институције културе, заинтересовано је за музејске и галеријске поставке. • Заинтересовано је за позоришне представе, концерте. • Препознаје и именује основна изражајна средства у умјетности (сликарство, књижевност, музика и сл.). • Истражује умјетничка дјела и различите врсте умјетности, са циљем стицања сазнања из опште културе.
--	--

ПОТЕНЦИЈАЛНЕ АКТИВНОСТИ: ОПШТА КУЛТУРА И ПОЗНАВАЊЕ УМЈЕТНОСТИ

- ✓ Заједничко пјевање бројалица, набрајалица, народних пјесама и једноставнијих пјесмица познатих аутора музике за дјецу;
- ✓ Активности кроз које ће се дјеца упознати са дјелима народне књижевности;
- ✓ Учествовање у културним догађајима за дјецу;
- ✓ Рецитоване једноставнијих садржаја народне и савремене књижевности нашег и других народа;
- ✓ Активности и игре из фолклора народа којем дијете припада, као и других народа;
- ✓ Симболичке игре (ја сам сликар, ја сам музичар, ја сам балерина);
- ✓ Активности упознавања са основним елементима и појмовима умјетности (упознајемо инструменте, чиме све можемо сликати и сл.);
- ✓ Посјета дјечјем и луткарском позоришту;
- ✓ Посјета библиотеци, читаоници, књижари, сајму књига;
- ✓ Учешће на јавним наступима (плесни наступ, одређена улога у дјечјој представи или приредби и сл.);
- ✓ Посјете институцијама културе (музеји, галерије, библиотеке, центри умјетности и сл.);
- ✓ Посјете дјеци у другим крајевима (градске и сеоске, по могућности другим предшколским установама, градовима и земљама);
- ✓ Учешће у културно-умјетничким активностима предшколске установе и мјеста живљења (јавни наступи – приредбе, културна дешавања – изложбе, књижевне вечери и сл.);
- ✓ Активности упознавања са начинима живљења у разним крајевима наше земље и земљама других народа (обичаји, традиција, модерна друштва);
- ✓ Активности обиљежавања одређених датума у години (карактеристике празника код нашег народа и других народа);
- ✓ Активности увиђања сличности и разлика између дјеце (пол, језик, култура, обичаји и сл.), уз наглашавање да је богатство у различитости;

- ✓ Игре и активности у којима дјеца сазнају о умјетности и њиховим представницима (име умјетника, интересантни дијелови биографије умјетника, музика коју је компоновао, називи музичких дјела, књига коју је написао, слика коју је насликао и сл. Нпр. *Шта је музика и ко ствара музику? Како се зову особе које стварају музику? Да ли знаш име неког сликара?* и сл.);
- ✓ Игре и активности које укључују препричавање или причање о културним догађајима у предшколској установи или окружењу (*О Дјечјој недјељи, О Ноћи музеја*, одласку у биоскоп или позориште и сл.);
- ✓ Активности које подстичу љубав дјеце према књизи (формирање библиотеке у радној соби, формирање читаоница, учлањење у библиотеку);
- ✓ Активности у којима се користи народна и умјетничка књижевност за дјецу (пјесме, приче, бајке, басне, успаванке нашег и других народа);
- ✓ Активности упознавања са различитим начинима представљања умјетности (књиге, радио, телевизија, емисије, филм и сл.);
- ✓ Активности елементарног познавања умјетничких дјела (препознавање главних ликова у књижевним дјелима, препознавање технике у сликарству, упоређивање дјела различитих умјетника, упознавање са посебним примјерима одређене умјетности – слика, композиција, књига и сл.);
- ✓ Традиционалне и модерне игре уз музику;
- ✓ Презентације једноставнијих драмских форми познатих умјетника;
- ✓ Активности слушања музике и препознавање познатих композиција (назив композиције, име композитора и сл.);
- ✓ Активности препознавања жанрова музичких композиција (класична музика, музика из различитих крајева свијета, музика из окружења);
- ✓ Упознавање архитектонских карактеристика кроз примјере у окружењу (посјета археолошким ископинама, старим грађевинама и сл.);
- ✓ Сусрети са ликовним умјетницима, музичарима, књижевницима.

4. ПЛАНИРАЊЕ, ДОКУМЕНТОВАЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА СА ДЈЕЦОМ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Планирање и припремање васпитно-образовног рада представља операционализацију предшколског програма и свака појединачна предшколска установа (и њене организационе јединице) планирају васпитно-образовни рад поштујући контекст у којем дјелују (сеоска или градска средина, мали или велики вртић).

Планирање, реализација и евалуација васпитно-образовног рада чине интегрални процес примјењивања Програма предшколског васпитања и образовања у Републици Српској.

Планирање је континуиран процес који подразумијева посматрање и утврђивање дјечјих могућности, интересовања и потреба, одређивање одговарајућих исхода учења, а затим обезбјеђивање активности, материјала и опреме којима ће се дјеловати на остваривање промјена у развоју о којима говоре исходи и, на крају, планирање начина процјене ефикасности цијелокупног рада.

Планирање је тимски процес континуираног дијалога, који укључује све актере у предшколској установи (родитеље, дјецу, васпитаче, стручне сараднике, управу) и не треба га сматрати формалношћу или административним чином.

Планирање почиње посматрањем дјече и утврђивањем њихових могућности, потреба, жеља и интересовања, у условима у којима се васпитно-образовне активности реализују. На основу тога, планира се довољно учећих искустава и активности које се односе на конкретно дијете, мање групе дјече, цијелу групу дјече, окружење у којем бораве дјеца. Обавеза васпитача је да планирају све вријеме које дијете проводи у предшколској установи, укључујући и вријеме за обављање рутина (здравствено-хигијенске активности, поподневни одмор, оброци и сл.). Посебно важно је планирати вријеме за слободну игру дјече, било у радној соби или на отвореном.

ПЛАНИРАЊЕ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА СА ДЈЕЦОМ ЈАСЛИЧКОГ УЗРАСТА

Планирање непосредног васпитно-образовног рада има своје специфичности на узрасту до три године, пошто се оно заснива на међудејству васпитно-образовног рада и игре, његе и учења малог дјетета, са акцентом на индивидуализацију и одговарање на потребе сваког дјетета.

Међудејство и интеракција његе, спонтаног учења, игре и васпитно-образовног рада чини доминантан фонд активности и обавеза према дјечи јасличког узраста, али и основни принцип у састављању распореда живота и рада у предшколској установи. Правило је да се одрасли баве дјецом онолико пута колико је потребно, како би дијете било намирено. Тиме се потенцира задатак васпитача да своје активности усаглашава са индивидуалним потребама сваког дјетета. Одрасли има обавезу да средину учини подстицајном за дјецу овог узраста, те да организује примјерене учеће активности које ће дијете водити у зону наредног развоја. Вријеме је флексибилно и зависи од индивидуалних потреба сваког дјетета у групи. За целокупан развој дјетета изузетан значај има усаглашавање ритма живљења у предшколској установи са навикама које дијете носи из породице.

Њега, игра и васпитни рад представљају комплементарну цјелину, јер се главни дио васпитања у овом узрасту остварује преко бројних спонтаних или добро смишљених поступака његе и одговарања на дјечје разноврсне потребе. Њихово планирање и реализација уважава принцип индивидуалности, а како дјеца одрастају, индивидуални приступ се постепено допуњује групним учећим активностима и играма, са нагласком да сваком дјетету, појединачно, треба адекватна подршка. Процеси учења су сложенији, одвијају се у оквирима утицаја новог социјалног окружења. Њега је елементарна потреба одојчета и малог дјетета, а осим тога што је важно да буде суво, утопљено, ушушкано, сито, од велике важности је и да му се топло обраћа одрасла особа и одговара на сигнале за комуникацију.

Васпитачи планирају свој рад у оквиру његе и васпитног рада тимски, поштујући уочене карактеристике и развојне сигнале дјече, избором исхода који се остварују играликим активностима које су прилагођене за мале групе, не занемарујући ни заједничке активности све дјеце у групи.

Говорне, физичке, социоемоционалне и интелектуалне активности са узрастом постају сложеније, дјеца испољавају све веће интересовање за свијет око себе. Самоактивношћу и адекватним подстицањем од стране одраслих дјеца се упућују и храбре на откривање и упознавање предмета и појава из непосредне околине. Битно је да васпитач припреми подстицајну, богату средину (много доступних разноврсних играчака, од различитих материјала који стоје на истом мјесту у простору и континуирано су доступне дјечи) у којој дјеца сама бирају играчке и развијају игру, зависно од унутрашњих мотива, сазнања и тренутних расположења. Дјеца у овој доби

испољавају изразите жеље за кретањем, што сугерише организовање физичких и перцептивних активности и игара (пузање, гурање, котрљање, ношење). Осим радне собе, цијели простор предшколске установе мора бити инспиративан и доступан дјечи јасличког узраста, како би могли да задовоље своје потребе за истраживањем и учењем.

Чување и унапређење здравља дјеце у јаслицама је један од важних задатака и предуслова ефикасног васпитно-образовног рада. Очување здравља дјеце у предшколској установи, претпоставља постојање превентивних мјера здравствене заштите, укључујући хигијену, његу и правилну исхрану.

Упознавање са индивидуалним особеностима развоја дјеце и пажљиво праћење и спознавање потреба и интересовања сваке дјевојчице и сваког дјечака у групи, чини основу за планирање, извођење и евалуацију васпитно-образовног рада и њега. То значи да се јасно препознају сигнали развоја који се испољавају у виду квалитативних промјена у понашању, психомоторним и интелектуалним способностима, говору и социјално-емоционалним компетенцијама сваког дјетета у групи. Поштовање индивидуалних разлика и потреба јесте могућност да се оне, прије свега, опазе на вријеме, да се на индивидуалну поруку сваког дјетета благовремено и правилно одговори.

Успостављање дневног ритма живљења (активности и њега) који одговара групи дјеце и сваком дјетету у групи у предшколској установи, подразумева поштовање узрасних, педагошко-психолошких, здравствених, физиолошких критеријума и аспеката развоја. Са педагошког становишта, у оквиру васпитног процеса дјечи овог узраста највише одговара наизмјеничан распоред играликих активности и одмора и рекреативних активности, у оквиру којих се могу обављати активности њега и здравствене заштите. Доследност у ритму значајно утиче на осјећање сигурности, припадности, лагодности, задовољства и пуноће живота мале дјеце, а успутни ефекти устаљеног ритмичног живота у предшколској установи утичу на стварање навика квалитетног живота. Ова доследност распореда, обухвата и флексибилност ритма живљења у предшколској установи као цјелини.

ПРИСТУП ПЛАНИРАЊУ

ТЕМАТСКИ ПРИСТУП ПЛАНИРАЊУ

Тематско планирање је тимски, креативан процес у којем се полази од потреба, интересовања и могућности дјеце, на основу којих се одређују исходи учења и, кроз одабрану тему, планирају игре и активности којима ће се дјеца и васпитачи бавити у одређеном временском периоду (етапни план – двије седмице). У оквиру једне теме могуће је издвојити подтеме (нпр. за тему животиње подтеме могу бити домаће животиње, шумске животиње, животиње далеких крајева и сл.). Подтеме се углавном реализују у току једне седмице, кроз различите учеће активности, засноване на планираним исходима учења. Поштујући дјечја интересовања и потребе, тим васпитача бира теме у складу са Годишњим програмом рада предшколске установе, годишњим добима, календаром манифестација и празника, различитих догађаја у породици и заједници и слично.

ПРОЈЕКТНИ ПРИСТУП ПЛАНИРАЊУ

Пројектни приступ планирању подразумева дуготрајније бављење неком темом. Пројект идеја може да проистиче из свакодневних искустава дјеце и одраслих, из дјечје игре, из проблематике која заокупља дјецу и интересује их, из уочених потреба и радозналости дјеце и васпитача, из различитих догађаја у предшколској установи,

породици, заједници. Пројектни приступ планирању подразумијева заједничко истраживање, играње, трагање, стварање дјецe, васпитача, родитеља/старатеља, чланова заједнице. Васпитач истражује различите изворе сазнања, проналази нове идеје и промишља којим активностима би се током пројекта могли бавити, шта је потребно од материјалних ресурса и опреме, како би се дјеца подстакла да истражују, откривају и испробавају своје идеје. Пројекат може трајати и неколико мјесеци, зависно од правца истраживања, надограђивања идеја, богатства подстицаја и, прије свега, дјечјег интересовања и радозналости.

ДУГОРОЧНО, ЕТАПНО, ПРОЦЕСНО ПЛАНИРАЊЕ И ПЛАНИРАЊЕ У ХОДУ

Према обиљежјима и намјени, планирање дијелимо на дугорочно, етапно, процесно и корекционо планирање (планирање у ходу).

Дугорочно планирање, суштински је информисање, добро познавање и разумијевање садржајне структуре и принципијелних одређивања у Програму предшколског васпитања и образовања у Републици Српској. То је процес сталног стручног усавршавања у циљу избора најквалитетнијег пута његове реализације, прилагођавања условима социјалног и материјалног окружења и развојним могућностима васпитне групе и сваког дјетета у групи. Тиме се васпитно-образовни рад са предшколском дјецом уздиже над активностима чувања дјецe и превазиђеним концепцијама подучавања и опонашања школе.

Дугорочним планом се регулишу и елементи методичког модела интерпретације, као што су: креирање окружења за учење и развој (стварање специфично уређене средине), добар и стручан избор дидактичких средстава и материјала у центрима за учење. При томе увијек треба имати на уму да је програм заснован на идеји да се већи дио учећих активности и игре реализује у малим групама и у центрима за учење, који највише одговарају природи планиране активности. Најефикасније је да се дугорочно планирање обавља тимски и паралелно са израдом годишњег програма рада предшколске установе као цјелине.

На основу постојећег стања и жељених стратешких циљева развоја, квалитета и организације рада предшколске установе, којег поставља тим и управу установе, могуће је одредити неколико аспеката дугорочног планирања који може бити одређен краткорочним, средњорочним и дугорочним плановима развоја:

- **Годишњи планер партнерства са породицом**
 - Очекивања родитеља/старатеља
 - Активности са породицом
- **Годишњи планер ресурса**
 - Просторни услови
 - Креирање окружења за учење и развој (стимулативно окружење)
- **Планирање квалитета васпитно-образовног рада**
- **Педагошка клима у предшколској установи и васпитној групи**
- **Стил руковођења предшколске установе и васпитно-образовни процеси.**

Дугорочно се тимски планирају и реализују фондови за набављање дидактичног и потрошног материјала, опреме и играчака, књига, стручне литературе, радних листова, што подразумијева активности на процјењивању постојећег стања у погледу

опремљености цјелокупног амбијента предшколске установе, идентификацији потреба, планова за набавку и саму набавку.

Дугорочно се планирају начини прилагођавања и уређивања цијелог простора предшколске установе како би се све доступне просторије искористиле за потребе васпитно-образовног рада и биле доступне свој дјечи и васпитачима, а тиме отварале могућности за разноврсне активности и мијешање дјеце и одраслих, како би предшколска установа заиста била мјесто заједничког живљења.

Дугорочно се планирају дидактичко-методичке иновације, њихово увођење у праксу и процјењивање ефеката, потребе за стручним усавршавањем васпитно-образовних радника, са циљем унапређивања компетенција које ће омогућити квалитетну примјену Програма.

Континуирано дугорочно, али и етапно и дневно се планирају активности на развијању партнерства са породицом и заједницом, партнерство са школом, што укључује равноправно учешће и подијељену одговорност између различитих актера и међусобно договарање.

Дугорочно се планирају активности на развијању повољне, отворене, здраве радне атмосфере, препознатљиве јединствене филозофије и организационе структуре сваке предшколске установе, у којој ће се добро осјећати дјеца, родитељи, сви запослени. Такође, дугорочно се ради на развијању демократичног стила руковођења и начина промоције значаја раног учења, планира се супервизија васпитно-образовних радника, као и начини самоевалуације предшколске установе и саморефлексије васпитача.

Етапно планирање је систематско, тимско бављење основним питањима рада за краће вријеме (двије недјеље). Етапним плановима се обезбјеђује континуитет, очување система учећих активности и евалуација процеса у свјетлу очекиваних исхода учења. Етапни планови најдиректније зависе од околности у конкретној групи, односно од доброг познавања:

- индивидуалних могућности сваког дјетета у групи;
- могућности, афинитета и особености васпитне групе;
- ресурса социјалног и материјалног окружења на којима је могуће заснивати учеће активности и његовати дјечју игру;
- личних афинитета и самопроцјењивања способности васпитача, што утиче на избор садржаја и облика активности.

Учеће активности, игра и свакодневне животне активности су микрочестице етапног плана. У етапном планирању руководимо се слједећим питањима: како се дефинише активност и игра, шта се под тим појмом подразумијева у оперативном смислу и каква је веза са циљевима, задацима тима и очекиваним исходима активности; који су методички облици развојно најподеснији да се примјењују и коме су намијењени (цијелој групи за фронталну формацију, малим групама у центрима за учење, или групама средње величине); и који су методички услови или поступци неопходни да би она била привлачна за дјецу и сврсисходна у њиховом учењу.

Једна учећа активност је крајње условно и флексибилно постављена микроцјелина, добро замишљена и заокружена идеја о садржају и поступцима који одговарају неком од исхода или се њоме може дјеловати интегративно на више дефинисаних исхода учења, у оквиру различитих аспеката дјечјег развоја. Временско трајање учеће активности је

флексибилно и најчешће се одвија у времену од 15 до 30 минута, у зависности од узраста и интересовања дјете, те у складу са њиховом концентрацијом и пажњом на активност. Будући да Програм није ближе дефинисан у погледу садржаја учења, оквир учеће активности флексибилно је постављен (нпр. у било којем од аспеката развоја, након дефинисања исхода, прелази се на инвентар, врсту активности, њен симболичан назив, како би постала честица плана која одговара за један или више планираних исхода). Више активности које се етапним планом предвиде чине „систем учећих активности“ и суштински представљају инвентар, списак учећих активности, којима се регулише процес васпитно-образовног рада за краћи период (двје седмице), водећи при томе рачуна да се њихов избор заснива на добро постављеним очекиваним исходима и да се остварују циљеви и задаци Програма, те да се могу увидјети исходи учења, након реализације етапног плана.

Процесно планирање је најважнији дио процеса планирања и суштински представља детаљну разраду етапног плана, краткорочно је, и односи се, прије свега, на **дневно планирање**. Оно је предвиђање тока непосредног васпитно-образовног рада за један дан. Најбољи избор је да увелико подсјећа на израду сценарија који је довољно флексибилан, како би се интервенције могле чинити и током непосредног рада са дјецом. Када се дефинишу учеће активности и игре по садржају, планира се њихова намјена, оријентационо трајање и размјештај у центрима за учење који су у употреби, или се планира и формирање нових центара за потребе планираних активности. На очекиване исходе се може дјеловати континуирано, са више различитих активности, што значи да се оне могу понављати онолико дуго колико траје трагање за сигнаlima развојних промјена.

Процесно планирање је креативни чин тима васпитача једне васпитне групе (уз подршку стручних сарадника), предвиђање тока и поступака за квалитетан процес васпитно-образовног рада и представља подсјетник, који се планира прије реализације учеће активности и служи као ослонац васпитачима током непосредног васпитно-образовног рада са дјецом. Дневно припремање је кратко и систематско прегледање свих услова и раније одабраних средстава, провјера њихове функционалности, договор са потенцијалним носиоцима активности који се укључују у неку од етапа процеса.

Корекционо планирање (планирање у ходу) започиње већ током процеса, када се уочи да планиране активности не успијевају, не задовољавају интересовања дјете или су лоше материјално поткријељене, па се морају одложити за наредни период, или кад васпитач процијени, да активност не води ка очекиваним исходима, кад су оне постале монотоне и претјерано ослоњене на испуњавање форме и слично.

Планирање у ходу ради се и након евалуације ефеката етапног или више етапних планова, када се уочи да се не остварују планирани исходи учења који покривају равномјерно све аспекте развоја. Уколико се дође до сазнања да неки од исхода нису остварени, или су остварени на нижем нивоу од очекиваних, наредна етапа је простор да се унесу нове, сличне активности којима се врши допуњавање пропуштених садржаја, или се само продужава вријеме учећих активности и игре.

ЕВАЛУАЦИЈА

Свака предшколска установа планира начин евалуације којим ће процјењивати ефекте васпитно-образовног рада у односу на постављене исходе учења одређене Програмом предшколског васпитања и образовања Републике Српске.

Евалуација је континуиран процес који се изводи на два нивоа: **нивоу рада тима васпитача и нивоу рада предшколске установе.**

Евалуација на нивоу рада тима васпитача је битан сегмент и подразумијева промишљање о:

- Исходима учења;
- Учећим активностима;
- Праћењу и напредовању дјеце и васпитне групе, укључујући дјецу са сметњама у развоју, талентовану и даровиту дјецу;
- Слободној дјечјој игри, активностима на отвореном и сл.;
- Партнерству са породицом и заједницом, породичним вриједностима и манифестацијама;
- Окружењу за учење и развој (стимулативно окружење).

Евалуација на нивоу предшколске установе је дугорочна и изводи се једном до два пута годишње и на основу ње се праве акциони планови. Она је обавеза тима предшколске установе, који укључује све актере (родитеље/старатеље, дјецу, васпитаче, стручну службу, управу). Евалуација на нивоу предшколске установе је услов и основа развоја квалитета васпитања и образовања, као и основа за управљање и стратешко планирање у предшколској установи. То је континуирано, систематско, планирано унапређивање квалитета кроз праћење и процјену процеса и резултата. Треба да се базира на питањима: Какав смо ми вртић? Како то знамо? Шта можемо учинити да бисмо били бољи?

Треба да буде усмјерена на сљедеће области:

- квалитет услова у предшколској установи/структурални квалитет, који одређује оквир за васпитно-образовни рад. Односи се на физичке и материјалне услове, ресурсе, рутине, начине организације дана и недјеље, ритуале, број дјеце у групама, односе броја одраслих и дјеце у предшколској установи и сл., и даје одговоре на питања да ли је окружење сигурно, безбједно и повољно за дјецу предшколског узраста,
- квалитет процеса/процесни квалитет, који захвата аспекте програма рада предшколске установе као што су интеракција и комуникација дијете – одрасли; дијете (дјеца) – дијете (дјеца); дидактичко-методички контекст, односно, квалитет активности које се организују; као и контекст простора, односно, центара за учење
- индикатори исхода гдје се узимају у обзир ефективност програма рада у предшколској установи, утицаји које програм има на развој и учење дјеце, физичко и ментално здравље, као и спремност за наредне степене образовања.

Начине евалуације (квантитативне, квалитативне или мјешовите природе), методе и технике одређује тим у предшколској установи, а истраживања обухватају све одрасле и дјецу (запослене, родитеље и дјецу). Евалуацијом се утврђује да ли окружење предшколске установе и програм који се у њему спроводи задовољава потребе сваког дјетета у предшколској установи. Информације које се добијају евалуацијом служе за модификовање и даље усавршавање васпитно-образовног процеса.

У процесу евалуације, потребно је одредити:

- реалне циљеве,
- мјерила процјењивања ефикасности рада васпитача и напредовања дјеце,
- методе на основу којих ће се прикупљати подаци,

- начине њихове обраде, анализирања и интерпретације,
- начине представљања широј јавности (нпр. родитељима/старатељима, локалној заједници и сл.).

Саморефлексија васпитача је освјешћивање васпитача о ефикасности свог рада, о начинима на које задовољава дјечје потребе. Саморефлексија рада васпитача је континуирана обавеза сопственог процјењивања ефикасности васпитно-образовног рада у односу на групу дјеце и постављене исходе учења, а све са циљем уочавања недостатака и, на основу тога, рада на њиховом уклањању и унапређивању сопственог рада. Васпитач и тим у цјелини освјешћују путеве које су изабрали да би, одговарајући на дјечје потребе, стигли до одређених исхода учења. Евалуацијом васпитно-образовног рада и саморефлексијом, васпитач добија информације о томе да ли изабране активности у раду покривају све аспекте развоја, са једне стране. Са друге стране, процјењује да ли је избор активности уравнотежен и да ли такав избор доприноси развоју групе и конкретном дјетету у смислу постављених исхода.

Као врста, рефлексија васпитача и тима може да се ради прије рада са групом (у фази планирања васпитно-образовног рада), у току рада са групом (дјецом) и након одређених активности (у виду осврта на реализовано).

Сврха евалуације васпитача је да:

- добије повратну информацију о томе да ли пракса задовољава дјечје потребе и утиче на остваривање исхода учења одређених Програмом;
- на основу те информације коригује и креира будући рад;
- добије повратну информацију о ефикасности изабраних метода и активности и њихових утицаја на развој конкретног дјетета и групе.

Процјењивање учења и развоја дјеце треба да се базира на континуираном посматрању дјеце; чланови тима посматрају, слушају, ступају у интеракцију са дјететом или групом, биљеже своја запажања у Књигу за праћење развоја и учења дјетета. Те информације служе за дубљу анализу праксе, и на основу њих се даље планира у правцу задовољавања дјечјих потреба, и поставља мрежа исхода за појединачно дијете, мање групе дјеце и групу у цјелини.

ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ЕВИДЕНЦИЈА

У предшколској установи се документација и евиденција воде у облику записа на папиру, а могу се водити и у електронском облику.

Предшколска установа води педагошку документацију и евиденцију тако да обезбјеђује чување личних података дјетета у складу са законским прописима којима се прописује заштита личних података.

У предшколској установи се води следећа документација:

1. Матична књига дјеце

Матична књига се води за дјецу која похађају предшколску установу, било да је ријеч о целодневном програму, полудневном и скраћеном програму или Програму за дјецу у години пред полазак у школу. У матичну књигу се уписују дјеца која су боравила у установи најмање један квартал у години. Упис дјеце у матичну књигу врши задужени тим васпитача или друго лице по овлашћењу директора предшколске установе.

2. Радна књига за предшколске установе

Радну књигу за предшколске установе води тим васпитача задужен за једну васпитну групу или васпитач који реализује полудневни или скраћени програм. Радна књига за предшколске установе служи за планирање, документовање и евалуацију васпитно-образовног рада.

3. Радна књига за рад са дјецом пред полазак у школу

Радну књигу за рад са дјецом у години пред полазак у школу води васпитач који реализује Програм за дјецу у години пред полазак у школу, намијењен дјечи која раније нису била укључена у неки од организованих видова предшколског васпитања и образовања.

4. Љетопис установе

Љетопис установе је документ у који се уносе дешавања у једној предшколској установи хронолошким редослиједом. У љетопис установе уносе се сви важнији подаци и догађаји из живота и рада установе и тај документ се чува трајно. Љетопис води лице које именује директор.

5. Књига за праћење развоја и учења дјетета

Књига за праћење развоја и учења дјетета је документ који се води за свако дијете уписано у предшколску установу, које похађа цјеловити развојни програм у цјелодневном или полудневном боравку, ради континуираног и систематског праћења развоја дјетета. Књига за праћење развоја и учења дјетета води се од тренутка уписа дјетета у предшколску установу, доступна је родитељима/старатељима и предаје им се приликом исписа дјетета из предшколске установе, са циљем давања на увид стручној служби школе, ради обезбјеђивања континуитета између предшколског и основношколског васпитања и образовања.

6. Радна књига за стручне сараднике у предшколској установи

Радну књигу за стручне сараднике воде педагог, психолог, дефектолог/специјални едукатор – рехабилитатор и логопед и социјални радник.

Коришћени извори:

1. Антропова, М. В. и Кољцова, М. М. (1986). (ред) Психофизиолошка зрелост деце. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
2. Bastiani, J. (2003). Involving parents, raising achievement. UK Department for Education and Skills.
3. Bodroški Spariosu, B. (2007). Efikasnost i pravičnost obrazovnih sistema u evropskim politikama obrazovanja. *Nastava i vaspitanje*. broj 3, str. 264–282.
4. Valjan Vukić, V. (2012). Prostorno okruženje kao poticaj za razvoj i učenje djece predškolske dobi. *Magistra Iadertina*. 7(7), str. 123–132.
5. Виготски, Л. С. (1971). Учење и развој у предшколском узрасту. Београд: Предшколско дете, бр. 4.
6. Vudhed, M. (2012). Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika. Београд: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
7. Група аутора. (1989). Родитељи у децјем вртићу. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. Zini, M. (2005). Vidi, osluhni, dodirni, okusi, pomiriši i voli. *Children in Europe*. U: *Dijete, vrtić, obitelj* 44 (2006). str. 15–17.
9. Каменов, Е. (1997). Модел основа програма васпитно-образовног рада са предшколском децом, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду, Републичка заједница виших школа за образовање васпитача.
10. Каменов, Е. (2010). Различити приступи предшколском васпитању и образовању у Европи. *Наша школа*, број VII. Бијељина: Педагошки факултет. стр. 148–159.
11. Klemenović, J. (2009). *Savremeni predškolski programi*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine. Novi Sad. Visoka škola strukovnih studija za obrazovanja vaspitača, Vršac.
12. Klemenović, J. (2010). Razvoj savremenih kurikuluma predškolskog vaspitanja i obrazovanja., *Pedagogija* br. 3, Београд. стр. 24–40.
13. Majer-Hauzer, H. (2012). Samostalna deca su srećnija, pedagoški metod Marije Montessori. Београд: Laguna.
14. Маринковић, С. и Марковић, С. (2013). Весели вртић. Београд: Креативни центар.
15. Милановић, Љ. (2004). Збирка 300 игара за најмлађе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
16. Мојић, Д. (2010). Програм предшколског васпитања и образовања у Републици Српској као савремени мултифункционални курикулум. *Нова школа* број 7, година V. Бијељина: Педагошки факултет у Бијељини. стр. 186–200.
17. Мојић, Д. (2013). Квалитетна педагошка комуникација у функцији успостављања партнерства предшколске установе и породице. *Нова школа* број 11. Бијељина: Педагошки факултет у Бијељини. стр. 336–351.
18. Мојић, Д. (2016). Педагошко образовање родитеља у функцији унапређивања партнерства предшколске установе и породице. *Нова школа* број XI (1). Бијељина: Педагошки факултет у Бијељини. стр. 185–201.
19. Мојић, Д. (2017). Родитељ – партнер у савременој предшколској установи, *Нова школа* број XII (1). Бијељина: Педагошки факултет у Бијељини. стр. 224–238.
20. Мојић, Д, Ловрић-Радетић, С. и Унчанин, Г. (2020). Програм за унапређење партнерства са породицом – програм одговорног родитељства. Бања Лука: Министарство просвете и културе Републике Српске.
21. Pavlović Breneselović, D. (2000). *Partnerski odnos u vaspitanju*. Београд. Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet u Beogradu. Centar za interaktivnu pedagogiju.

22. Павловић Бренеселовић, Д. (2012). Од природних непријатеља до партнера, Системски приступ односу породице и јавног васпитања. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
23. Pavlovski, T. (1992). Tematsko planiranje u dečjem vrtiću, Beograd: IPA Filozofskog fakulteta (12–42, 49–52).
24. Pećnik, N. i Starc, B. (2010). Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece. Zagreb: UNICEF.
25. Rangelov-Jusović, R. (2007). Od saradnje ka partnerstvu. Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative Step by Step.
26. Rauch, V. (2020). Pristup usmjeren na dijete: Vrtići koji promoviraju demokratiju. „Step by Step pristup“. Sarajevo: COI Step by Step.
27. Спасојевић, П. (2011). Породична педагогија и одговорно родитељство. Бања Лука. Нова школа плус. Универзитет у Источном Сарајеву. Педагошки факултет у Бијелини.
28. Спасојевић, П. (2013). Методика предшколског васпитања и образовања, теорија и пракса цијеловитих програма предшколског учења. Бања Лука: ИП „Нова школа плус“, Филозофски факултет.
29. Спасојевић, П., Прибишев Белеслин, Т. и Николић, С. (2007). Програм предшколског васпитања и образовања, Министарство просвјете и културе Републике Српске, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства. Станојловић, С. (2006). Дијете у породици и школи. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
30. Спасојевић, П, Мојић, Д. и Стевић, Д. (2017). Водич за васпитаче за Програм у години пред полазак у школу. Сарајево: Save the Children за сјеверозападни Балкан.
31. Станојловић, С. и Спасојевић, П. (2005). Унапређивање компетенција у предшколском васпитању, приручник за васпитаче, учитеље, водитеље играоница и родитеље. Бијелина. Републички педагошки завод. Јавни фонд за дјечију заштиту РС.
32. Fraser Mustard, J. (2002), Early Child Development and the Brain-the Base for Health, Learning and Behavior Throughout Life. In: Eming Young, M. (ed.) From Early Child Development to Human Development: Investing in Our Children's Future. Washington, D.C.: The World Bank. pp. 23–62.
33. Huizinga, J. (1992). Homo Ludens, o podrijetlu kulture u igri. Zagreb: "Naprijed".
34. Цвијановић, Н. (2017). Предшколски програм и дјечији развој. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“ а. д.
35. Cvijanović, N. i Mojić, D. (2018). LEGO Material in the Programme of Early Childhood and Preschool Education. Croatian Journal of Education, 20 (Sp.Ed.1), 25–45.
36. Cvijanović, N. i Mojić, D. (2020). Institucionalna pedagoška intervencija u ranim godinama života na putu cjeloživotnog učenja. Croatian Journal of Education, 22 (Sp.Ed.3), 51–69. <https://doi.org/10.15516/cje.v22i0.3909>
37. Цвијановић, Н. (2020). Просторно окружење и дјечији развој и учење – С +мјернице за уређење простора предшколских установа и основних школа. Бања Лука: Министарство просвјете и културе Републике Српске.
38. Шаин, М. и Чарапић, С. (2012). Корак по корак 3. Београд: Креативни центар.
39. Шаин, М. и Чарапић, С. (2016). Корак по корак 5. Београд: Креативни центар.